

**Handelingen van het
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS**

GESTICHT ONDER DE BENAMING

**SOCIETE D'EMULATION
TE BRUGGE**

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN**

DEEL LXXXVIII VAN DE VERZAMELING

JAAR 1951

Aflevering 3-4.

BRUGGE

Drukkerij Graphica. Grauwwerkersstraat, 16

1951

Genootschap voor Geschiedenis

“ Société d'Emulation „

Secretariaat : Komvest 22, Brugge.

Redactie : Sint-Gilliskerkstraat 10, Brugge.

Postcheekrekening : Société d'Emulation, Brugge, nr 107989.

Abonnement op de « Handelingen » : 150 fr. per jaar.

INHOUD

BIJDRAGEN

- J. De Cuyper**, De abdij van de Duinen en Engeland
gedurende de XIIe, XIIIe en XIVe eeuw ... 97
- R. Degryse**, De Vlaamse Haringvisserij in de XVe
eeuw 116

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- M. English**, Het Hospitaal te Damme. Addenda et
Corrigenda 134
- Th. Luykx**, De lijst der Brugse baljuws gedurende
de dertiende eeuw 142

BOEKBESPREKINGEN

- M. Gysseling & A. C. F. Koch**, Diplomata Belgica
anta annum millesimum centesimum scripta
(E. I. Strubbe) 150
- St. d'Ydewalle**, Geschiedenis van de Parochie Sint-
Andries (Dom N. Huyghebaert) 153
- G. De Smet & D. Verstraete**, De Proosdij van
Papinglo (J. De Smet) 154
- J. Desneux**, Riguer de Jean van Eyck (A. Janssens
de Bisthoven) 155
- KRONIEK** 158
- BOEKENSCHOUW** 172

De Abdij van de Duinen en Engeland gedurende de XIIe, XIIIe en XIVe eeuw

In alle geschiedenissen van de Cisterciënserabdij van de Duinen, kronijken en andere werken, wordt gewag gemaakt van de rol, die abt Elias van Koksijde (1189-1203) vervulde bij de vrijmaking uit de gevangenschap, in 1194, van de Engelse vorst Richard Leeuwenhart. Naar ze eensgezind beweren, werd die tussenkomst van de Duinenabt beloond met de begiftiging aan de abdij, van het tiend en het patronaat van de parochie Eastchurch, gelegen op het eiland Sheppey, ten zuiden van de monding van de Theems¹.

De eerste melding van die feiten treffen we aan bij Duinen's oudste kroniekschrijver, Jan Brando (overl. te Gent in 1428), in het derde deel van zijn *Chronodromon seu cursus temporum*².

Brando verhaalt dat Richard in 1194, na een jaar in gevangenschap gehouden te zijn door keizer Hendrik VI, dank zij een overgroot losgeld, ten slotte te Antwerpen in-

(1) Na Jan Brando, AEGIDIUS DE ROYA (*Chronicon* gepubl. door SWEERTIUS, *Rerum Belgicarum Annales*, Frankfort, 1620); ADRIAAN DE BUT (*Chronica abbatum monasterii de Dunis*, ed. Van de Putte, Brugge, 1863, blz. 34-35); CHR. HENRIQUEZ (*Menologium Cisterciense*, Antwerpen, 1630, blz. 342); C. DE VISCH (*Compendium chronologicum exordii et progressus abbatae B. Mariae de Dunis in Flandria*, Brussel, 1660, blz. 42-50); IDEM, *Varia curiosa* (hs.), t. III, blz. 49 en t. IV, blz. 184. Latere schrijvers, N. VAN HOVE, A. DE BLENDE geven het traditioneel verhaal.

(2) Het *Chronodromon* werd, vanaf 1384, gepubliceerd door KERVYN DE LETTENHOVE, *Chronique de Jean Brandon et d'Adrien de But*, Brussel, 1870. Over J. Brando en zijn historisch werk zie C. CARTON, *Jean Brandon*, in *An. Em.*, 1839, blz. 189-191; F. VAN DE PUTTE, in *An. Em.*, 1841, blz. 455-457; vooral V. FRIS, *Les Chroniques d'Adrien de But*, in *Bull. Comm. d'Histoire*, 1901, blz. 517 en vv.

scheepte en in Engeland terugkeerde. Die hem trouw gebleven waren, werden koninklijk beloond, de ontrouwe onderdanen werden van alle ambten ontzet, enkele zelfs terechtgesteld. Ook abt Elias, die reeds vroeger gunstig aangeschreven stond bij de Engelse vorst, werd rijkelijk beloond. Niet alleen werd hij Richard's raadsman, doch hij ontving ook door de bemiddeling van Hubertus, de toenmalige aartsbisschop van Kantelberg, het patronaat van de kerk van Eastchurch. Dit omdat Elias, die bekend was aan de hertog van Oostenrijk, 's keizers vriend en bondgenoot, samen met de notabelen van Engeland zich bij Hendrik VI begeven had, om de invrijheidstelling van de Engelse koning te bekomen.

De Duinenmonnik Adriaan de But (overl. in de abdij in 1488) vult dit verhaal met nog enkele bijzonderheden aan.

De zoon van de hertog van Oostenrijk, Astulphus, zou in de abdij gedurende enkele tijd incognito het ambt van kok en knecht waargenomen hebben. Door zijn ouders aldaar ontdekt, zou hij later met hen deelgenomen hebben aan de derde kruistocht. Bij het beleg van St. Jan Akers zou een hevige twist ontstaan zijn tussen hen en de Engelse koning Richard. Op de terugtocht wordt Richard door Leopold, de hertog van Oostenrijk, gevangen genomen en overgeleverd aan keizer Hendrik VI. De koningin van Engeland zou dan abt Elias naar de hertog gestuurd hebben, om haar echtgenoot in vrijheid te doen stellen.

De But deelt ook mede dat abt Elias uit Engeland veel hout haalde, ten einde schuren te bouwen, alsook steen en hout om het opbouwen van het nieuw klooster en de nieuwe kerk te beginnen. Ook zou hij aldaar het prachtig steen gehaald hebben, dat ten tijde van de But nog steeds het hoogaltaar van de abdijskerk versierde³.

Het onderzoek naar de historische echtheid van deze ietwat legendarische gebeurtenissen, waarin abt Elias zo

(3) *Chronica abbatum monasterii de Dunis*, blz. 34-35.

een voorname rol zou vervuld hebben, gaf ons de gelegenheid van naderbij de betrekkingen na te gaan, die de abbdij van de Duinen in de XIIe, XIIIe en XIVE eeuw er met Engeland op na hield. Met behulp van Engelse archiefstukken en historische studies was het mogelijk die betrekkingen beter toe te lichten ⁴.

Vooreerst dient gewezen op de drukke relaties, niet het minst op handelsgebied, die het graafschap Vlaanderen met Engeland onderhield, dit reeds op het einde van de XIIe eeuw.

Bestond er reeds druk verkeer tussen beide landen gedurende de Xe eeuw, het nam nog toe met de verovering van Engeland in 1066, door Willem van Normandië. Van dan af gaan Vlaamse kooplieden, dikwijls in groep, grote hoeveelheden wol in Engeland aankopen. Wanneer nu op het einde van de XIIe eeuw onze middeleeuwse Vlaamse steden grote handelscentra geworden zijn, nemen de handelsbetrekkingen met Engeland steeds meer en meer toe ⁵.

Ook op politiek gebied groeit de verstandhouding tussen Vlaanderen en Engeland steeds aan. Stonden de Vlaamse graven na de verovering van Engeland in 1066 eerder vijandig tegenover de machtige Engelse vorst, eenmaal met de Franse koning Filips-August de zelfstandigheid van hun graafschap bedreigd wordt, kiezen ze partij voor de Engelse vorsten. Zo deed eerst Filips van de Elzas, en na hem graaf Boudewijn IX ⁶.

Een groot deel van de Vlaamse adel was daarbij ook engelsgezind, dank zij vooral de door de Engelse koningen

(4) Die archiefstukken werden ons medegedeeld door wijlen G.G. Dept, professor aan de Gentse Universiteit. Op ons verzoek heeft hij destijds te Londen de stukken opgespoord, waarin de abbdij van de Duinen vermeld wordt. Ook werden ons enkele historische gegevens medegedeeld door Z.E.P. Grosjean, S.J., lid van de Bollandisten te Brussel. Aan beide, vooral aan de zo vroegtijdig afgestorven Gentse hoogleraar, mijn beste dank !

(5) G.G. DEPT, *Les marchands flamands et le roi d'Angleterre* (1154-1216), in *Revue du Nord*, 1926, blz. 303-324; G.G. DEPT, *Les influences anglaise et française dans le comté de Flandre au début du XIIIe siècle*. Gent, 1928, blz. 25-27; 68-73.

(6) G.G. DEPT, *Les influences...*, blz. 13-24.

mild verleende geld-lenen. Ten slotte mag ook niet uit het oog verloren worden, dat vele Vlamingen in 1066, ter gelegenheid van de verovering, of later nog, zich in Engeland gevestigd hadden ⁷. Eindelijk dient er nog op gewezen, dat zeer vroeg reeds Engeland er godsdienstige betrekkingen met Vlaanderen op nahield. Ook gedurende de XIe en de XIIe eeuw ⁸.

Voor Vlaanderen was Engeland toch in eerste instantie het land van de wol! Op het einde van de XIIe eeuw werd aldaar op grote schaal aan schapenkweek gedaan. Niet het minst op de uitgestrekte domeinen van de Cisterciënserabdijen ⁹.

In Engeland werd de eerste Cisterciënserabdij gesticht te Waverley, in 1129. Rievaulx-abbey volgde in 1131-1132, Fountains-abbey in 1132, Tintern in 1131, Whitland in 1140. In 1147 sloten 14 abdijen, die de richting van de Franse abdij van Savigny toegedaan waren, zich bij de observantie van Cîteaux aan. Vanuit de vijf grote hierboven vermelde abdijen, breidde de nieuwe ordo zich over gans Groot-Brittannië uit ¹⁰.

Voor deze abdijen was de schapenkweek uiterst gewichtig. Ze was voor hen de voornaamste bron van hun inkomen. Vooral Vlaamse kooplieden bezochten de Cisterciënserabdijen om er hun voorraad wol op te doen.

Het kon dan ook niet anders of de Duinenabdij, gelegen aan de Noordzee, zou ook in het drukke verkeer van Vlaanderen met Engeland medegetrokken worden.

Het oudste dokument, dat op de betrekkingen van Duinen met Engeland wijst, is te danken aan koning Hen-

(7) *O.c.*, blz. 28-31 en passim.

(8) G.G. DEPT, *Les marchands flamands...*, blz. 317-318. Te noteren valt o.m. het druk verkeer tussen Engeland en Sint-Omaars, dit vooral langs de Benediktijnerabdij van Sint-Berten om.

(9) WHITWELL, *English monasteries and the wool trade in the XIII century*, in *Viertelj. für Soz. und Wirt. Geschichte*, 1904, blz. 13-14.

(10) H.W.C. DAVIS, *England under the Normans and Angevins (1066-1272)*, New-York, 1915, blz. 195.

drik II (1154-1189) en dateert van 18-19 Februari 1187¹¹. Toentertijde was Wouter van Dikkebus abt van de Duinen. Wouter is de stichter van de Cisterciënserabdij van Ter Doest te Lissewege. In 1175 stuurde hij naar de « capella de Thosan » twaalf monniken — het door de statuten vereiste aantal voor het stichten van een nieuwe abdij — met aan hun hoofd Haket, de gewezen deken van het St. Donaaskapittel van Brugge, alsdan monnik van de Duinen. Na enkele jaren zou Wouter het bestuur van zijn abdij toevertrouwen aan de abt van Ter Doest. Na het afsterven van Haket in 1185, werd Wouter wederom tot abt van de Duinen aangesteld¹².

Koning Hendrik II stond aan de monniken van de Duinen de vrijheid van verkeer toe in gans zijn rijk, zo te lande als te water. Hun goederen werden vrijgesteld van tolrechten en andere belastingen. Merkwaardig in deze akte is nu de volgende passus : de vorst verleent aan de Duinen de toelating op zijn grondgebied nieuwe schepen te bouwen, de oude te herstellen, alsook het recht in zijn bossen hout te halen, dat ze voor hun gebruik nodig hebben.

(11) *Chronica et Cartularium monasterii de Dunis*, Brugge, 1864, blz. 177. (Verder wordt in deze studie, deze uitgave aangeduid door volgende afkorting: *CCD.*) Het stuk is aldaar niet gedateerd. — ROUND, *Calendar of Documents preserved in France illustrative of history of Great-Britain and Ireland (918-1206)*, Londen, 1899, blz. 497. Het werk van Round, wat de oorkonden betreft, die Duinen aanbelangen, is grotendeels gesteund op de oorkonden van het archief van het Brugs Seminarie. Menig niet gedateerd of onjuist gedateerd stuk wist Round, dank zij zijn grote kennis van de geschiedenis van het behandelde tijdperk, juist te dateren. Voor dit stuk van Hendrik II noteert hij, dat het ten onrechte aan Hendrik II werd toegeschreven, en geeft hij als zeker datum aan: 1187, 18-19 febr. Deze oorkonde werd geakteerd te Hesdin (Pas-de-Calais) in aanwezigheid o.m. van de Vlaamse graaf, Filips van de Elzas, die als getuige optrad. Daar in *CCD* menig dokument zeer onnauwkeurig gekopieerd werd, geven we hier de juiste tekst van de namen van de getuigen: *Testibus: Philippo, comite Flandrie; Willelmo de Mandevilla, comite Essezie; Bernardo de Sancto Walerico; Sehero de Quinci; Thoma Bardulf. Apud Heddin.*

(12) *CCD*, blz. 7-8 ; 29-34. — Over de abdij van Ter Doest, zie D.J.M. CANIVEZ, *L'Ordre de Citeaux en Belgique*, Forges-lez-Chimay, 1926, blz. 113-123. Alsook de aldaar aangehaalde bibliografie. — Wouter van Dikkebus volgde in 1168 aan de zalige abt Idesbald van der Gracht op. Over deze abt zie J. DE CUYPER, *Idesbald van der Gracht*, Brugge, 1946.

Kort nadien werd dit stuk gevidimeerd en bekrachtigd door de baanderheren van de Cinque Ports¹³.

Uit de oorkonde van koning Hendrik II blijkt dat de abdij van de Duinen met eigen vaartuigen de overvaart deed naar Engeland, en ook dat ze in Engeland regelmatig handel dreef. Dit blijkt ook uit een oorkonde, in 1213-1214 uitgevaardigd door graaf Ferrand van Vlaanderen ten voordele van de monniken van de Duinen¹⁴.

Dat de Cisterciënsers handel mochten drijven, blijkt uit de *Statuta generalis capituli*. Daarin wordt formeel verklaard: « Daar onze armoede er ons toe verplicht te kopen en te verkopen, mogeñ de abdijen zo nodig monniken sturen naar de markten en jaarmarkten. Nochtans mag de afstand de drie, hoogstens de vier dagen niet overtreffen. Nooit zullen meer dan twee monniken uit een abdij mogen uitgestuurd worden. Nooit zal men de zee van Engeland (d.i. de Noordzee) overvaren, om aldaar een markt te bezoeken. Niettemin, waar de abdij bij een zeehaven gelegen is, zal men waar het nodig is, de zee oversteken om aankopen of verwisselingen te doen. In dit geval zal men toch geen markt bezoeken en zal men zich niet verder dan twee dagreizen verwijderen van de haven, die men binnenliep »¹⁵.

De wolhandel van de Engelse abdijen werd aanvankelijk door de pausen en de koningen aangemoedigd¹⁶. Des tijds bestond in Engeland nog geen lakennijverheid. De tolpolitiek van de vorsten verhinderde het opbloeien van de engelse nijverheid en van de inheemse handel. Ze steunden integendeel de vreemde handelaars. Ook de wolproducenten, die meest edele en geestelijke grote landeigenaars waren, verkozen de wol aan vreemde handelaars

(13) Cinque Ports is, zoals men weet, de naam van een groep zeehavens op de zuidoostkust van Engeland; oorspronkelijk waren er vijf: Hastings, Dover, Sandwich, Romney en Hythe; vandaar de naam.

(14) *CCD.*, blz. 184.

(15) D. J. M. CANIVEZ, *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis*, Leuven, t. I, 1933, blz. 24-25. — Deze *prima collectio* van de *Statuta* dateert van 1134.

(16) WHITWELL, *o.c.*, blz. 15 en vv.

te verkopen, gezien de hogere prijs die deze hen aanboden ¹⁷.

Aanvankelijk werd de grondstof voor de Vlaamse lakenijverheid geleverd door de talrijke kudden schapen, die graasden op de *bercariae*, de schapenhoeven van Kust-Vlaanderen. Eenmaal de gewezen schorren hun zoutachtige aard verloren, werden aldaar runderen gekweekt, en werd ook weiland in akkers herschapen. Zo verminderde stilaan het aantal schapenkudden. Intussen had de wolnijverheid een grote uitbreiding genomen. Zo konden de Vlaamse hoeven de nodige grondstof niet meer opbrengen, en moest de nijverheid ze in andere streken opzoeken. In Engeland, met zijn eindeloze schapenweiden, zou ze thans de wol aanschaffen ¹⁸. Wellicht was de abdij van de Duinen met haar uitgestrekte weiden aanvankelijk een van de grote producenten van wol voor onze Vlaamse nijverheid. Eenmaal ook min aan schapenkweek gedaan werd, was ze dan ook er op aangewezen in Engeland bij de Cisterciënserabdiijen wol aan te kopen, om aan de immer stijgende aanvraag het hoofd te kunnen bieden.

Zonder twijfel waren de havens, waar de schepen van de abdij met hun kostbare lading landden, dicht bij de abdij gelegen. In de eerste plaats kwam hiervoor in aanmerking de nieuwe haven van Nieuwpoort, in de tweede helft van de 12e eeuw ontstaan ¹⁹.

In 1189 zag Wouter van Dikkebus van de abbatiale waardigheid af. Hij werd opgevolgd door de toenmalige prior van de abdij, Elias. Deze, geboren te Koksijde zelf en naar zijn geboorteplaats Elias van Koksijde genoemd in de kronijken, zou gedurende veertien jaar op voortreffelijke wijze de abdij van Duinen besturen ²⁰.

(17) K. PAGEL, *Die Hanse, Oldenburg* i.O., 1943, blz. 104.

(18) H. VAN WERVEKE, *De opbloei van Handel en Nijverheid*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. II, 1950, blz. 418.

(19) R. DEGRYSE, *Oude en Nieuwe Havens van het IJzerbekken in de Middeleeuwen*, in *An. Em.*, 1947, blz. 15 en vv.

(20) Over abt Elias bestaat enkel een verouderde studie van E. VARENBERGH, *Élie de Coride ou Cowyde*, in *Biographie Nationale*, t. 1878, k. 528-540.

Hetzelfde jaar volgde in Engeland koning Richard I Leeuwenhart aan zijn op 6 Juli overleden vader Hendrik II op. Waarschijnlijk bij het begin van 1190 verleent hij op zijn beurt bescherming aan de Duinenabdij en stelt hare goederen vrij van tolrechten en andere lasten over gans zijn rijksgebied ²¹.

Het volgende jaar, in Juni, scheept hij in om deel te nemen aan de derde kruistocht. Bij het beleg van St. Jan Akers geraakt hij in ongeschil met de Oostenrijkse hertog Leopold. Dit zou hem naderhand duur te staan komen. Op zijn terugreis werd hij, in 1193, bij Wenen door hertog Leopold gevangen genomen. Deze gaf zijn gevangene over aan keizer Hendrik VI. Voor zijn vrijmaking werd een losprijs bepaald van 150.000 mark. Op bevel van de rechters (justiciarii) en van de koningin-moeder werd in April 1193 de geldinzameling in Engeland begonnen. Ook de geestelijkheid en de abdijen moesten hun deel storten. De Cisterciënsers moesten de waarde van de wolopbrengst van dit jaar betalen. Ook de Vlaamse edellieden, die vroeger van de vorst geld-lenen ontvangen hadden, moesten in de losprijs tussenkomen. Wellicht ook de abdij van de Duinen, om reden van de voorrechten haar destijds door de koning geschonken ²².

Of nu een bijzondere rol in Richard's invrijheidstelling door de abt van de Duinen werd vervuld, blijkt althans niet uit de oorkonden, noch uit de kronijken, die 's konings wederwaardigheden omstandig verhalen. Het is natuurlijk niet uitgesloten, dat abt Elias deel uitmaakte van het gezantschap, dat aan keizer Hendrik VI het losgeld voor de gevangen Engelse vorst aanbood. Die bijzonderheid kan de Engelse kronijkschrijvers ontsnapt zijn, en enkel onthouden geweest zijn door de monniken

(21) *CCD.*, blz. 176. — *ROUND*, *o.c.*, blz. 497 dateert dit stuk : (? 1190) 18 Jan.

(22) Over de wederwaardigheden van koning Richard I, zie *DAVIS*, *o.c.*, blz. 303-321.

van de Duinen. Overlevering, die ten slotte door de kronijkschrijvers van de Duinen werd genoteerd.

Vast staat echter, dat toen Richard in Maart 1194 eindelijk in zijn rijk terugkwam, hij reeds de volgende maand de abdij van de Duinen bedenkt met een bijzondere gift, namelijk de schenking van de pastorale functie van de parochiekerk van Eastchurch op het eiland Sheppey²³. Hij beschikte immers over het patronaatrecht over die kerk.

In een akte kort nadien uitgevaardigd, deelt Hubert, de toenmalige aartsbisschop van Kantelberg mede, dat de Pastoor van de Lieve-Vrouwkerk van Eastchurch aan de pastorale functie verzaakt had, en dat de vorst dit beneficium aan de abdij van Duinen geschonken heeft²⁴. Op voorstelling van de koning heeft hij dit begeben aan abt Elias, dit mits dat aldaar een vicarius of wn. pastoor levenslang zou aangesteld worden. Namens de pastorale bediening of personaat zou de abdij van Duinen het tiendrecht bezitten over de graangewassen en groenten van de parochie, alsook de gebouwen die bij de kerk gelegen waren. De vicarius van zijn kant zou voor zich de kleine tienden, de offeranden en andere giften behouden, alsook het vrije land en de renten die aan deze kerk toebehooren. Hij moet al de lasten die de kerk bezwaren, zelf afdragen.

Uit hetzelfde jaar dagtekent nog een tweede akte van de aartsbisschop van Kantelberg, waarin hetzelfde medege-

(23) *CCD.*, blz. 421-422. — Over de vernieuwing van die akte in 1199, zie verder blz. 8. — Hier volgen de getuigen van deze akte : *Huberto, Cantuariensi archiepiscopo ; Willemo, Eliensi episcopo, cancellario nostro ; Gisleberto, Rofensi episcopo ; Willemo de Sancte Marie ecclesia ; comite Rogero Bigod ; Willemo marescallo ; Galfrido, filio Petri. Datum per manum Willelmi, Eliensis episcopi, cancellarii nostri. Apud Wintoniam (= Winchester), XXI die Aprilis.* Op te merken valt, dat in deze oorkonde Richard als beweegreden tot die gift de gewone formule gebruikt : « *intuitu caritatis et pro salute anime nostre et omnium predecessorum nostrorum* ». Het is dus niet de dankbaarheid om Elias' tussenkomst, die de vorst tot die begiftiging heeft bewilligd !

(24) *CCD.*, blz. 329. — De getuigen waren : *Rannulfo, thesaurario Sareberiensis ; Galfrino de Bowl(eia?) ; magistro Symone de Sicella ; magistro Willemo de Calna ; Symone de Camera ; magistro A. de Wassingebro ; Roberto de Brist(ol?) ; et aliis multis.*

deeld wordt als in de vorige akte, doch in andere bevoording. Meestal andere getuigen treden op²⁵.

Volgen nog een vidimus van de eerste akte van de aartsbisschop van Kantelberg, uitgevaardigd door de prior en de monniken van Christchurch (de kathedraal), en een akte van Paus Celestinus III, gericht tot abt Elias en de monniken van Duinen, waarin hij aan hun verzoek voldoet, namelijk het bezit van de kerk van Eastchurch en van de toebehoorten bekrachtigt²⁶.

Feitelijk was het door de Statuta van de orde aan de Cisterciënserabdijen verboden kerken, altaren en tienden te bezitten. Doch reeds ten tijde van Paus Alexander III (1159-1181) werd dit statuut niet strikt onderhouden. De Paus, die er zijn beklag over doet, bedoelt vooral de Engelse abdijen²⁷. Op het einde van de XIIe eeuw wordt niet meer naar dit verbod omgezien. De abdijs van Clairvaux, waarvan de H. Bernard abt geweest was, was in 1196 in het bezit van de kerk van Boulogne (Haute-Marne)²⁸.

Een abdijs, die als persona of pastor primitivus, eerste pastoor, een kerk beheerde, mocht de pastorale inkomsten innen, mits een voldoende deel aan de vicarius, zijn plaatsvervanger over te laten, en deze expliciet aan te duiden²⁹. In de akte van de aartsbisschop van Kantelberg werd alles zo geregeld. De abt mocht in de kerk, waarvan hij het personaat bezat, op sommige dagen officieren, alsook bepaalde eerbewijzen ontvangen.

(25) *CCD.*, blz. 424-425. — Als getuigen treden op : *Huberto, archidiacono Cantuariensi ; magistro W(altero) de Ganda, abbate de Waltham ; Willelmo, abbate de Straford ; Heinricho de Castellione ; Waltero, Londoniensi precentore ; magistro Willelmo de Lechintoniense (sic) ; magistro de Scaldis ; magistro Willelmo de Sumercote ; magistro de Calna ; Symone, camerario ; Richardo de Eli.*

(26) *CCD.*, blz. 424 en blz. 275. De akte van de prior wordt door *ROUND, o.c.*, blz. 499, gedateerd : (?1194), de Pauselijke bulle, blz. 499 : 1196, 21 December.

(27) D. U. BERLIÈRE, *L'ordre monastique des origines au XIIIe siècle*, Parijs, 1921, blz. 268-269.

(28) E. VACANDARD, *Vie de Saint Bernard*, Parijs, 1910, t. I., blz. 433, n. I.

(29) J. LAËNEN, *Introduction à l'histoire paroissiale du Diocèse*

Wellicht heeft abt Elias, bij het bewerken van deze begiftiging, een bijzonder doel voor ogen gehad. Zoals de Vlaamse kooplieden ervoor zorgden in de nabijheid van de kust een stapelplaats te hebben om de aangekochte wol te bergen, heeft abt Elias waarschijnlijk in het bezit van die kerk, en vooral van de expliciet vermelde bijgebouwen, de mogelijkheid gevonden voor zijn monniken een verblijf te hebben, en voor de aangekochte wol een geschikte stapelplaats.

Het kon niet anders of de abdij van Duinen, bevoorrecht als ze was door de Engelse vorst, moest zich scharen bij de Engelsgezinde partij van het graafschap Vlaanderen. In 1197 wordt door graaf Boudewijn IX een verbond met Engeland gesloten. Dit verdrag wordt nog nauwer toegehaald door de oorlog van 1197-1200, tussen Engeland en Frankrijk. In deze strijd kiest bijna gans Vlaanderen de partij van Engeland. In de machtige Engelsgezinde fractie treffen we dan ook de abt van Duinen, Elias van Koksijde, aan³⁰.

In deze periode, wordt bij de aanvang van 1199 de akte van 21 April 1194 door koning Richard aan Duinen geschonken, en behelzende de gift van Eastchurch, vernieuwd. Dit naar de vorst in dit stuk vermeldt, omdat zijn vroeger zegel verloren ging en gedurende zijn gevangenschap veranderd werd³¹. De Engelse geschiedschrijver Round heeft kunnen vaststellen, dat het nieuwe zegel van Richard ingevoerd werd in het begin van 1198, onder voorwendsel dat er van het oude misbruik was gemaakt geweest. In feite was het om financiële redens. Op dit ogenblik had Richard veel geld nodig. Hij vond er in de gedwongen

de Malines. *Les Institutions*, Brussel, 1924, blz. 252-253.

(30) G. G. DEPT, *Les influences...*, bl. 34, n. I.

(31) CCD., blz. 421-422. — Getulgen : *Hubertus, Cantuariensis archiepiscopus* ; *Gesebertus, Rosensis episcopus* ; *B(alduinus), comes Flandrie* ; *R(eginaldus), comes Boloniensis* ; *Willelmus, marcalus* ; *Willelmus de Stagno. Datum per manum Eustachii, Eliensis episcopi, cancellarii nostri. Apud Rupem Andel(iaci) XVII die januarii, anno regni nostri decimo.*

bevestiging van charters. Hij had immers verklaard dat de met het oud zegel voorziene oorkonden geen waarde meer hadden³². Feitelijk was dus deze oorkonde aan de abdij van de Duinen geschonken in 1199, enkel een middel om ook geld van de abdij af te persen!

Deze vernieuwde akte werd uitgevaardigd te La Roche Andelys in Normandië. Als getuigen traden op o.m. de Vlaamse graaf Boudewijn IX, en Renoud, de graaf van Bonen (Boulogne). Deze was een van de meest gezaghebbende leiders van de Engelsgezinde partij en stond in goede betrekkingen met de abdij van de Duinen. Dit zal naderhand klaar blijken.

Koning Richard I overleed op 6 April 1199 bij het beleg van het kasteel Chaluz bij Limoges. Hij werd opgevolgd door zijn broeder Jan I zonder Land.

Kort na de aanstelling van de nieuwe vorst, kan abt Elias van hem een akte bekomen, waardoor de vorst zoals zijn voorzaten aan Duinen zijn bescherming verleent en hare goederen vrijstelt van tolrechten en andere lasten. Het is een vernieuwing van de akte van Richard I, in 1190 geschonken aan de abdij. Deze nieuwe beschermingsakte is gedateerd op 24 Augustus 1199³³.

Abt Elias van Koksijde overleed op 16 Augustus 1203 en werd in de toenmalige abdij begraven. Hij werd opgevolgd door abt Pieter, die in de geschiedenis van de abdij gekenmerkt staat als de abt, die het bouwen van de nieuwe monumentale abdijkerk begon.

(32) ROUND, *Richard the first's change of seal*, in *Feudal England*, Londen, 1909, blz. 539-551.

(33) *CCD.*, blz. 177. Als getuigen traden op : *Willelmo, marescallo, comite Pembroc ; Roberto de Turnham ; Willelmo de Stagno. Datum per manum H(uberti), Cantuariensis archiepiscopi, cancellarii nostri. Apud Rothomagum, XXIII die augusti regni nostri primo.* — Ook bisschop Seffrid van Chichester, een havenstad op de Zuidkust (Sussex) verleent aan de monniken van Duinen zijn bijzondere bescherming. Hij verzoekt ook zijn onderhorigen de Vlaamse monniken, hun goederen en bezittingen te beschermen. Deze akte is niet gedateerd. Seffrid was bisschop van Chichester van 1180 tot 1204. Deze oorkonde is te vinden in *CCD.*, blz. 171.

Wanneer omstreeks 1206, de Franse koning Filips-August, gebruik makend van de gezagscrisis die Vlaanderen doormaakte onder het regentschap van Filips van Namen, een deel van de Vlaamse adel voor zijn partij weet te winnen, treft Jan zonder Land maatregelen om de vriendschap van de Vlaamse steden te bewaren. Door het herhaald aanslaan van de Vlaamse schepen in de Engelse havens, dwingt hij ze hem trouw te blijven ³⁴.

Ook de monniken van Duinen werden in deze moeilijkheden verwickeld. Een monnik van de abdij werd in Engeland door « Johannes, filius Hugonis » in gevangenschap gehouden. Op 9 December 1207 beveelt de vorst hem onvoorwaardelijk in vrijheid te laten. Uit de oorkonde, uitgevaardigd op zijn kasteel te Clarendon (bij Salisbury) in tegenwoordigheid van de bisschop van Winchester, blijkt dat de vorst reeds vroeger over dit geval met Johannes gesproken had ³⁵.

Bij de aanvang van de regering van graaf Ferrand van Portugal (1212-1233), stijgt de invloed van Engeland in Vlaanderen ten toppunt. Zoals graaf Boudewijn IX in 1197 deed, sluit ook Ferrand in 1213 een verbond met de Engelse koning Jan zonder Land. De Duinenabdij drijft voort handel in Engeland. Graaf Ferrand zelf stuurt naar de baljuws en havenmeesters (*portuum maris custodibus*) van Engeland een bijzondere aanbeveling voor de monniken van Duinen, en wijst vooral op de hulp die ze aan de monniken kunnen verlenen bij het herstellen van hun schepen. Hij zou ze te gepaster tijde voor hun tusenkomst vergoeden ³⁶.

(34) Over die gebeurtenissen, zie G. G. DEPT, *Les influences...*, blz. 72.

(35) *Rotuli litterarum clausurarum (1204-1227)*, ed. HARDY, Londen, 1833-1844, t. I, blz. 98a.

(36) Dit stuk is niet gedateerd, doch werd zonder twijfel in deze periode verleend. Zie G. G. DEPT, *o.c.*, blz. 132, n. I. — Ook de abdij van Ter Doest ontving een aanbeveling in dezelfde aard. Zie L. GILIODTS-VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'ancien estaple de Bruges*, t. I, Brugge, 1903, blz. 27, n. 31.

Die overmacht van de Engelsgezinde partij in Vlaanderen zou echter niet lang duren. De nederlaag van Bouvines, op 27 Juli 1214, brengt een ganse ommekeer teweeg. De graaf is gevangen weggevoerd, en de Fransgezinde partij komt aan de macht.

De abt van de Duinen, Pieter, was de vriend geweest van koning Jan zonder Land en van de invloedrijke graaf van Bonen (Boulogne), Reinoud. In deze rumoerige tijden had Reinoud aan abt Pieter de som van 600 pond sterling in bewaring toevertrouwd. Hij was, zoals graaf Ferrand, na de slag van Bouvines gevangen genomen. Wellicht heeft koning Filips-August vernomen, dat Duinen in het bezit was van die som geld, en heeft hij er de overhandiging van geëist. Om de abt van Duinen daartoe over te halen, maakt de Franse koning bekend dat hij abt Pieter waarborgen geschonken heeft tegenover de mogelijke eisen van graaf Reinoud, en dat hij deze niet in vrijheid stellen zal, zolang hij niet Duinen over die som kwijtscheldt ³⁷.

Gedurende de laatste jaren van de regering van Jan zonder Land, was, gezien de volledige anarchie die in zijn rijk heerste, de handel feitelijk onmogelijk gemaakt. Eerst na 's konings afsterven (19 Oktober 1216) stelt men een ware heropleving vast. De bekende Magna Charta, door de adel van de vorst afgedwongen, stond aan de vreemde kooplieden toe vrij handel te drijven ³⁸.

Een nieuwe crisis echter breekt uit, toen in 1224 de oorlog tussen Frankrijk en Engeland opnieuw begon. Om hun handel in dergelijke omstandigheden te vrijwaren, zoeken de Vlaamse kooplieden dan ook vrijgeleiden te bekomen. Zo kennen we vrijgeleiden voor de abdij van Clairmarais en van Ter Doest, gegeven in 1225 ³⁹. Wel-

(37) Deze oorkonde werd gepubliceerd door G. G. DEPT, *Les influences...*, blz. 192.

(38) G. G. DEPT, *o.c.*, blz. 176.

(39) *Patent rolls of the reign of Henry III (1216-1232)*, t. I, Londen 1901, blz. 530.

licht heeft ook Duinen een dergelijke vrijgeleide bekomen.

Gedurende de lange regering van koning Hendrik III (1216-1272) wordt Duinen meermalen met beschermingsakten bedacht. In een oorkonde van 16 Juni 1236 wordt, met de bewoording van het eerste charter van Richard I ten voordele van Duinen, bescherming en vrijstelling van lasten verleend⁴⁰. Drie jaar nadien, op 20 September, oorkondt de vorst een nieuw stuk ten voordele van de Vlaamse abdij. Thans is het een vidimus en bekrachtiging van de akte van Richard I, in 1199 uitgevaardigd⁴¹. Ten slotte belooft Hendrik, in een charter van 26 Maart 1271, bescherming gedurende drie jaar⁴². Die beperking tot een periode van drie jaar schijnt aan te duiden, dat de handel van de monniken in Engeland niet meer de bedrijvigheid van vroeger kende. Trouwens het is ook de laatste oorkonde van de Engelse koningen waarin aan de abdij van Duinen bescherming in hun handelsbedrijf verleend wordt. Zoals bekend begon omstreeks 1270 het verval van de Vlaamse aktieve handel. De verwickelingen in de Engels-Vlaamse politieke betrekkingen hadden voor gevolg dat de Vlaamse kooplieden door handelaars uit andere gewesten uit hun bevoorrechte positie verdrongen werden⁴³.

In deze omstandigheden zal het dan ook niet lang meer duren, of de abdij van Duinen zou met haar stapelplaats te Eastchurch, ook het patronaatsrecht over de parochiekerk laten varen.

Enkele documenten laten ons toe de verhouding van de abdij tegenover die parochie, gedurende de XIIIe eeuw en het begin van de XIVE eeuw, na te gaan.

De begiftigingsakte van 1194 kent aan de abdij benevens het patronaatsrecht (het voorstellingsrecht van de pastoor of zijn vicarius) en het personaat (de pastorale bediening) ook het recht toe op de grote tienden en op de

(40) *CCD.*, blz. 177.

(41) *CCD.*, blz. 422.

(42) *Calendar of Patent Rolls (1266-1272)*, 1898, blz. 525.

(43) Zie H. VAN WERVEKE, o.c., blz. 424 en vv.

gebouwen (waarschijnlijk de stapelplaats of schuur) die bij de parochiekerk gelegen waren. In 1232 (28 Maart) deelt Richard de aartsbisschop van Kantelberg mede, dat de abt en de monniken van Duinen in Eastchurch een stuk land bezitten, elf en half « acre » groot, en dat ze dit in cijns houden van de vicarius van Eastchurch. Op aandringen van de Cisterciënserabdij van Boxley en met toestemming van Thomas, de toenmalige vicarius, wordt aan Duinen die landerij toegezegd, mits het jaarlijks uitbetalen aan Thomas van een cijns van 8 schellingen. Als eerste getuigen van dit charter treden op J. de abt van Boxley en twee van zijn monniken, Pieter en Willem⁴⁴. Moet dit aanwerven van land in Sheppey aanzien worden als een poging van de dan zo bloeiende abdij om ook in Engeland haar domein uit te breiden? Zeker is het echter dat het bij die poging gebleven is. Van verdere uitbreiding en landaanwinst wordt in de oorkonden van Duinen niet ge-rept.

In Augustus 1279 wordt, op voorstelling van abt Willem Kucht, een Zeelander, een nieuwe vicarius, Willem van Wylton, te Eastchurch aangesteld⁴⁵.

Dat de abdij op het einde van de XIIIe eeuw maar weinig belang meer stelde in haar bezittingen te Eastchurch en haar verplichtingen tegenover de vicarius verwaarloosde, blijkt uit de tussenkost in Juni 1300 van de toenmalige aartsbisschop van Kantelberg, Winchelsey. Hij bedreigde het beneficium van Duinen aldaar onder sekweste te stellen! Dit wellicht om de abdij te verplichten op een voldoende wijze de vicarius te doteren. Abt Jacob van Biervliet stond dan ook de volgende dotatie aan de vicarius toe: een stuk grond van acht en half

(44) *CCD.*, blz. 425.

(45) SCOTT ROBERTSON, *The Church of All Saints, Eastchurch in Sheppey*. — *Archaeologia Cantiana: being Transactions of the Kent Archaeological Society*, vol. XIV, 1882, blz. 375. Deze Willem was wellicht dezelfde Willem, die in 1311 als vicarius geciteerd wordt. Zie S. ROBERTSON, *o.c.*, blz. 385. Vanaf deze blz. geeft schrijver, die jammer genoeg zijn bronnen niet aangeeft, de reeks vicars, die sedert 1279 tot 1882 Eastchurch bedienden.

« acre » groot, met een jaarlijkse rente van 8 deniers⁴⁶. Zou dit stuk grond niet het cijnsland zijn, dat Duinen van de vicarius ontleende in 1232 ?

Ten slotte maakte de abdij van Duinen haar patronaatsrechten op Eastchurch in Juni 1315 aan de abdij van Boxley over⁴⁷.

In een bijdrage in ons tijdschrift verschenen in 1930, heeft A. Viaene op een vernuftige wijze aangetoond dat het verminkte document, dat in de *Codex Dunensis* opgenomen werd en de verkoping meldt van goederen van Duinen, in het aartsbisdom Kantelberg gelegen, wel de verkopingsakte is van het goed van Duinen in Sheppey, ten tijde van abt Willem van Hulst (1305-1318)⁴⁸.

Duinen's kroniekschrijver Adriaan de But (†1487) verhaalt dat abt Willem van Hulst de *curtis* of hof van Eastchurch zou verkocht hebben, op aandringen van hoggerhand. Ook stipt hij aan, dat ten tijde van Willem de abdij belast was met een jaarlijkse rente van 2500 pond parisis. Waardoor hij laat verstaan, dat Duinen haar bezittingen verkocht om een deel van de schulden te delgen⁴⁹. De tekst van de oorkonde laat klaar blijken dat het bezit van Eastchurch voor de Vlaamse abdij geen nut meer opleverde en dat de verkoopprijs tot meer nuttige doeleinden kon aangewend worden. Dit stemt gans met de werkelijkheid overeen! Enerzijds was het bezit van een stapelplaats in Engeland van geen waarde meer, gezien het verval van de aktieve wolhandel, anderzijds doorworstelde Duinen een zware financiële crisis.

De opbouw van de nieuwe abdijgebouwen had ongetwijfeld ontzaglijk grote financiële offers geëist. De normale opbrengst van de rijke landerijen kon die zware uitgaven wellicht gemakkelijk bestrijden. Doch op het einde van de 13e eeuw deden zich allerlei moeilijkheden

(46) *O.c.*, blz. 375.

(47) S. ROBERTSON, *l.c.*, blz. 375.

(48) A. VIAENE, *Duinen en Boxley. Hoe en wanneer de Duinenabdij hare bezittingen in Engeland verkocht*, in *An. Em.*, 1930, blz. 131-135.

(49) *OOD.*, blz. 13.

voor. We wijzen vooral op het herhaald doorbreken van dijken, wat als onmiddellijk gevolg had een pijnlijke vermindering van het inkomen. Ook de oorlogen, die in die periode het graafschap Vlaanderen teisterden, hadden hun weerslag op het economisch leven van de abdijs. Zo zien we dan ook, dat na een kortstondig bestuur, de ene abt na de andere van zijn waardigheid afziet. Abt Jan van Oostburg (1280-1296) moet, door geldnood gepraamd, tot drie maal toe zijn monniken en conversen naar andere abdijen sturen. Zijn opvolger, abt Jaak van Biervliet, vond de abdijs belast met de overgrote schuld van 19.000 pond parisis. Te dien tijde was het kloosterpand nog niet volledig opgebouwd. De oost- en zuidpanden moesten nog opgetrokken worden. Abt Jaak had reeds te zijnen tijde (1296-1303) materiaal aangeworven om dit deel van de abdijs op te bouwen. Zijn opvolger, Thomas van Aardenburg (1303-1305) moet in de onlusten en oorlogen, die Vlaanderen te dien tijde kende, de wijk nemen naar Parijs, waar hij in 1305 overleed. Willem van Hulst, die alsdan het bestuur van de abdijs in handen nam, weet nog, spijt de zware lasten die op de abdijs drukken, het kloosterpand te voltrekken. Daar hij echter geen middel vond om de financiële toestand van zijn abdijs te beredderen, treedt hij in 1317 af. Eerst met zijn opvolger, abt Lambrecht van Uppenbroeck, afkomstig van Westouter, een monnik van groot formaat, wist Duinen de crisis te boven te komen ⁵⁰.

Uit de verkoopakte van Eastchurch blijkt, dat Duinen benevens het patronaatsrecht en de grote tienden van die parochie, aldaar ook een curtis, een uithof bezat. Wellicht doelt dit op de bijgebouwen van de kerk, die terzelvertijd als stapelplaats voor de aangekochte wol en als schuur dienden voor de vruchten op Duinen's land aldaar geogst ⁵¹. Ook worden in die akte huizen en akkergrond te Dovèr gelegen, vermeld. In vroegere stukken die de

(50) *CCD.*, blz. 11-13 en 51-63.

(51) *A. VIAENE, l.c.*, blz. 135.

bezittingen van Duinen in Engeland betreffen, wordt dit eigendom niet vermeld. Dit laat echter besluiten, dat de vaartuigen van de abdij te Dover landden, en dat de monniken aldaar over een tehuis beschikten. De verkoop terzelfdertijd van hun bezittingen te Eastchurch en te Dover bevestigt de gissing dat Duinen van alle aktieve handel met Engeland volledig had afgezien.

Duinen verkocht haar bezittingen aan de abdij van Boxley. Deze abdij, zoals Duinen, een Cisterciënserabdij, lag in het graafschap Kent en onder het aartsbisdom Kattelberg, waar ook de bezittingen van de Duinenabdij lagen. De Vlaamse abdij was dus aangewezen op deze Engelse zusterabdij, om allerhande betrekkingen aan te knopen. Hierbij dient nog herinnerd aan het feit dat Boxley haar stichting, in 1144, te danken had aan een Vlaamse edelman, de beruchte Willem van Lo, die onder de Engelse koning Steven van Blois het graafschap Kent verwierf⁵². Tot de tijd van haar ontbinding, in de XVIe eeuw, zou Boxley het patronaatsrecht over Eastchurch behouden⁵³. In de reeks vicarii, die de parochiekerk bestuurden, komt de naam niet voor van Thomas Gabyt, die volgens de legende ontstaan in de 17e eeuw, de laatste proost van Sheppey zou geweest zijn. A. Viaene, ingaande op de vraag door A. J. Fruytier gesteld: «De Duinheer Thomas Gabyt stierf hij de marteldood?», heeft afdoende bewezen, dat de geschiedenis van de marteldood van de laatste roomse vicarius van Sheppey, als zuivere legende dient verwezen te worden.

De oorkonde van 6 Juni 1315 is ongetwijfeld het laatste stuk, dat herinnert aan de vroegere drukke relaties tussen de abdij van de Duinen en Engeland⁵⁴.

J. DE CUYPER.

(52) Over Willem van Lo en zijn gezellen, zie G. G. DEPT, *Les marchands flamands et le roi d'Angleterre*, in *Revue du Nord*, 1926, blz. 304.

(53) S. ROBERTSON, o.c., blz. 386.

(54) A. VIAENE, *De Engelsche Duinheer Thomas Gabytus*, in *Biekerf*, 1938, blz. 81-86.

De Vlaamse Haringvisserij in de XVe eeuw

1. — DE VESTIGING VAN HET KAAKHARINGBEDRIJF (1393-1445)

In de late Middeleeuwen bestond er aan de kust van het graafschap Vlaanderen een bedrijvige zeevisserij, waarvan de voornaamste centra waren Biervliet, Oostende, Nieuwpoort en Duinkerke. Deze havens leverden aanzienlijke hoeveelheden verse, gezouten en gerookte vis, waaronder vooral haring. Hun aanvoer nochtans volstond geenszins om te voorzien in de belangrijke behoeften aan vis van de steden en de kloosters, vooral in de vasten¹. Dit tekort werd, van de jaren 1300 af, op een gelukkige wijze aangevuld door den import van in tonnen geslagen haring uit Denemarken. Deze waar werd in massa door de kooplieden van de Duitse Hanze in Schonen, de zuidpunt van Skandinavië, voorbereid, en langs het Zwin in Vlaanderen ingevoerd. Toen in 1393 de Duitse Hanzesteden, wegens de zeeroverij in de Oostzee, kortstondig hun betrekkingen met Schonen verbraken², achtten de Vlaamse vissers het ogenblik gekomen om, in navolging van de Oosterlingen, zelf op grote schaal de gevangen haring te kaken³. Na enkele pogingen uitgevoerd op de En-

(1) R. DEGRYSE, *Vlaanderens Haringbedrijf in de Middeleeuwen*, Antwerpen, 1944, blz. 70-81.

(2) J. TRAVIS JENKINS, *The Herring and the Herring Fisheries*, Londen, 1927, blz. 66.

(3) In 1394 is er in de Engelse koninklijke akten voor het eerst spraak van vreemde vissers, die, voorzien van tonnen en van zout, het aangedurfd hadden op de Britse kust in de omgeving van Whitby te landen en er clandestien de haring te kaken om deze daarna naar hun land uit te voeren. TH. RYMER en R. SANDERSON, *Foedera, conventiones, literas...*, ed. tertia, VII, blz. 788 : Proclamatie uitgevaardigd door koning Richard II op 29 Augustus 1394. — Anderzijds vernemen wij uit de stadsrekening van Damme van 1395 dat de grafelijke tollenaars in Oktober 1395 de tol van 12 groten het last, die ze in de Zwinhaven gewoonlijk op den verkoop van de aangevoerde Schonense tonharing hieven, eveneens wilden heffen op « den last harinx die an Ingheland zide of an Scotland zide ghezouten was », zonder deze nochtans « ziner te staple » toe te laten. L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, VI, Brugge, 1876, blz. 17.

gelse kusten, bleek die bewerking alleen mogelijk op zee aan boord van de vissersvaartuigen. Degenen, « die eerst den caecharync in 't zee maekten ende hier in 't land brochten », waren, indien we de traditie dienaangaande mogen geloven, Gillis Beukels, een stuurman uit Hugevliet, nabij Biervliet, en Jacob Kien, een Oostendenaar. Beiden gingen in de geschiedenisboeken langen tijd door als de zogezegde uitvinders van het haringkaken. Feitelijk bootsten ze slechts op eigen manier de Hanzische fabricatie na en legden aldus de grondslagen van een nationale inmaakindustrie, welke tot dan toe in het visserijbedrijf van de Lage Landen ontbrak. Voortaan voerden ook de Vlaamse vissers kaakharing aan te Damme, de stapelplaats van de in tonnen geslagen vis. Deze onwettige concurrentie met de Hanze verwekte de tussenkomst van den landsheer, den hertog van Bourgondië, Filips den Stoute, die in 1396 de nodige maatregelen trof, ten einde den invoer en den afzet van Vlaamse kaakharing in het graafschap tegen te gaan. De industrie van het kaken zelf kon hij nochtans moeilijk verhinderen. Daarom stond hij van 1399 af het kaken toe, althans binnen zekere perken, en poogde hij door de verplichte verstuipeling van al de aangevoerde kaakharing te Biervliet, alsmede door de heffing van zware tolleren op de tonnen vis, de opkomende nijverheid aan banden te leggen. Zo kon hij gedurende enige jaren nog den Hanzischen invoer beschermen. In 1413 nochtans, toen wegens het uitblijven van de vis en wegens andere moeilijkheden in de Sont, een groot tekort aan Schonense tonharing ingetreden was, hief Jan zonder Vrees de meeste belemmerende maatregelen op. Wel is waar poogde Filips de Goede, in 1420, nog eenmaal op al de vroegere toegevingen terug te komen, maar het krachtig verzet van de Vlaamse visserijhavens dwong hem hiervan af te zien ⁴.

(4) R. DEGRYSE, *Oorsprong van het haringkaken in Vlaanderen*, in *Nederl. Historiebladen*, I (1938), blz. 201-219.

Het kaakharingbedrijf opende heel wat nieuwe mogelijkheden voor de kustplaatsen, in de eerste plaats voor Oostende en Nieuwpoort. Beide gemeenten konden zich, dank zij de nieuwe industrie, snel herstellen van de grote rampen, waaronder ze kort vóór 1400 zo zwaar geleden hadden. Dit gold vooral voor Oostende⁵, dat toen nog niet over een eigen zeehaven beschikte, noch in het genot van stapelrecht en tolvrijdom was. De vooruitgang van de Oostendse zeevisserij blijkt voldoende uit de stijgende opbrengst van de « haringassise » of stedelijke visbelasting, welke de stuurliu op de door hen aangevoerde en verhandelde haring te betalen hadden. Deze « assise » kon in 1403 slechts tegen 82 lb. voor het lopende termijn verpacht worden, in 1418 evenwel bracht ze reeds 132 lb. op. Het volgend jaar verwierven de lieden van Oostende volledigen tolvrijdom gans Vlaanderen door en dus ook te Damme, waar ze veel kaakharing verkochten. De opbrengst van de belasting op de vis ging van dan af sterker stijgen. Ze bereikte in 1430 zowat het driedubbel van het cijfer in 1403, namelijk 258 lb.⁶ Dergelijke ontwikkeling kenden ook Nieuwpoort en Duinkerke, die, in tegenstelling met Oostende, reeds lang in het genot van een eigen zeehaven en van stapelrecht waren. De vissers van deze drie plaatsen voerden voortaan steeds grotere hoeveelheden kaakharing aan, zowel te Damme, als in hun thuishavens, en knoopten regelmatige handelsbetrekkingen aan met de Franse havens, waaronder Dieppe, Roesaan en La Rochelle⁷.

Dat de Vlamingen ongestoord hun bedrijf konden

(5) De overstromingen, die op het einde van de 14e eeuw de kust teisterden, maakten na 1400 de verplaatsing van de Oostendse agglomeratie, kerk en stadhuis inbegrepen, noodzakelijk.

(6) G. G. DEPT, *De oudste rekening van Oostende (1403-1404)*, in *Hdl. Soc. Emul.*, LXXV (1932), blz. 185 ; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de la ville d'Oostende*, Brussel, 1892, blz. 46 : oorkonde van Januari 1419 ; E. VLIETINCK, *Het oude Oostende en zijn driejarige belegering*, Oostende, 1897, blz. 77, kol. I.

(7) E. DARDEL, *La pêche harenguière en France. Etude d'histoire économique et sociale*, Parijs, 1941, blz. 33. Vlaamse vissers te Dieppe in het begin van de 15e eeuw. Zie verder voetnoot 10 hierna.

uitbouwen, dankten zij in den grond aan de Zeeuwen en de Hollanders, die sinds het begin van de eeuw ten nadele van de Hanze aan zeeroverij deden en aldus den aanvoer van Schonense tonharing beletten. Toen in 1426 tussen de Duitse Hanze en het koninkrijk Denemarken-Noorwegen een oorlog uitbrak, wisten de Nederlanders van de gelegenheid gebruik te maken om in de Oostzee vasten voet te krijgen. Reeds in 1432 zien we ze te Novgorod, het groot Russisch handelscentrum van het Noorden, met kaakharing verschijnen. Ze wisten bovendien in enkele jaren tijds, over Antwerpen heen, gans het Hanzische afzetgebied tussen Keulen en Bazel tot het hunne te maken⁸. Dat de Oosterlingen zich hierbij niet onbetuigd zouden laten, lag voor de hand. Zodra in 1435 een einde aan het conflict in de Baltische Zee kwam, zochten ze in een openlijken oorlog tegen Holland en Zeeland hun concurrenten uit te schakelen. In dezen strijd konden de beide noordelijke zeeprovinciën rekenen op den steun van Filips de Goede, die in 1433 hun vorst geworden was. De hertog was evenwel zelf sedert 1435 in een oorlog met Engeland gewikkeld. De onveiligheid op zee was dan ook zo groot, dat de vissers van de Lage Landen in die jaren er voor het eerst toe kwamen hun buizen door konvooschepen te laten begeleiden. In 1440-'41, nog vooraleer de zeeoorlog tegen de Oosterlingen volledig ten einde was, slaagden ze er in hun overzeese handelsbetrekkingen te herstellen. Inderdaad sloten zij een hele reeks verdragen en overeenkomsten, onder meer met Engeland, de meeste Duitse Hanzesteden en ook met verschillende Franse havens⁹. Aldus gingen de burgers van Nieuwpoort in 1444 een zeer gun-

(8) E. DAENELL, *Die Blüthezeit der Deutschen Hanse*, I, Berlijn, 1905, blz. 251, 269.

(9) P. A. S. van LIMBURG-BROUWER, *Boergoensche charters (1428-'82)*, 's Gravenhage, 1869, blz. 43 : oorkonden betreffende de kriegsverrichtingen tegen de Hanze en de konvooiëring van de vissersvloot ; Z. W. SNELLER, *De ontwikkeling van den handel tuschen Noord-Nederland en Frankrijk tot het midden der XVIe eeuw*, in *Bijdr. tot de Vaderl. Geschiedenis*, 5, IX (1922), blz. 3 : opsomming van de afgesloten handelsverdragen.

stig akkoord aan met de gemeente La Rochelle¹⁰. Eerst in 1445 nochtans kwam er een einde aan de zeeroverij van de Duitse Hanzestad Bremen¹¹.

Dat het kaakharingbedrijf omstreeks 1450 in de Lage Landen voorgoed ingang vond, blijkt wel uit de verschillende ordonnanties, die in dien tijd door de Bourgondische regering op het stuk van de haringvisserij en het haringkaken uitgevaardigd werden. De voornaamste van deze verordeningen was die van 1445, waardoor voor de graafschappen Holland en Zeeland, in navolging van hetgeen reeds lang in Vlaanderen gebruikelijk was, de aanvangsdatum van de « teelt » of het seizoen tijdens hetwelk de gevangen haring geakaat werd, op Sint-Bartholomeusdag (24 Augustus) vastgesteld werd, en waardoor alleen inlands zout, het zogenaamd « moerzout », voor het innaken van de vis gebruikt mocht worden¹². Als sluitingsdatum van de « teelt » moet toen nog steeds, zoals van oudsher, Allerheiligen (1 November) gegolden hebben. Soortgelijke ordonnanties betreffende de « packinghe van de caecharinghe » volgden in Vlaanderen¹³.

De vestiging van het kaakharingbedrijf bracht in de visserijwereld belangrijke wijzigingen teweeg, zowel op economisch als op sociaal gebied. Zolang de vissersnering tot den aanvoer van verse haring en andere vis beperkt

(10) *Costumen ende usantiën der stede ende port van Nieuport*. Gent, 1774, blz. 522 : oorkonde van 19 Dec. 1444, waarin volgende bijzonderheid voorkomt : « que de toutte anciennete lesdits marchans, manans et habitans de Neufport ont accoustume aller, venir et frequenter continuelement, plainement et paisiblement pour le fait et exerice de marchandise, ladite ville de la Rochelle et pais d'environ ».

(11) Betreffende de zeeroverij van de « Bremers », zie zowel P. van LIMBURG-BRUWER, o.c. passim, als de Nieuwpoortse stadsrekeningen van 1438 tot 1445. Hierin wordt voor de eerste maal melding gemaakt van de uitrusting van Vlaamse konvooschepen in 1438 (Nieuwpoort, Stadsarchief, nrs. 3532 tot 3539).

(12) P. VAN LIMBURG-BROUWER, o.c., blz. 82 : oorkonde van 5 Juli 1445.

(13) Nieuwpoort, Stadsarchief, nrs. 3542-3543 : stadsrekeningen van 1447-8 en 1448-9, onder de rubriek « van ridene ». Vermelding van de « ordinance van den zoute ende caecharinghe » en van de voorafgaande besprekingen met de Vier Leden, die de ordonnancie in 1449 uitvaardigden.

bleef, was het voor den stuurman-eigenaar niet moeilijk op corporatieven grondslag samen met zijn gezellen, de « vennoten », zijn bedrijf uit te baten en voor den verkoop van de vangst in te staan. Eenmaal nochtans dat de haring onmiddellijk na de vangst aan boord van de schepen in tonnen gezouten werd en de vangstreizen aldus langer duurden, volstond die wijze van uitbating niet meer. De stuurman had voortaan voor den verkoop van zijn productie, die nu in waarde gestegen was en uitgevoerd kon worden, een tussenpersoon nodig, den zogenaamden « weerd ». Deze zorgde voor de verhandeling van de vis aan den meestbiedende en stelde zich in betrekking met de binnen- en de buitenlandse kopers. Tevens ontwikkelde zich in de visserijhavens, naast de reeds bestaande markten en hallen, een afzonderlijke vismijn, waar de vis door de weerden met afslaan — vandaar de naam « mijn » — aan den man gebracht werd. Aldus kwam men in het visserijbedrijf tot de verdeling van den arbeid. De « weerd », die aanvankelijk slechts als bemiddelaar voor vreemde vissers en zeelieden optrad, werkte voortaan hoofdzakelijk voor de ingezetenen en ontving voor zijn diensten een commissiegeld, dat somtijds vrij hoog was. Zo kon de stuurman, die nu hogere winsten, maar ook grotere uitgaven had, zijn vennoten vervangen door « huerknappen », loonarbeiders, die niet meer met een aandeel in de winst, maar met een vast loon vergoed werden. Aldus maakte het vennootschap geleidelijk plaats voor een liberaal-kapitalistische uitbating, waarin de « weerden » en niet meer de stuurlieden het overwicht hadden ¹⁴.

Dit stelsel veroorzaakte aanvankelijk, zoals gemakkelijk te begrijpen valt, ergerlijke misbruiken. De « huerknappen » werden door hun stuurlui uitgebuit, o.a. door afhou-

(14) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 89-98 en ID., *Cartulaire d'Ostende*, Antwerpen, 1910, blz. 28-30.

dingen op de lonen¹⁵. De stuurliu op hun beurt hadden te klagen over de aftroggelarijen van de weerden¹⁶. Niet-tegenstaande deze wantoestanden bevorderde het weerd-schap ten zeerste de ontwikkeling van het kaakharingbe-drijf. Het vond zelfs ingang in kleine dorpjes als Wen-duine, waar de vissers uit eigen beweging een geldschiet-er als klerk en weerd aangenomen hadden¹⁷.

2. — DE OPKOMST VAN OOSTENDE (1445-1480)

Eenmaal de vrede met Engeland hersteld, konden de Vlaamse visserijhavens al hun aandacht aan den verderen uitbouw van het kaakharingbedrijf besteden. De gemeente Oostende nam de gelegenheid te baat om in 1443, door het aanleggen van een bevaarbaar kanaal naar het Ieperleed, haar verbinding met Brugge en het Zwin tot stand te bren-gen. Twee jaar later ging ze, met de toestemming van

(15) Toen in 1448 te Oostende de schepenen hiertegen ingrepen, kwam het er tot wanordelijkheden verwekt door de stuurliu. E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 71-72 ; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de la ville d'Oostende*, blz. 61 : oorkonde met het relaas van de wanordelijkheden, in dato 7 Nov. 1449 door de Oostendse schepenen opgesteld.

(16) Te Oostende werd deze uitbuiting tegengegaan door de instelling van een vast « courtaige » of commissiegeld ten bedrage van twee schellingen per pond groten opgebracht door den verkoop van de vis. Te Nieuwpoort integendeel, waar zulk tarief niet bestond, gaf de heffing van dat geld, dat aldaar van twee tot acht schellingen per pond groten schommelde, aanleiding tot misbruiken, waartegen de Grote Raad in 1452 door een krachtdadige tussenkomst poogde in te grijpen. E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 95, 2e kol. ; Nieuwpoort, Stadsarchief, nr. 536 : oorkonde van 5 April 1452, arrest van den Groten Raad in verband met de heffing van de « courtaige » door de weerden te Nieuwpoort.

(17) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 90-91 : allerlei gegevens over het weerd-schap te Wenduine. Volgens een oorkonde van 27 Juni 1467, zou de hertog het inzicht gehad hebben in de kleine kustplaatsen van het weerd-schap een hertogelijk officie te maken, iets waartegen de stuurliu ten zeerste gekant waren, aangezien ze dan hun weerd niet meer vrij konden klezen. E. VLIETINCK, *Cartulaire d'Oostende*, blz. 37. De hertog moet werkelijk op een zeker ogenblik tot deze maatregel overgegaan zijn. In 1477 nochtans, na den dood van Karel den Stoute, werd door het Groot Privilege van Maria van Bourgondië, overal waar dit gebeurd was, het weerd-schap opnieuw vrij verklaard. A. LALLEMAND en W. DE VREESE, *Documents fondamentaux de l'histoire de Belgique*, Luik, 1914, blz. 143 : art. 12 van het Groot Privilege.

Filips den Goeden, over tot het graven van haar eerste zeehaven, die in Oktober 1446 voor de haringvisseren opengesteld kon worden. Hierdoor kwam ze tevens in het genot van een eigen visstapel en van het recht haar « roon » of stadsmerk op de aangevoerde tonnen kaakharing aan te brengen. De hertog stelde in 1445 het weerderschap van de vis te Oostende onder de hoede van de gemeente en stond de uitoefening er van, als uitsluitend voorrecht, aan de ingezetenen toe. De Oostendse weerden waren van meet af aan meer dan gewone « hosteliers » of bemiddelaars. Ze traden tegelijk als makelaars en als geldschieters op. Ze zorgden inderdaad niet alleen voor den verkoop van de vis, maar ook voor de uitrusting van de « buizen » of vissersboten. Dit liet de gemeente Oostende in 1450 toe, naast de oude « haringassise », een nieuwe belasting van 1 % op de winsten van de weerden, namelijk het « weerdgeld », in te stellen. Dat jaar waren er te Oostende reeds 16 weerden voor 24 stuurliu¹⁸.

De opening van de Oostendse haven, alhoewel door Brugge, Damme en Nieuwpoort met argwaan begroet¹⁹, kwam op tijd. In 1451 inderdaad verliet de Duitse Hanze de Zwinhavens en boycotteerde gedurende de daaropvolgende jaren den Zwinstapel, zonder ander resultaat nochtans dan den afzet van de Vlaamse kaakharing te Damme en in Vlaanderen in de hand te werken. Deze gunstige toestand veranderde evenwel snel, toen in 1457 de Oosterlingen te Damme terugkeerden en de Engelschen, na de uitbarsting van den burgeroorlog van de Twee Rozen, aan zeeroverij begonnen te doen. De aanvoer van kaakharing

(18) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 65-70, 73, 93.

(19) « Den 13en dach in Septembre Clais Hebbes, borchmeester, ghesonden te Duunkerke an de wet omme de niewicheit van den havenen van Oostende... » « Den 17en dach van Septembre Clais Hebbes ende Jacop Colins, borchmeesters, ghesonden ter Sluys, ten Damme ende te Brugge up 't fait van der vorseide havenen van Oostende... ». Nieuwpoort, Stadsarchief, nr. 3541 : stadsrekening van 1447, rubriek van de boden. Zie eveneens nr. 3542, stadsrekening van 1448, onder dezelfde rubriek. Verder nog E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 71, kol. 2, noot 2.

tijdens de periode 1455-'60 blijkt ver beneden peil te zijn gebleven²⁰. Nieuwpoort en Oostende zagen zich zelfs verplicht in 1457, tot bescherming van hun vissersvloot, gezamenlijk een konvooischip in de vaart te brengen²¹. Dit alles blijkt de Nieuwpoortse stedelijke financiën ten zeerste te hebben ontredderd²².

De terugkeer van de Duitse Hanze had op den duur ook gunstige gevolgen voor de zeevisserij, aangezien de Oosterlingen voortaan ook Vlaamse kaakharing aankochten en uitvoerden. Sluis, in wiens haven we tijdens den winter van 1456-'57 niet minder dan zowat 40 buizen op « winterzate » zien liggen, won hierdoor aan belang²³. Het poogde zich van den Zwinstapel los te maken en wist in 1460 het voorrecht te verwerven de haring, die in zijn haven door de vissers gelost werd, « up te slaen »²⁴. Wegens het verzet van Damme, dat voor het monopolie van den Zwinstapel opkwam, slaagde het evenwel niet in zijn po-

(20) « Phelippe par la grace de Dieu... Savoir faisons nous avoir receu l'umble supplicacion de noz bien amez les bourgmaistres, eschevins et conseil de notre ville de Neufport, contenant, comme a cause et occasion des grans charges de rentes viageres enquoy elle est chargiee et obligee en pluseurs et diverses personnes et en diverses manieres, debtes, ouvrages, affaires et despens que journalment notre dite ville a soustenir et supporter, tant pour le paiement des tailles, aydes et subvencions, qu'ilz nous paient et pour la venue des Oosterlins, comme pour l'entertainment du havene d'icelle.... pour la povrete des bourgeois et manans de ladite ville qui pour la plus grant partie sont fondez sur fait de pescherie de poissons et harenc et ont en povres saisons et piur le plus este prins et robez sur mer des Englois, parquoy bonnement ne sauroient furnir ou soustenir les charges ». Nieuwpoort, Stadsarchief, nr. 221 (charter nr. 138) : oorkonde van 28 Nov. 1459. Toelating verleend door Filips de Goede aan de gemeente Nieuwpoort tot het verkopen van nieuwe lijfrenten.

(21) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 110-111.

(22) Zie voetnoot 20 hierboven.

(23) « Item gisent illecq sur la waze environ XXXVI ou XL buuses, qui sont vasseaulz pour peschier harrens et poissons et ne servent a aultre chose ». Rijsel, Arch. Départ. du Nord, B. 3537/125, 755 : oorkonde van Jan. 1457. Verslag betreffende het aantal en den aard van de zeeschepen, die zich te Sluis bevonden en die konden aangewend worden voor de expeditie, welke Filips de Stoute tegen de Turken wou organiseren.

(24) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'ancienne es-taple de Bruges*, II, Brugge, 1905, blz. 104, nr. 1030 : Uittreksel uit de stadsrekening van Damme, in dato 6 Dec. 1460.

gingen²⁵. Wie vooral bij den nieuwen toestand baat vond was Oostende, wiens vissers meer en meer kaakharing te Sluis en te Damme losten. Naar de berekeningen van Edw. Vlietinck, steeg de opbrengst van het weerdgeld te Oostende van gemiddeld 269 lb. per jaar tijdens het decennium 1450-'59 tot gemiddeld 546 lb. per jaar tijdens het daaropvolgend decennium 1460-'69. Het aantal weerden bedroeg er 24 in 1466 en 26 in 1467. Deze cijfers tonen voldoende de stijgende afzet van de Oostendse kaakharing aan²⁶.

Met de troonsbestijging van Karel den Stoute traden weldra wijzigingen in den toestand in. De dappere hertog werd inderdaad van 1471 af in een zeeoorlog tegen Frankrijk gewikkeld, wat de visserijhavens noodzaakte gedurende een tiental jaren konvoischepen tot begeleiding van de haringbuizen uit te rusten²⁷. De visaanvoer begon opnieuw te dalen, althans te Nieuwpoort. Dit blijkt uit de rekening van het oorlogsschip, dat door deze stad in 1474 in de vaart gebracht werd. De Nieuwpoortse oorlogsbodem konvoiceerde tijdens zijn twee zeereizen in het totaal een 70-tal buizen, waaronder ook die van Lombardsijde en Raversijde. Deze vloot loste al te zamen — indien we bewuste rekening mogen geloven — slecht 828 last haring, namelijk 394 last gekaakte en 184 last gesteurde of verse haring te Nieuwpoort en 250 last van beide soorten in andere havens. Met de productie van kaakharing hadden zich 46 boten beziggehouden. De overige 26 scheepjes, waaronder zich een tiental Franse, wellicht Pikardische bootjes, bevonden, hadden uiterst weinig en dan nog alleen verse haring of « korfharing » aangevoerd. Het konvoiegeld of de belasting op de aangevoerde vis bracht slechts 228 lb. op

(25) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, o.c., II, blz. 104 en 123, nrs. 1029 en 1049 : Uittreksels uit de stadsrekening van Damme van 1460 en uit het Groenenbouc van Brugge, betreffende het geschil met Sluis en het verbod de haring aldaar te verstopelen.

(26) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 73, kol. 2.

(27) R. DEGRYSE, *De konvoicering van de Vlaamse visschersvloot in de 15e en de 16e eeuw*, in *Bijdr. Gesch. der Nederl.*, II (1948), blz. 7-9.

en dekte nog niets eens voor de helft de onkosten van de konvooiëring, ten bedrage van 508 lb. Tegenover dit deficit geboekt door Nieuwpoort stelde Oostende, dat eveneens een konvooischip uitgerust had, een klein, maar toch batig saldo. De opbrengst van het konvoogeld bedroeg te Obstende 663 lb. en dekte volkomen de uitgave van 646 lb. voor de volbrachte konvooiëring. Dit bewijst ongetwijfeld op een betere vangst en een grotere productie van kaakharing door de Oostendse vissers, in weerwil van het feit dat de beide havens dat jaar in samenwerking de visserij hadden beoefend en de konvooiëring hadden ingericht²⁸, Toch verviel ook de volgende jaren in zekere mate het Oostendse bedrijf. Het aantal weerden daalde er op een zeker ogenblik tot 19. De Oostendse vloot zelf, tellende zowat 44 buizen, werd in 1479 de prooi van de vijandige Franse oorlogsmarine en kreeg het erg te verduren²⁹.

De crisis in de zeevisserij teisterde vooral de noordelijke zeeprovinciën. Brielle, de belangrijkste Hollandse aanvoerhaven, werd er dodelijk door getroffen. Samen met de andere Zeeuwse en Hollandse visserijplaatsen deed het in 1476 een dringend beroep op de Bourgondische regering om tussen te komen en het zwaar geteisterd bedrijf terug op te beuren. Het diende daartoe in naam van al de visserijhavens een uitvoerige memorie van toelichting in en toonde hierin het groot belang van de zeevisserij en van de talrijke aanverwante nevenbedrijven, als scheepsbouw, garenfabricatie, zoutziederij, zeilmakerij, touwslagerij, nettenknoperij en tonindustrie voor 's lands economie aan. Uit dit document vernemen we heel wat bijzonderheden over de organisatie van het Zeeuws-Hollands haringbe-

(28) Nieuwpoort, Stadsarchief, nr. 4852 : Rekening van het konvooischip uitgereed door Nieuwpoort, Lombardsijde en Raversijde tot bescherming van de haringvisserij. Deze rekening is onderverdeeld in twee delen. Het eerste deel geeft de namen van de stuurliu, die kaakharing en korfharing aanvoerden en het verschuldigde lastgeld betaalden, terwijl het tweede deel de rekening van de gedane uitgaven en de afrekening bevat.

(29) R. DEGRYSE, *De konvooiëring...*, blz. 9.

drijf, dat toen reeds een vloot van zowat 250 buizen bezigde³⁰. De regering kon evenwel geen reddende hand uitsteken. In 1481, op het einde van de « Fransche oorloige », gingen meer dan 20 van de 80 schepen van Brielle verloren, wat voor deze visserijhaven een slag was, waarvan ze zich niet meer zou kunnen herstellen³¹.

3. — DE RIVALITEIT ONDER DE VLAAMSE VISSERIJHAVENS (1481-1490).

Tijdens en na den oorlog tegen Frankrijk ging het Oostendse weerdschap³² meer dan ooit den weg van het vrij initiatief op. De Oostendse weerden gedroegen zich voortaan voorgoed als reders en groothandelaars. Ze bekostigden de uitrusting van de buizen en leverden aan de stuurliu al wat dezen nodig hadden voor de zeereis en de visvangst, namelijk : proviand, garen, zout, tonnen, netten en koorden. Ze werden aldus onmisbaar en maakten van de bemanningen — indien we de aantijgingen van die van Damme mogen geloven — als het ware hun slaven. Ze gaven voorschotten aan de stuurliu en namen tegen « ghereet geld » van hen de aangevoerde kaakharing over. Zo konden ze de vreemde koopliu onmiddellijk van vis voorzien. Ze deinsden er zelfs niet voor terug de haring te verkopen vooraleer hij zelf nog gevangen was en beneden de gangbare prijzen. Dit noemde men « voorkoop ». Deze handelwijze was feitelijk onwettelijk en verboden. De Oostendse

(30) S. P. HAAK, *Brielle als vrije en bloeiende handelsstad in de 15e eeuw*, in *Bijdr. Vaderl. Gesch. en Oudheidk.*, 4, VI ('s Gravenhage, 1907), blz. 65, Bijlage : Ontleding van de « Remonstrantie, hoe grootelycs den lande gelegen is an de visscherije van den harineq, visch ende ander, overgelevert bij die van Den Brielle (en van Schiedam), anno 1476, aen den Raedt tot Mechelen ».

(31) S. P. HAAK, *o.c.*, blz. 60-61.

(32) Voor al wat volgt betreffende de ontwikkeling van het Oostendse weerdschap, zie het vertoog van Damme en het Oostendse antwoord hierop. E. VLIETINCK, *Cartulaire d'Ostende*, blz. 197-223, nrs 54-55 : oorkonden van 1483.

weerden gingen zelf zover de haring, die na de « teelt » gevangen werd, de zogenaamde « achtervanc », te kaken en als gewone kaakharing aan den man te brengen. Ze lieten door eigen vertegenwoordigers of « facteurs » de Franse markten bewerken, zodat veel viskopers en handelaars er van afzagen voor het aankopen van kaakharing nog naar Vlaanderen te komen. Kwamen ze toch, dan vaarden ze met hun schepen direct naar Oostende, somtijds ook naar Duinkerke, maar lieten voortaan Nieuwpoort en Damme links liggen. In de Zwinhaven inderdaad werd de uitoefening van den handel door de verplichte tussenkomst van de makelaars, de heffing van allerlei tollén en door andere middeleeuwse praktijken voortdurend belemmerd. Te Oostende integendeel bestond er reeds vrijhandel en waren de tollén tot een minimum herleid geworden.

De enige troef van belang welke Damme overhield was de handel in kaakharing van de « voorvanc ». Deze werd als « locater » of als « wrack » in grote hoeveelheden aan de kooplieden van de Duitse Hanze verkocht. Sedert de crisis in het Zeeuws-Hollandse haringbedrijf zagen de Oosterlingen daarin een middel om een nieuwe concurrentie tegen hun rivalen in te zetten. Ze maakten van de gelegenheid gebruik om meer en meer geaakte vroege haring in de Zwinhavens op te kopen en opnieuw in de Oostzeelanden te verhandelen. De geaakte « voorvanc », alhoewel doorgaande als « wrack » of tweedehands, was niet alleen even goed als de geaakte volle haring, maar bovendien veel goedkoper. De fabricatie ervan was evenwel nog niet gereglementeerd, wat aanleiding gaf tot allerlei misbruiken en betwistingen. Nu de meeste vreemde kooplieden het Zwin en Brugge voor Antwerpen verlieten, zag Damme in den haringhandel het enige middel om ten minste toch nog de Duitse Hanze te weerhouden. Het was dan ook ten zeerste gesteld op de goede faam van zijn « roon » en van zijn « wrack », en duldde op dat gebied geen on-

derkruiperij, zelfs niet van Oostende, dat de voornaamste leverancier van vroege en volle haring geworden was³³.

In 1480 reeds brak er tussen de Zwinhaven en Oostende een betwisting aangaande de « wrack »-haring uit. Dat jaar had het teken, dat in beide gemeenten op de vaten aangebracht werd, toevallig denzelfden vorm en was ook toevallig op dezelfde plaats aangebracht. Damme beschuldigde Oostende zijn stedelijk merkteken te hebben nagebootst en beweete hierdoor in zijn haringhandel ten zeerste geschaad te zijn geworden. Oostende wees echter de beschuldiging van de hand en verklaarde elk jaar een ander merk voor zijn « wrack » te gebruiken. Het was behendig genoeg om de gelijkenis tussen beide tekens als een zuiver toeval en de betwisting als een technische aangelegenheid te laten doorgaan. De Brugse schepenen, die de arbitrage van het geschil op zich hadden genomen, moesten dit dan ook toegeven. Het geschil kon in der minne worden geschikt en men kwam voor de eerste maal tot een nauwkeurige bepaling van de tekens, die door de beide gemeenten mochten gebruikt en van de plaatsen op de vaten, waar die merken moesten gebrand worden³⁴. Dit vergelijk stelde evenwel geen einde aan de rivaliteit tussen Damme en Oostende. De snelle ontwikkeling van deze laatste stad bleef een doorn in het oog van de Zwinhaven en van Nieuwpoort. Niettegenstaande de oorlogsomstandigheden, was tijdens het decennium 1470-'79 te Oostende de opbrengst van het weerdgeld gestegen tot gemiddeld 843 lb. per jaar. In 1480 leverde deze heffing er 1078 lb. op, en in 1481 niet minder dan 1830 lb.³⁵. Damme zocht dan ook een voorwendsel om zijn latent conflict met Oostende tot een openlijk geschil door te drijven.

(33) Al wat betreft de « voorvanc » leiden we af uit latere documenten, verder in voetnoot vermeld, of uit documenten uit de 16e eeuw.

(34) E. VANDEN BUSSCHE, *Inventaire des archives de l'état à Bruges*, I, Brugge, 1881, blz. 179, nr. 478: oorkonde van 20 Okt. 1480. Scheidsrechtelijke uitspraak van het Brugse magistrat.

(35) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende*, o.c., blz. 73, kol. 1.

In 1483 achtte Damme het ogenblik gekomen om een meer uitgebreide aktie tegen Oostende op touw te zetten. Zogezegd op verzoek van enkele Franse kooplui, die zich door den gang van zaken in hun belangen geschaad zagen, diende het samen met Nieuwpoort en ook met Sluis, dat hiertoe onder dwang in de onderneming meegesleept werd, bij de Staten van Vlaanderen een scherpe aanklacht tegen Oostende in. In dat — van historisch standpunt — zeer belangwekkende betoog, somden de drie genoemde steden al hun grieven ten overstaan van het Oostendse weerdschap en van het Oostends liberaal-kapitalistisch stelsel op. Gezien de ontwikkeling van de vrije economie te Oostende de gevestigde toestanden aan de kust in gevaar bracht, eisten ze niet meer noch niet minder dan de demping van de Oostendse haven en de afschaffing van het Oostendse stapel- en zegelrecht³⁶.

In December 1483 konden de Oostendenaars hun tegenstrevers van antwoord dienen en ze deden het door middel van een memorie van toelichting van meer dan honderd artikelen. Zich beroepend op hun goed recht, weerlegden of ontzenuwden ze één voor één de argumenten van Damme en toonden aan dat de aktie van deze gemeente slechts een loens manoeuvre van enkele rijke ingezetenen was. Ze wezen op de onzijdigheid van Biervliet, dat in de zaak niet wou betrokken worden, en op den druk uitgeoefend op Sluis. Ten slotte wisten ze de verantwoordelijkheid voor de aangehaalde misbruiken op den hals van Damme zelf af te wentelen. Hun betoog kwam in grote trekken hierop neer. Oostende was een geprivilieeerde stad, «ouder in fundaciën» dan Damme, en beschikend over een eigen zeehaven opgericht met de goedkeuring van den hertog van Bourgondië en van den koning van Frankrijk. Door haar ligging beantwoordde ze aan

(36) E. VLIETINCK, o.c., blz. 75-76; ID., *Cartulaire d'Ostende*, blz. 197-207, nr. 54: Vertoog van Damme, Nieuwpoort en Sluis tegen de misbruiken van het Oostendse weerdschap.

een dringende behoefte. Haar haven, dijken en wateringen beschutten het omliggende gebied tegen overstroming en zee-irruptie. Dank zij haar konvoischepen beschermde ze niet alleen de vissersvloot, maar ook gans de kuststreek tussen Nieuwpoort en Damme, tegen vijandelijke landingen. Ze kon zich met succes tegen vreemde overvalen verdedigen. De gebeurtenissen van de laatste jaren, namelijk de strijd tegen de Franssen, hadden dit duidelijk bewezen. Het waren de Oostendenaars, die het eerst in Vlaanderen tot het kaken van den haring waren overgegaan en het haringberijf in het land hadden gevestigd en tot een van de belangrijkste bestaansmiddelen van het land hadden gemaakt. De demping van de Oostendse haven zou op generlei wijze aan de moeilijkheden, die Damme ondervond, een einde stellen. Integendeel, moest het Oostendse haringbedrijf te niet gaan, dan zou gans de kust, en in de eerste plaats Damme zelf, er den noodlottigen weerslag van ondervinden. Bovendien zou de landsheer, de Hertog van Bourgondië, die te Oostende havenrechten en tollën hief, door de verdwijning van zijn inkomsten alhier, zwaar getroffen worden ³⁷.

Na onderzoek van dit antwoord, dat hen volkomen bevredigde, erkenden de Staten van Vlaanderen het goed recht van de gemeente Oostende. Ze richtten dan ook tot de beide partijen een dringende aanmaning tot verzoening ³⁸, wat door dezen, gezien er van een proces niets terecht kwam, wel moest aanvaard worden. Opvallend is echter hoe, zowel in het Damse vertoog, als in het Oostendse antwoord, de kwestie van de « voorvanc » volledig buiten beschouwing gelaten werd. Dat de verschillende Vlaamse visserijhavens bij de verdediging van deze nog niet gereglementeerde visserij en inmaakindustrie een gelijk voordeel hadden, blijkt wel uit hun houding ten over-

(37) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 76-77; ID., *Cartulaire d'Oostende*, blz. 207-223, nr. 55: Antwoord van Oostende op de beschuldigingen van Damme en konsoorten.

(38) E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 77 en ID., *Cartulaire d'Oostende*, blz. 223-225: Oorkonde van 13 Jan. 1484. Uitspraak van de Drie Leden van Vlaanderen.

staan van de Zeeuwen en de Hollanders, die hen in de beoefening van dit bedrijf de wet wilden spellen. De Noord-Nederlanders stelden hen inderdaad in hetzelfde jaar 1483 voor de « voorvanc » in de « teelt » op te nemen en niet te vissen, noch te kaken vóór Sint-Jacobsdag (25 Juli). Ze voerden daartoe in April en Mei te Brugge en te Nieuwpoort met de vertegenwoordigers van de Vlaamse zeeleden langdurige besprekingen, die ten slotte tot geen enkel resultaat schijnen te hebben geleid³⁹. De Vlamingen hadden er inderdaad alle belang bij, al was het maar alleen om de cliëntele van de Oosterlingen te behouden, vóór de Zeeuwen en de Hollanders de haring te vissen en te kaken. Dit konden ze trouwens gemakkelijk doen, gezien de Duitse Hanze voor hun veiligheid in de Deense wateren — meer bepaald in het Skagerrak, waar de voorvanc een aanvang nam — instond. Dit verklaart dan ook waarom we de Oosterlingen tijdens de bewuste besprekingen ten gunste van de « voorvanc » zien tussenkomen⁴⁰. Heel zeker heeft dit bijgedragen tot het herstel van de goede betrekkingen tussen Damme en Oostende. Althans tussen deze beide havens zou het in het vervolg niet meer tot een conflict komen.

Er bleef nog de tweedracht tussen Nieuwpoort en Oostende. In 1489, onder het regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk, tijdens de troebelen, die toen Vlaanderen teisterden, ontaardde deze naijver tot een waren burgeroorlog tussen Oostende, gesteund door Brugge en Damme enerzijds, en Nieuwpoort geholpen door Duinkerke ander-

(39) « Den 3em in April hem andere ghesonden te Brugghe metten ghedeputeirde van den anderen steden... omme te communiqnerne metten ghedeputeirde van Hollandt ende Zeelandt gheenenvoorvanc caecharinc te maken voor Sinte-Jacopsdaghe ». Nieuwpoort, Stadsarchief, nr. 3574: stadsrekening van 1483, rubriek van de boden. Zie in dezelfde rubriek onder de data 7 en 17 April en 25 Mei, telkenmale boden gestuurd naar Brugge in verband met dezelfde « begherte van die van Hollandt ende Zeelant ». De « ghedeputeirde van Hollandt ende van Zeelandt » vinden we te Nieuwpoort op 21 Maart, zie onder dien datum onder de rubriek « Presentwinen ».

(40) In de Oostendse stadsrekening van 1483 wordt er gewag gemaakt van besprekingen « up 't maken van den caecharinc, ten verzouke van den Oosterlinghen ». E. VLIETINCK, *Het oude Oostende...*, blz. 112, kol. 1.

zijds. In Juli 1489, nadat Nieuwpoort zelf belegerd geworden was, konden de Nieuwpoortenaars het niet versterkte Oostende innemen, plunderen en verwoesten, zodat de Oostendse vissersbevolking naar Sluis moest uitwijken⁴¹. Nieuwpoort maakte dan ook van Maximiliaans overwinning op de Bruggelingen gebruik om Oostende zijn haringstapel te ontnemen en aan de zijne toe te voegen⁴². Van den vorst bekwamen ze bovendien dat ook de kleinere vissersplaatsjes, waaronder Lombardsijde, Raversijde, Wenduine, Blankenberge, Heist, Sluis, Oostburg en Biervliet, verplicht zouden zijn ten minste éénmaal in het jaar, tijdens de «teelt», de Nieuwpoortse haven aan te doen en er een lading haring van minstens 6 last per boot te lossen om ze er te laten verpakken, ronon en verkopen⁴³. Toch kwam van dit alles niets in huis. Reeds in Juni 1490 wisten de Oostendenaars, als prijs voor hun terugkeer uit Sluis, van Maximiliaan de afschaffing van de tegen hun stapel uitgevaardigde maatregelen te verkrijgen⁴⁴. Wel is waar poogde de aartshertog in November 1490 de kleinere vissersplaatsjes tot gehoorzaamheid te dwingen, maar dit was vruchteloos⁴⁵. Feitelijk stierf met het einde van den burgeroorlog de rivaliteit onder de visserijhavens als van zelf uit. Nieuwpoort en Duinkerke kwamen terug tot een betere verstandhouding met Oostende, waarvan de ontwikkeling toch niet tegen te gaan was. Uit hun samengaan zou het verbond van de Drie Zeesteden van Vlaanderen ontstaan. Hiermede begon eigenlijk de grote bloeiperiode van de 16e eeuw: die van Vlaanderens «Grote Visserij».

R. DEGRYSE.

(41) E. VLIETINCK, *o.c.*, blz. 77-80.

(42) Nieuwpoort, Stadsarchief nr 408: charter nr. 190. Gunstbrief van aartshertog Maximiliaan in dato 6 Maart 1489.

(43) E. VLIETINCK, *Eene bladzijde uit de geschiedenis der stad Nieuwpoort*, Oostende, 1889, blz. 88-89. Tekst van de gunstbrief, in dato 1 Okt. 1489, blz. 126-128.

(44) E. VLIETINCK, *Cartulaire d'Ostende*, blz. 88-93, nr. 22 : Gunstbrief in dato 21 Juni 1490.

(45) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de... Nieuport*, blz. 256: Oorkonde van 15 November 1490.

Oorkonden en Mededelingen

HET HOSPITAAL TE DAMME

(Addenda et Corrigenda)

Het hospitaal te Damme vierde onlangs zijn zevende eeuwfeest. Te dezer gelegenheid verschenen de « Geschiedkundige aantekeningen »¹ over het gesticht, naar het handschrift van pastoor Opdedrinck († 1921). Een beter aandenken aan de feestviering kon men bezwaarlijk uitdenken : het is tegelijk een monument aan de gedachtenis van de ijverige priester en verdienstelijke Westvlaamse historicus, wiens naam met de geschiedenis van het gesticht voortaan verbonden blijft. In het woord-vooraf schrijft prof. Eg. Strubbe : « het kan anders niet of het werk, dat nu met een vertraging van bijna veertig jaar verschijnt, komt in zekere mate « verouderd » op de markt ». Het behoudt toch zijn waarde, al kunnen we er onjuistheden aan ontdekken, en al kan het aan zekere kanten bijgewerkt worden. Opdedrinck heeft vooral de uitwendige geschiedenis op 't oog ; hij schenkt weinig aandacht aan het innerlijk leven en het statuut van de inrichting. Hier vinden we nochtans zeer interessant materiaal voor de geschiedenis van het Vlaams hospitaalwezen. Opdedrinck heeft zijn « Aantekeningen » afgewerkt, zoals hij nog twintig en meer monografieën schreef : zogezegd « persklaar », en toch met de overtuiging dat het handschrift niet zou worden gepubliceerd. Bij een gebeurlijke publicatie zou hij het wel opnieuw onder handen genomen

(1) J. OPDEDRINCK, *Sint-Janshospitaal te Damme. Geschiedkundige aantekeningen*. Tielt, 1951.

hebben. Mijn addenda et corrigenda zijn niet een kritiek op zijn verdienstelijk werk, maar eenvoudig weg een aanvulling.

§ I. Het reglement van 1249.

Het zevende eeuwfeest verwijst niet naar het ontstaan van het godshuis — de juiste datum van de stichting zal wel altijd een raadsel blijven ; maar het verwijst — *il faut un clou pour pendre son tableau* — naar de oudste authentieke akte van het archief : het reglement van 1249. Het stuk gaat uit van de schepenen en het bestuur van de stad ; het veronderstelt de inrichting in volle bedrijvigheid. De oorsprong ligt dus verder achteruit. Veel gewicht wil ik niet hechten aan een handschriftelijke noot van einde 1600 in het Bisschoppelijk Archief te Brugge, waarin men leest : fundatrix Joanna comitissa, 1226. De datum heeft in elk geval meer kans van met de werkelijkheid te kloppen dan de traditionele voorstelling van een stichting door de gravin Margareta in 1249-50. Opdedrinck zal deze grafelijke stichting in twijfel trekken, op grond van een betwisting, in 1482, wanneer de schepenen beweren « dat tvoorseyde godtshuys by de poorters van de stede van Damme ghefondeert is gheweest » (bl. 14). Waar is het dat men met de stichting van kloosters en hospitalen graag tot bekende historische figuren opklimt : on ne prête qu'aux riches, en dat geeft een soort voornaamheid aan de inrichting. Maar anderzijds, 1482 is wel een late datum om over een feit van 1226 of 1249 een gezaghebbend getuigenis aan te halen. En daar het ontkennen van een grafelijke stichting voor de stad Damme zekere voordelen aanbrengt, kan hier wel de regel gelden : *is fecit cui prodest*. Zoals we verder zien, is de akte van 1249 een solieder bewijs van de stichting door de stad dan deze betwisting in 1482.

Met te twisten over de juiste datum van de stichting en over de stichters zelf, tasten we in het duister. Met de

akte van 1249 komen we op vaste grond. Jammer genoeg, dit belangrijk stuk is door Opdedrinck slecht vertaald en verkeerd begrepen. En de betekenis van deze akte voor de algemene geschiedenis van ons hospitaalwezen wordt hier volledig voorbijgezien.

Ik moet niet uitweiden over het feit dat onze middel-eeuwse stadshospitalen doorgaans leken-instellingen zijn, die door het stadsbestuur ingericht en beheerd worden. De inrichting leeft van een vast kapitaal: vrome schenkingen van particulieren en tegemoetkomingen vanwege het Stadsbestuur zelf. Deze tegemoetkomingen kunnen o.m. zijn het afstaan van zekere stadsrechten, b.v. het marktkraamrecht (Kortrijk, Veurne), de rechten op de invoer van wijn (Brugge, Damme), enz. Met de inkomsten van dat kapitaal moeten onderhouden worden: de verpleegden en hun verplegers. Waaruit zich als eerste gevolgtrekking opdringt: dat het aantal proveniers — verplegers en verpleegden — bepaald wordt door de globale inkomsten. Daarbij, dat er een vaste verhouding moet bestaan tussen de twee klassen van proveniers. Waar het anders toegaat, zullen ofwel de talrijke verpleegden de nodige bezorging ontberen, ofwel de overvloedige verplegers het armenkapitaal voor zichzelf opverbruiken. En nu iets anders. Die verplegers, al heten ze broeders en zusters, al volgen ze een zekere levensregel die diep religieus getint is, zijn toch geen kloosterlingen. Een bijna onontkoombare evolutie zal er, met de tijd, echte kloosterlingen van maken, — te Damme zal dat, meen ik, eerst \pm 1450 gebeuren. Maar omdat, in de middeleeuwen, alle caritatieve instellingen, in zekere maat, betrokken worden in de kerkelijke invloedssfeer, vormen onze stadshospitalen een soort gemengd domein. Ook de bisschop zal er zijn woord in meespreken. Eens dat de evolutie van leken-verplegers tot kloosterlingen een voldongen feit is, zal die kerkelijke inmenging vanzelfsprekend groter worden. Het is maar natuurlijk dat de stadsbesturen die evolutie met lede ogen

aanzien. Het conflict tussen bisschop en stad vormt de latente ondergrond van onze meeste hospitaalgeschiedenissen².

De akte van 1249 is een interessante illustratie voor deze toestanden te Damme. Ze gaat uit van het stadsbestuur, zonder inmenging van de bisschop: *Nos scabini et tota communitas ville de Dam*. Er is geen 't minste spoor van reactie op deze aanmatiging, en het stuk wordt zonder opmerking overgeschreven in het Cartularium van 't bisdom. We mogen dus veronderstellen dat het hospitaal nog een volledige leken-instelling is. Het gaat erom orde te brengen in de pericliterende toestand van het huis. De lasten worden te zwaar: *precipue propter multitudinem sanorum, qui quotidie de bonis domus sustentantur*. Wie zijn die talrijke «gezonde lieden» die het armengoed verleven? De behoeftigen van de stad? Maar die hadden toch hun H. Geesttafel of dis. De reizenden en pelgrims, die er een onderkomen zoeken? Onze hospitalen waren eerst en meest passanteliedenhuizen: dat strookte met de handelspolitiek van onze opkomende steden: de vreemdelingen aantrekken. We kunnen bezwaarlijk aannemen dat het reglement van 1249 nu juist die vreemdelingen zou willen verwijderen. Er is maar een interpretatie mogelijk — en ze zal door de verdere tekst zeer duidelijk worden — die *multitudo sanorum* zijn de verplegers.

Een vermindering van lasten kan ook niet gezocht worden aan de kant van de zieken: *Infirmis vero non ponitur numerus, eo quod veniunt et recedunt, sed secundum necessitatem eorum et possibilitatem domus... benigne et amicaliter colligentur*. Hun getal schommelt volgens de omstandigheden, en men zal ze helpen volgens de mogelijkheden. Over de opname van de zieken beslist een broeder-procurator, die aangesteld wordt door de bisschop of zijn vertegenwoordiger.

(2) Vgl. An. Em. 1938, bl. 71 en vlg.

Passanten en zieken komen en gaan. Er is nog een vaste bevolking: de proveniers. Deze vormen twee onderscheiden klassen: de verplegers — broeders en zusters — en de verpleegden, die hier heten: « verecundi ». Hier heeft Opdedrinck een onvergeeflijke vergissing begaan, waar hij dat verecundi vertaalt door voogden (bl. 11). Verecundi, ook soms verecundi pauperes, zijn de « scamele huusweecken », meestal ouden van dagen, ziekelijk en gebrekkelijk, en zonder bestaansmiddelen. Te Brugge zal het stadsbestuur in 1236, een duidelijk onderscheid maken tussen de drie caritatieve instellingen, het Sint-Janshospitaal, het Leprozenhuis en het domus verecundorum. De schamele huusweecken, die in 't hospitaal te Damme in 1249 waren opgenomen, zijn te talrijk geworden. Het reglement beslist dat ze, door versterving, op vier moeten teruggebracht. Komt nu een van deze vier te sterven, dan zijn het de schepenen, niet de bisschop, die een nieuwe provenier zullen aanduiden: ad illam prebendam admittemus. Al te duidelijk is het dat hier geen voogden kunnen bedoeld zijn. Eerst is in die tijd nog geen spraak van voogden. En dan, voogden zijn geen proveniers, en zijn niet ten laste van het huis. Een reglement, dat evenwicht wil brengen tussen uitgaven en inkomsten, zal ze buiten beschouwing laten.

De tweede klas van proveniers zijn de verplegers, broeders en zusters. In 1249 zijn ze ook te talrijk. Het reglement beslist dat ze, door versterving, op vijf moeten gebracht worden. Opdedrinck meent: vijf broeders en vijf zusters; en schrijft nog: de broeders bezorgen de mannen, de zusters de vrouwen (bl. 11). De tekst zegt: vijf broeders en zusters; ik versta vijf als een globaal getal, wat het natuurlijkst is³. Uit de tekst kunnen we nog be-

(3) In 1427, wanneer het hospitaal reeds twee eeuwen bestaat en tot zijn volle ontwikkeling gekomen is, zal bisschop Jan Thoisy bepalen dat er acht zusters mogen aangeworven worden en een broeder; wat het gezamenlijk getal brengt op negen. Het is begrijpelijk dat men de « vijf » van 1249 op negen brengt; minder begrijpelijk dat men het vroeger getal zou gereduceerd hebben. Opdedrinck schrijft nog: « Uit

sluiten dat die weinig talrijke broeders gelast zijn met het beheer van huis en goederen, zodat de verpleging, meen ik, uitsluitend door de zusters verricht wordt. Wat goed begrijpelijk is. Het zou wel interessant zijn te onderzoeken in hoever dat verplegen van de mannen door de broeders bewezen kan worden.

De schepenen eisen het recht op het getal broeders en zusters te reduceren tot vijf. Eens dat door versterving een plaats open komt, is het de bisschop die de nieuwe broeder of zuster aanstelt, en niet zijzelf. Op deze regeling wordt nadruk gelegd : non de nostra auctoritate. Het is blijkbaar een toegeving en een erkenning van het recht van de bisschop. Hij mag de persoon aanduiden ; maar zij, de schepenen, bepalen het getal : meer dan vijf broeders en zusters mogen er niet zijn. Tenzij, in de toekomst, de inkomsten zodanig vermeerderen dat men, buiten de debiles et infirmi, d.i. boven de huisweken en bedlegerige zieken nog meerdere gezonde personen kan onderhouden : pluribus sanis de ipsis bonis commode poterit provideri. Dat « provideri » verwijst naar de prove of prebende. En hier wordt het boven aangehaalde, ietwat raadselachtige « sani » duidelijk : het zijn de broeders en zusters. Eens dat er genoeg inkomsten zijn om nieuwe provenen te stichten, zal het getal verecundi en verplegers vermeerderd worden door gezamenlijk overleg van de schepenen met de bisschop. Deze gebeurlijke vermeerdering zal wel geen afbreuk doen op de wijze van aannemen : de verecundi blijven aangeduid door de stad, de broeders en zusters door de prelaat.

Opmerkelijk is het wel dat er in het stuk geen spraak is van Magistra. In de meeste hospitalen — ook in de

de eerste statuten door Walter de Marvis voorgeschreven, vernemen we dat negen kloosterlingen, vier broeders en vijf zusters... de zieken bezorgen » (bl. 12). De zagezegde Statuten van de Marvis zijn anders niet dan ons reglement van 1249. Opdedrinck verzendt naar DESCAMPS, *Notice sur Walter de Marvis*. Descamps zegt maar 't volgende : Hôpital de Dam, 1249, les échevins... reconnaissent que l'évêque de Tournay peut y instituer des frères au nombre de cinq pour le desservir (Cart. de l'évêché) (bl. 95).

latere geschiedenis van het hospitaal te Damme — treedt deze magistra op het voorplan. Tot tweemaal echter is hier spraak van Magister. Het zal dus een broeder zijn die overste is. Hij, in overleg met zijn medebroeders, kiest de beheerders van de hoeven en brengt elk jaar verslag uit over de financiële toestand. Dit verslag wordt voorgelezen op de vergadering, waarop de bisschop of zijn gevolmachtigde aanwezig is, het bestuur van de stad en de broeders en zusters.

Het reglement van 1249 is, bij het eerste opzicht, slechts een regeling om goede orde te brengen in het huis. Het heeft een veel diepere betekenis. Het is van de kant van de Schepenen een poging om hun rechten op « hun » hospitaal vast te leggen, vooral tegen een te ver gaande inmenging van de kerkelijke overheid. Er ligt, ten overstaan van deze overheid, niet de minste vijandelijke stemming in. De wederzijdse invloedssferen worden net afgebakend, juist om alle mogelijke wrijving te vermijden. De latere geschiedenis van het hospitaal zal eens te meer bewijzen dat wetten maken en wetten naleven twee gans verschillende zaken zijn.

En — dat moest ik nog onderstrepen — het kordaat, autoritair optreden van de schepenen, waarbij niet 't minste verzet wordt aangetekend, bewijst m.i. beter dan latere betwistingen, dat zijzelf het hospitaal hebben gesticht.

Er is in de akte van 1249 nog een andere bijzonderheid, die bij Opeddrinck wordt voorbijgezien, en toch van belang is voor de geschiedenis van het « Sint-Janshospitaal », en dat is de benaming van het sticht. Opeddrinck heeft, uit de oorkonden, een lange lijst benamingen bijeengelezen, alle varianten op « Sint-Janshuis », en besluit : « een liefdadig gesticht, onder de bescherming gesteld van St Jan den Evangelist, den apostel der liefde tot God en den evenmensch » (bl. 12). De akte van 1249 kent dit Sint-

Janshuis nog niet en spreekt tot tweemaal toe van : Domus beate Marie⁴. De herhaling maakt de veronderstelling van verstrooidheid of lapsus calami onmogelijk. Kan het zijn dat het hospitaal, toentertijd nog in zijn eerste stadium van ontwikkeling, nog geen eigen benaming bezat, en geheten werd naar de nabij-gelegen parochiekerk van O. L. Vrouw ? Ik heb deze veronderstelling wel zelf gemaakt, maar een veel latere akte werpt een gans ander licht op de toestand. Dit jonger stuk, een notariële kopij (1644) van een akte van 1427, waarover verder, geeft de formule van professie in ons hospitaal. Ze luidt als volgt : « Ad honorem Dei omnipotentis, beate Marie Virginis et beati Joannis Baptiste, facio professionem ad vivendum in hospitali beate Marie Virginis et beati Joannis Baptiste in Dam ». Het kan niet duidelijker. In 1427 is ons hospitaal nog een Domus beate Marie. Er zijn wel meer oude hospitalen (Gent, Ieper, Kortrijk, Oudenaarde), die onder deze titel schuilen. Bij deze oorspronkelijke titel is nu, in 1427, een Sint Jan gekomen, niet de Evangelist, zoals in de meeste hospitalen, niet « de apostel van de liefde tot God en de evenmens » zoals Opdedrinck schrijft, maar de Doper. Het is wel waar dat in vele hospitalen, die oorspronkelijk de Evangelist als patroon vereerden, later de Doper is bijgevoegd, onder de invloed van de zo geheten « conjoncture Johannique ». Brugge kan in dat geval zijn, en te Damme zelf zal, in 1596, bisschop Lambrecht het hoogaltaar consacreran onder de aanroeping van de twee Sint Jan's. Het eigenaardige voor Damme is : dat niet de Evangelist de Doper heeft binnengeleid, maar juist andersom. We kunnen ons echter afvragen of het geval te Damme een uitzondering tekent. De geschiedenis van ons hospitaalwezen is feitelijk nog te schrijven, en zal

(4) GILLIODTS, in zijn *Coutume de Damme*, in fine, heeft bij de tweede vermelding het woord « domo » laten wegvallen. De tekst is echter volledig in de afschriften op het Rijksarchief (decouvertes 117, bl. 79) en het Bisschoppelijk archief te Brugge, en luidt : (Magister...) super datis et receptis ... coram Episcopo ... consilio ville et fratribus et sororibus domus in ipsa domo beate Marie reddet rationem....

eerst kunnen worden opgemaakt wanneer de geschiedenis van de vele locale inrichtingen voldoende bekend is. Het zou me niet verwonderen dat nog andere Sint-Janshospitalen oorspronkelijk naar de Doper verwijzen. Hij toch, en niet de Evangelist, was de beschermheilige van de Sint-Jansheren of Joannieten. Deze orde, die over het hele westen verspreid was, van Italië en Spanje, over Frankrijk en Duitsland, tot in de Nederlanden en Engeland, was eerst een hospitaalorde, eer ze tot ridderorde ontwikkelde; en nog als ridderorde heeft ze, in haar talrijke neerzettingen, steeds ziekenhuizen en passanteliedenhuizen geopend. De Commanderijen te Utrecht en te Haarlem — waar waarschijnlijk Geertgen-tot-Sint-Jans provenier was en waaraan hij zeker zijn naam ontleende — kunnen als voorbeeld aangehaald worden. Het lijkt me niet onmogelijk dat van deze zijde een invloed op onze stadshospitalen is uitgegaan.

M. ENGLISH.

DE LIJST DER BRUGSE BALJUWS GEDURENDE DE DERTIENDE EEUW

Alhoewel nu reeds meer dan twintig jaar geleden verschenen, heeft de studie van de Gentse stadsarchivaris, dr H. Nowé, over de grafelijke baljuws in Vlaanderen gedurende de Middeleeuwen¹, volledig zijn klassiek karakter kunnen bewaren.

Het zal echter niemand verwonderen, dat na zovele jaren intense bestudering van het middeleeuwse graafschap Vlaanderen het uitstekend boek van dr Nowé vatbaar is voor enkele correcties en aanvullingen. Hieronder beproeven wij dit te doen door, voor de XIIIe eeuw, de lijst van

(1) H. NOWÉ, *Les baillis comtaux de Flandre des origines à la fin du XIVe siècle*, in *Acad. Roy. Belg., Cl. Lettres, Mem.* in-8o, dl. XXV, Brussel, 1929.

de baljuws van Brugge, die de schrijver als bijlage van zijn studie mededeelt², aan te vullen.

Deze lijst, die reeds vóór hem — echter onvolledig en zonder opgave van het nodige bronnenmateriaal — in de XVIIe eeuw was opgemaakt³, heeft dr Nowé naar de hem bekende documenten opgetekend. Zij blijft desniettemin onvolledig, wat ook vanzelfsprekend is. Wel is waar zag hij slechts een paar van de in zijn tijd gepubliceerde bronnen voorbij, doch sedertdien werden verschillende voor hem nog onbekende archivalia uitgegeven, in de eerste plaats door Prof. dr Eg. I. Strubbe⁴ en ook M. Vanhaeck⁵. Wij zelf legden bij de studie van de regeringen van Johanna en Margareta van Constantinopel de hand op onuitgegeven documenten. Tenslotte hield dr Nowé ook minder notitie van de gegevens, die uit de dertiende eeuwse rekeningen te putten zijn, inzonderheid uit de rekeningen van Jehan Makiel, klerk en ontvanger van Gwijde van Dampierre, die ondertussen door dr J. Buntinx werden gepubliceerd⁶, en uit de oudste rekeningen van de stad Brugge⁷.

In al deze documenten vonden wij vermeldingen, die niet alleen de dateringen van de ambtsduur der reeds gekende baljuws wijzigen doch die tevens de lijst met verschillende tot nog toe onbekende baljuws aanvullen.

(2) N. NOWE, o.c., blz. 370-375.

(3) PHILIPPE DE L'ESPINOY, *Recherches des antiquités et noblesse de Flandres*, Dowaaï, 1632, blz. 121 ; SANDERS, *Flandria illustrata*, Keulen, 1641, dl. I, blz. 198.

(4) Eg. I. STRUBBE, *Egidius van Breedene (11 -1270), grafelijk ambtenaar en stichter van de abdij van Spermalie. Bijdrage tot de geschiedenis van het grafelijk bestuur en van de Cisterciënser Orde in het dertiend-eeuwse Vlaanderen*, in *Werken uitg. door de Faculteit van Wijsb. en Lett. der Rijksunivers. te Gent*, afl. 94, Brugge, 1942, blz. 148-388.

(5) M. VANHAECK, *Cartulaire de l'abbaye de Marquette*, in *Société d'Etudes de la Province de Cambrai*, 3 dl., Rijsel, 1937-1940.

(6) J. BUNTINX, *Het memoriaal van Jehan Makiel, klerk en ontvanger van Gwijde van Dampierre (1270-1275)*, in *Kon. Com. Geschiedenis*, Brussel, 1944.

(7) De gegevens, die uit de dertiende eeuwse stadsrekeningen van Brugge te halen zijn, werden ons medegedeeld door Dr. C. WIJFFELS, rijksarchivaris te Gent. Ik bedank hem hier ten zeerste voor deze grote bereidwilligheid.

Wij laten eerst de bij de lijst van dr Nowé aan te brengen correcties en toevoegingen volgen, doch zijn ons hierbij wel bewust dat ook deze nieuwe gegevens ongetwijfeld in de toekomst nog zullen kunnen aangevuld worden.

— De bij N. als tweede bekende Brugse baljuw opgegeven « André » is Andries van Oostkerke, die driemaal, mits tussenpozen, het ambt van baljuw zal waarnemen. Hij treedt niet in 1219 voor de eerste maal op, doch wel de 17e Augustus 1218⁸.

— De bij N. als vierde bekende baljuw opgegeven « André » is andermaal Andries van Oostkerke, die nu voor de tweede maal baljuw van Brugge is geworden. Hij treedt in deze tweede ambtsperiode niet alleen de 17e December 1226 als baljuw op, doch wij ontmoeten hem herhaalde malen ; voor de laatste keer, gedurende deze tweede periode van zijn baljuwschap, in April 1235.

— Eustaas van Lembeke, de vijfde uit de lijst der bekende baljuws, wordt door N. voorgesteld als zou hij onafgebroken tussen 15 Augustus 1239 en Februari 1245 Brugs baljuw geweest zijn. Dit is onjuist. Eustaas van Lembeke werd zeker vóór 9 October 1239 als baljuw van Brugge vervangen door Reinier van Klemskerke, die stellig tot in Februari 1242 dit ambt uitoefende. Na deze datum kwam Eustaas van Lembeke terug als baljuw van Brugge, in welke hoedanigheid wij hem tot in Februari 1245 zien optreden⁹.

— De zg. « André », die N. als de zesde baljuw opgeeft, neemt door het tussenschakelen van Reinier van Klemskerke, de zevende plaats op de lijst der baljuws in en is andermaal Andries van Oostkerke, die in 1247 voor de derde maal baljuw werd van Brugge.

(8) Wij maken dus hier de vergelijking tussen de lijst van dr. Nowé en de correcties en aanvullingen, die wij hierbij konden aanbrengen. Om echter geen tweemaal onze bewijsstukken te moeten vermelden, wachten wij hier met de verwijzing naar de bronnen, die wij bij onze nieuwe lijst van baljuws in de XIIIe eeuw zullen inschakelen op de volgende bladzijden.

(9) Cfr. Eg. I. STRUBBE, o.c., blz. 64, nota 4.

— De zg. « Regnier » is andermaal Reinier van Klemskerke, die vóór 27 Februari 1249 voor de tweede keer het baljuwambt te Brugge waarnam.

— De zg. « W[alterus] », die N. eenmaal — op 6 Maart 1249 — als baljuw van Brugge tegenkwam, was Walter Grote, die wij op 27 Februari 1249 en in Juni 1250 eveneens als dusdanig aantreffen. Hij wordt nogmaals opgevolgd door Reinier van Klemskerke, die alzo voor de derde maal baljuw werd.

— Philips van Broekburg wordt na 1258 als baljuw van Brugge niet opgevolgd door Boudewijn Reinfin, doch wel door Jan Ronghe, een baljuw, die op de lijst van N. ontbreekt. Boudewijn Reinfin kwam pas na hem aan de beurt in Juli 1260.

— De opvolger van Boudewijn Reinfin, nl. Philips de Poele, wordt als baljuw van Brugge niet onmiddellijk opgevolgd door Eustaas Hauwel, doch wel door Hendrik van Torhout, een baljuw, die eveneens niet voorkomt op de lijst van N.

— Wouter Reinfin werd na Januari 1283 niet onmiddellijk opgevolgd door de baljuw Simon Lauwaert, wiens ambtsduur trouwens kan uitgebreid worden, doch wel door Boudewijn « de Quaetypra » (de oudere), die nogmaals op de lijst van N. ontbreekt.

— Deze Simon Lauwaert werd op zijn beurt weer niet onmiddellijk opgevolgd door Christiaan de Brabandere in 1292, doch wel door Wouter van Heule in 1290. Christiaan de Brabandere kwam pas na hem aan de beurt.

— Tenslotte mag de duur van de tweede ambtsperiode van Wouter van Hamme (naar N. = Jan.-Juni 1293) aanzienlijk worden uitgebreid.

Alles te samen heeft er alzo gedurende de XIIIe eeuw niet 22 (naar N.), doch 28 maal wisseling van baljuws te Brugge plaatsgehad. Wij moeten echter hierbij onderstrepen dat dezelfde personaliteiten bij herhaling, — zoals dit in andere steden ook het geval was — als baljuw werden

aangesteld : Andries van Oostkerke 3 maal, Reinier van Klemskerke 3 maal, Eustaas van Lembeke 2 maal, Wouter van Hamme 2 maal (misschien alleen naamgenoten) en Christiaan de Brabandere 2 maal. Niet alleen wat betreft de opvolging dezer baljuws komen er dus bij N. vergis-singen voor, doch wij moeten tevens laten opmerken dat de schrijver het bestaan van 4 Brugse baljuws uit de XIIIe eeuw nog niet kende. Dit zijn : Jan Ronghe, Hendrik van Torhout, Boudewijn « de Quaetypra » (de oudere) en Wouter van Heule.

Hier volgt dan onze lijst van Brugse baljuws uit de XIIIe eeuw ¹⁰ :

- 1) WOUTER VAN ZOMERGEM, ridder, 9 April 1217.
- 2) ANDRIES VAN OOSTKERKE, ridder, 17 Augustus 1218 ¹¹ - 1226.
- 3) HUGO VAN LOTHARINGEN, ridder, 5 Maart 1226.
- 4) ANDRIES VAN OOSTKERKE, ridder, 17 Dec. 1226-April 1235 ¹².
- 5) EUSTAAS VAN LEMBEKE, ridder, 15 Aug. 1239-vóór 9 October 1239 ¹³.
- 6) REINIER VAN KLEMSKERKE, ridder, 9 October 1239 ¹⁴ - 26 Februari 1242 ¹⁵.

(10) Wij geven slechts dan de bronnen aan, als dr. Nowé ze niet heeft gekend en zij daardoor een wijziging van zijn lijst motiveren, hetzij in de datering van de ambtsperiode der baljuws, hetzij in de door hem opgegeven volgorde. Met betrekking tot de data, die door ons niet konden gewijzigd worden en bij dr. Nowé vermeld staan, verwijzen wij voor de bewijsstukken naar hem (o.c., blz. 371-372).

(11) C. DUVIVIER, *La dime au moyen âge. Correspondance de Jeanne de Constantinople au sujet de la dime de Vliesseghem*, in *Revue d'Histoire*, dl. II, Brussel, 1860, blz. 207.

(12) Eg. I. STRUBBE, o.c., bijlage III B, nr. 18, blz. 291. Wij zien hem eveneens als Brugs baljuw vermeld in Juni 1228 (M. VAN-HAECK, o.c., dl. I, nr. IX, blz. 7) en in Maart 1235 (Eg. I. STRUBBE, o.c., bijlage III B, nr. 17, blz. 290).

(13) Op 9 Octobre 1239 is immers Reinier van Klemskerke reeds baljuw te Brugge (Cfr. Eg. I. STRUBBE, o.c., bijlage III B, nr. 25, blz. 301).

(14) Zie vorige nota.

(15) Eg. I. STRUBBE, o.c., bijlage III A, nr. 66, blz. 204. Voor deze tweede ambtsperiode, waarmede dr. Nowé geen rekening hield, staat hij als baljuw van Brugge nog vermeld bij; Eg. I. STRUBBE,

- 7) EUSTAAS VAN LEMBEKE, ridder, Januari 1244¹⁶.
Febr. 1245¹⁷.
- 8) ANDRIES VAN OOSTKERKE, ridder, 15 Juni
1247¹⁸.
- 9) RENIER VAN KLEMSKERKE, ridder, vóór 27 Fe-
bruari 1249¹⁹.
- 10) WOUTER GROTE, 27 Febr. 1249²⁰ - Juni 1250²¹.
- 11) REINIER VAN KLEMSKERKE, ridder, 8 Maart
1255 - 13 Januari 1256.
- 12) PHILIPS VAN BROEKBURG, ridder, April 1258.
- 13) JAN RONGHE, vóór Juli 1260²².

o.c., bijlage III B, nr. 28, blz. 303 (April 1240) en bij: Th. LUYKX, *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen. Haar leven* (1199/1200-1244). *Haar regering* (1205-1244), vooral in Vlaanderen, in *Verhandelingen van de Kon. Vl. Acad. voor Wet., Lett. en Schone Kunsten van België*, Brussel-Utrecht, 1946, bijlage LXI, blz. 588 (17 Maart 1241), bijl. LXIV, blz. 591 (11 Juni 1241) en bijl. LXV, blz. 592 (29 Juni 1241).

(16) Onder de naam van *Stassimus, ballivus noster Brugensis*. — L. A. WARNKOENIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahre 1305* (3 dln., Tübingen, 1835-1842), dl. II, 2, bewijsstuk 138, blz. 39.

(17) Na de troonsbeklimming van Margareta van Constantinopel kwamen er onder de talrijke Vlaamse personaliteiten, die aan de Franse koning persoonlijk de getrouwheidseed in Februari 1245 moesten afleggen, twee baljuwen voor, nl. Eustaas van Lembeke, baljuw van Brugge, en Zeger van Thiennes, baljuw van Cassel. — A. TEULET et J. DE LABORDE, *Layettes du Trésor des Chartes* (5 dln., Parijs, 1863-1909), dl. II, blz. 557, nr. 3277.

(18) Buiten deze vermelding, die dr. Nowé reeds mededeelt, staat hij voor het jaar 1247 een tweede maal in een oorkonde vermeld bij Eg. I. STRUBBE, *o.c.*, bijlage III A, nr. 79, blz. 215-217.

(19) F. D'HOOP, *Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin à Poperinghe et de ses dépendances à Bas-Warneton et à Couckelaere* (Brugge, 1870), nr. 83, blz. 87. Deze oorkonde is gedateerd van Februari 1249, wat echter vóór 27 Februari moet betekenen, want Wouter Grote is alsdan baljuw van Brugge (Cfr. volgende nota).

(20) Eg. I. STRUBBE, *o.c.*, bijlage III B, nr. 42, blz. 319.

(21) Eg. I. STRUBBE, *o.c.*, bijlage III B, nr. 53, blz. 331.

(22) Hij staat als baljuw van Brugge vermeld in verband met een onderzoek, dat door gravin Margareta van Constantinopel en hertogin Aleid van Brabant plaats vond vóór December 1260. Jan Ronghe, baljuw van Brugge, staat daarin beschuldigd als hebbende zich plichtig gemaakt aan een wederrechtelijke executie van een koopman uit Leuven. Toen het onderzoek plaats vond, in December 1260, had Jan Ronghe echter reeds de plaats van baljuw te Brugge afgestaan aan Boudewijn Reinfin. — Th. LUYKX, *Een klachtenlijst van Brabanders over hun wederrechtelijke behandeling op Vlaams grondgebied in 1260*, in *Hand. Kon. Comm. Geschiedenis*, t. CXIII, 1948, blz. 1-40.

- 14) BOUDEWIJN REINFIN, ridder, 30 Juli 1260 - 11 November 1262.
- 15) PHILIPS DE POELE, ridder, 26 Juli 1263 - 28 Juni 1267.
- 16) HENDRIK VAN TORHOUT, 7 Mei 1271 - 28 October 1271 ²³.
- 17) EUSTAAS HAUWEL, Maart 1272 - 25 Mei 1273 ²⁴.
- 18) WOUTER VAN HAMME, 1276 - 1 Februari 1277.
- 19) WOUTER REINFIN, ridder, 12 Maart 1279 - 14 Januari 1283.
- 20) BOUDEWIJN « DE QUAETYPPRA », ridder, 8 Januari 1284 ²⁵ - na 9 October 1284 ²⁶.
- 21) SIMON LAUWAERT, October 1285 ²⁷ - 1 April 1289.
- 22) WOUTER VAN HEULE, ridder, 19 November 1290 ²⁸ - eind December 1291 ²⁹.

(23) In een rekening van ontvangsten en uitgaven van Jehan Makiel, lopend over de periode 7 Mei tot 28 October 1271 staat vermeld, dat hij ontving: *De Henri de Thorout, bailliu de Bruges, 100 lb.* — J. BUNTINX, o.c., bijlage 6, blz. 136.

(24) Een rekening van ontvangsten en uitgaven van Jehan Makiel, opgemaakt te Rijsel op 25 Mei 1273, vermeldt: *De [Eust] asse Hauwel, bailliu de Bruges, le Makeaus envoi a frere Pieron pour le [de] spens de l'hostel, 100 lb.* — J. BUNTINX, o.c. bijlage 9, blz. 141.

(25) Brugge, Stadsarchief, uit de Stadsrekening van 1284, fo 110: « *Item, sabbato post Epiphanie Domini (8 Januari 1284), commo datum domno Balduino de Quaetypra, ballivo Brugensi: 100 lb.* »

(26) *Ibidem*, fo 25: « *Item domnus Balduinus de Quaet Ypra, miles, ballivus Brugensis, debet ville: 300 lb., unde villa habet l'itteras...* ». De rekening werd afgesloten op het einde (na 9 October) 1284. Dus op dat ogenblik was Boudewijn nog baljuw.

(27) In de Brugse stadsrekening van 1285 (fo 230) staat duidelijk te lezen dat Boudewijn « de Quaetypra » op dat ogenblik geen baljuw van Brugge meer was: « *Item, domnus Balduinus de Quaedypra, miles, quondam ballivus Brugensis, debet ville: 200 lb.* » In October 1285, als deze rekening werd afgesloten, was hij dus blijkbaar reeds opgevolgd door Simon Lauwaert.

(28) Brugge, Stadsarchief, stadsrekening van 1290, fo 1: « *Anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo, die dominica ante festum Beate Katarine (19 November 1290) computaverunt... coram... domno Waltero de Huele, ballivo* ».

(29) *Ibidem*, stadsrekening van 1291, fo 28: « *Item, domno Waltero de Huele, ballivo Brugensi, ex dono scabinorum, 40 lb.* » (einde December).

- 23) CHRISTIAAN DE BRABANDERE, 5/8 Januari 1292³⁰ - 23 April 1292³¹.
- 24) WOUTER VAN HAMME, 23 December 1292³² - 2 Februari 1294³³.
- 25) GILLIS VEISE, 21 Oct. 1294 - 14 Juni 1295.
- 26) BOUDEWIJN « DE QUAETYPRA », de jonge³⁴, ridder, 9 Maart 1297.
- 27) CHRISTIAAN DE BRABANDERE, 10 Juli 1298.
- 28) PIETER DU BREUC, koninklijk baljuw, 1299 - 1302.

DR. TH. LUYKX.

(30) Ibidem, stadsrekening van 1291, fo 29 : « *Item commodatum per scabinos domino Waltero de Huele (zonder titel) super litteras suas, quas burgimagistri habent: 200 lb.* » (na 8 Januari). Op deze datum was Wouter van Heule dus geen baljuw van Brugge meer. Anderzijds staat in dezelfde rekening (fo 28o) te lezen: « *Item, ballivo Brugensi, in adventu suo, per eosdem (scabinos): 40 lb.* » (na 4 Januari 1292). De nieuwe baljuw Christiaan de Brabandere moet dus te Brugge aangekomen zijn tussen 5 en 8 Januari 1292.

(31) Ibidem, stadsrekening van 1292, fo 18o: « *Item, feria quarta ante Marci Evangeliste (23 April 1292) commodatum Christiano Brabandre, ballivo Brugensi, unde burgimagistri habent litteras suas : 200 lb.* »

(32) Ibidem, stadsrekening van 1292, fo 1: « *Anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo secundo, feria tertia ante Nativitatem Domini (23 December 1292) computaverunt... coram... Waltero de Hamme, tunc ballivo Brugensi...* »

(33) Ibidem, stadsrekening van 1294, fo 25: « *Item, commodatum Waltero de Ham, ballivo Brugensi, pro expensis hominum comitis faciendis ad placita inter ipsum et villam venientium Brugis a die Purificationis Beate Virginis (2 Februari 1294) citra: 143 lb. 19 s. 4 d.* »

(34) In de Brugse stadsrekening van 1291 (fo 60o) is er reeds sprake van deze « *Balduinus Juvenis de Quaetipra* », die aan de stad een som van 200 lb. verschuldigd is.

Boekbesprekingen

M. GYSSELING en A. C. F. KOCH, *Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta. I, Teksten. II, Reproducties*. Z. p. (Brussel), 1950 (Bouwstoffen en Studiën voor de Geschiedenis en de Lexicografie van het Nederlands, 1), 2 dln. in 8°, X + 461 p. en [8] p. + 88 pl.

Die statige uitgave, bezorgd door het « Belgisch Inter-Universitair Centrum voor Neerlandistiek » heeft, naar de woorden van de schrijvers zelf, eigenlijk voor doel « de linguïst de oude vormen van plaats- en persoonsnamen op het Nederlandstalig gebied van vóór 1100 te verschaffen ». Het opzet is dus eigenlijk linguïstisch, en wij zouden het dan ook hier onbesproken hebben kunnen laten, ware het niet dat de opgenomen teksten uitsluitend van diplomatische aard zijn en dus uiteraard de historici aangelangen. De schrijvers zelf ten andere hopen dat hun uitgave ook de historici zal ten goede komen.

Die uitgave bevat niet, zoals de titel het schijnt aan te kondigen, alle oorkonden die van vóór 1100 dateren, maar enkel de diplomatische teksten die in een schriftstuk dat vóór 1100 tot stand kwam bewaard zijn, en alleen in zover zij herkomstig zijn uit de archieven van instellingen gelegen op Nederlandstalig gebied, d.i. het gebied waar toentertijd Nederlands gesproken werd; zo is o.m. S. Omaars wel, Waals-Vlaanderen daarentegen niet in aanmerking genomen. In hoever die keus, van linguïstisch standpunt uit, gerechtvaardigd is, moge hier buiten beschouwing blijven; principieel kan de historicus er de schrijvers geen verwijt van maken, hoezeer ook hij een ruimere keus zou gewenst hebben. Het is hem dan ook een genoeg vast te stellen dat, wat de S. Bertijnsabdij betreft, een uitzondering gemaakt werd. Op grond van de overweging dat de *Gesta Abbatum Sithiensium* die, door Folquinus omstreeks 961 opgesteld, in vele zeer goede afschriften van na 1100 bewaard zijn geble-

ven, zodat het tijdens de Franse Revolutie verdwenen 10e eeuwse origineel «nagenoeg nauwkeurig kon worden hersteld», hebben de schrijvers de talrijke oorkonden uit die *Gesta* opgenomen. Daarentegen hebben zij gemeend de oorspronkelijke tekstgedeelten van het Gentse *Liber Traditionum* ter zijde te mogen laten, ofschoon het van omstreeks 1035 daterende origineel bewaard is; ter rechtvaardiging voeren zij aan dat die oorspronkelijke tekstgedeelten min of meer lange passages vormen die uit hun verband gerukt, de historicus, op zoek naar de samenhang met de weggelaten tekstgedeelten, toch weer zou doen teruggrijpen naar de ook voor linguïsten bruikbare uitgave van A. Fayen. Overtuigend is die overweging eigenlijk niet, want voor de meeste oorkonden moet de historicus naar oudere teksten teruggrijpen en van vele opgenomen teksten zijn ook voor linguïsten bruikbare uitgaven voorhanden.

Helemaal volledig is de verzameling niet. Zonder ernstig bezwaar had een van de drie originelen, die momenteel onvindbaar waren, kunnen opgenomen worden, daar er een goede foto van op het Rijksarchief te Gent bewaard is. Vooral echter had niet mogen ontbreken de oorkonde van keizer Hendrik III van 27 Mei 1040 betreffende Groesbeek bij Nijmegen, waarvan het origineel deel uitmaakt van het Archief de Merode-Westerloo; het ontbreken van die tekst is des te meer bevreemdend daar hij reeds in 1897 door E. Van der Mynsbrugge in de *Compte-Rendu ... de la Comm. Roy. d'Histoire* (5e Serie, t. VII, p. 583-605) uitgegeven, besproken en zelfs in een behoorlijk facsimile weergegeven werd.

De verzameling is voor het overige merkwaardig, zij telt niet minder dan 238 nrs.; daarvan zijn 39 voorbehouden aan de falsa die na 1100 tot stand kwamen, zij bevatten slechts een regest en een critische noot, doch geen tekstuitgave. De teksten van de overige 199 nrs. werden blijkbaar met grote zorgvuldigheid afgeschreven; de leesfouten zijn, naar een paar steekproeven te oordelen, opvallend gering en meestal niet van betekenis: zo zal men wel op p. 252, nr 143, 2-4 *qua* in plaats van *quia* moeten lezen, en zal men vooral op p. 299 verbeteren, op 2-3, *amplificatus* tot *amplificatos*, op r. 22 *sepliendi* tot *speliendi*, op r. 30 *aecclēsis* tot *aecclēsiis*, terwijl de voorgestelde correctie *locupletavi* op r. 8 nutteloos is, daar de tekst niet het onjuist gelezen *locupletavi* maar het correcte *locupletatam* heeft. Veel geluk hebben de

schrijvers ten andere met die laatste tekst niet gehad, want ook het chirograferingsdevies hebben zij niet volledig kunnen ontcijferen. Het luidt : *Decanus ecclesie debitam subiectionem episcopo exhibeat + Privilegium Sancti Donatiani archiepiscopi Brugiensis.*

De opgenomen oorkonden zijn, naar de instelling waartoe zij behoren, in 29 groepen ingedeeld, wat aan de schrijvers gelegenheid gaf de belangrijkste van die groepen te voorzien van een critische inleiding die in sommige gevallen, zoals die voor de St. Pietersabdij te Gent, vrij uitvoerig is. Voor West-Vlaanderen is van meer rechtstreeks belang de inleiding op de oorkonden van S. Donatiaan te Brugge. Daarin wordt de beroemde oorkonde van 31 Oktober 1089 opnieuw aan een uitsluitend paleografisch onderzoek onderworpen en wel in het licht van een hier voor het eerst uitgegeven oorkonde voor de abdij Etrun (Pas de Calais), waarvan waarschijnlijk gemaakt wordt dat zij tussen 1086 en 1093 in S. Donatiaan is geschreven. Hoewel verklaard wordt dat geen sluitend bewijs geleverd is, toch kan men zeggen dat de echtheid van de besproken oorkonde in paleografisch opzicht, zeer waarschijnlijk gemaakt wordt. Op het einde van die inleiding wordt bovendien de oorkonde van 28 December 1089, waarbij de parochie van S. Donatiaan opgericht wordt, bondig behandeld en verklaard dat die oorkonde paleografisch « uit de tijd stamt, waarin zij heet te zijn ontstaan ». Het is dan ook niet zonder verwondering dat men bij nr 171, waar de tekst van die oorkonde uitgegeven wordt, de aanmerking leest : « verdacht ». Eigenlijk zou het moeten heten : « betwist », want ongetwijfeld beschouwen de uitgevers hem als blijkbaar echt.

Die opmerking had hier ter zijde kunnen gelaten worden, ware het niet dat de lezer het hele werk door te dikwijls getroffen wordt door uitlatingen, waarvan de gronden hem onthouden worden. In de meeste gevallen kunnen die uitlatingen juist zijn, maar bij gebrek aan uitdrukkelijke bevestiging, heeft de lezer er weinig of niets aan.

Een laatste opmerking moge die bespreking besluiten. Ze betreft de reproducties. In het geheel zijn er 88, en enkele daarvan zijn op uitstekende wijze uitgevoerd. Andere nochtans geven de oorkonde op een zo kleine schaal weer, dat de tekst praktisch niet meer leesbaar is. Voor de paleografische studie ware, in dat geval, de afbeelding van een fragment op

natuurlijke grootte te verkiezen geweest boven de hele tekst op verkleind formaat.

De opmerkingen die vooraf gaan betreffen, zoals men ziet, bijzonderheden van ondergeschikt belang: het werk van dr. Gysseling en dr. Koch is inderdaad een prestatie van aller-eerste betekenis en is geroepen om, niettegenstaande het eigenlijk voor de linguïst bedoeld is, ook aan de historicus grote diensten te bewijzen.

E. I. STRUBBE.

ST. D'YDEWALLE, *Geschiedenis van de Parochie Sint-Andries*, Brugge 1951, 302 blz., een kaart.

Na meer dan dertig jaren onverdroten opzoekingen over de geschiedenis van de gemeente, aan het hoofd van dewelke hij als burgemeester meer dan twintig jaren gestaan heeft, bezorgde ons heden Weled. Heer Ridder St. d'Ydewalle de definitieve geschiedenis van de Parochie Sint-Andries.

De indeling van de stof is bijzonder goed opgevat en de 33 hoofdstukken zorgvuldig behandeld. De beschrijving van de twee achtereenvolgende kerken, die het belangrijkste deel van dit werk vormt, gaat tot in de minste bijzonderheden. Aan de lijst van de bekende pastoors kon nog een naam bijgevoegd worden: Pieter Ondermarck (14 November 1568); zie Brugge, Rijksarchief, nr bl. 7203.

De kunsthistorici zullen de schrijver dankbaar zijn voor de schilderijen waarop hij onze aandacht trekt en ons tevens kostbare gegevens weet aan te bieden, inzonderheid over de prachtige Doornenkroning van Christus door Jan Janssens, die hangt in de parochiekerk van Sint-Andries en over een afbeelding van de Genadestoel uit de XVIe eeuw, voortkomende uit de kartuize van Sint-Anna, die heden prijkt in het Provinciaal Museum te Maastricht.

Schrijver was ook heel goed geïnspireerd met ons de opschriften van de oudste grafzerken van de parochiale kerk te geven. Jammer is dat deel van zijn werk, om zijn talrijke overschrijvingsfouten, minder geslaagd.

De *Geschiedenis van de Parochie Sint-Andries* is een voorbeeldige monografie, een flinke aanwinst voor onze plaatselijke geschiedenis; ze strekt de schrijver tot ere.

DOM. N. HUYGHEBAERT.

G. DE SMET & D. VERSTRAETE. *De Proosdij van Papinglo te Maldegem-Kleit*, Maldegem, Drukk. Van Hoestenbergh, 1951. In 8°. 64 bl., ill., plan.

Twee tijdstippen in onze geschiedenis zijn belangrijk voor de uitbreiding van de landbouw in onze gewesten, namelijk de eerste helft van de XIIIe eeuw en de laatste helft van de XVIIIe eeuw. Het is in deze perioden dat de heiden en de velden in onze streken werden ontgonnen en dienstbaar gemaakt voor de landbouw.

De eerste uitbreiding van de landbouwgrond was het gevolg van de snelle ontwikkeling van de stedelijke bevolkingen, waardoor de vraag naar landbouwproducten geweldig toenam. De tweede uitbreiding gebeurde onder de invloed van de physiocratische theoriën, die een vermeerdering en van de productie en van de bevolking voorstonden.

Beide perioden kunnen wij goed nagaan in de geschiedenis van de proosdij van Papinglo te Maldegem.

Papinglo behoorde aan de Gentse St. Baafsabdij en werd gebouwd op de Kleithil tussen Knesselare en Maldegem. De proosdij wordt voor het eerst vermeld in 1170, en bestond uit een hofstede met kapel, waarop een kleine communiteit van broeders en zusters leefde onder het gezag van een priester die het ambt van proost vervulde. In 1183 worden de eerste ontginningen vermeld. Maar in 1240 kocht de Sint Baafsabdij aan de graaf van Vlaanderen 404 bunder (506 Ha.) heide rond de proosdij. Deze landbouwuitbating kende geen bloei. Weldra verdween de geestelijke communiteit en werd Papinglo in pacht gegeven. In 1567 bestond het domein uit 110 Ha. bos, 18 Ha. landbouwgrond, 13 Ha. meersen en 19 vijvers. In de loop van de eeuwen was dus zeer weinig landbouwgrond ontgonnen.

Het verval van Papinglo werd verhaast door de godsdienstberoerten van de XVIe eeuw. De gebouwen waren niet meer bewoond en het domein werd in percelen verpacht. In het midden van de XVIIIe eeuw bedroeg de oppervlakte aan landbouwgrond nog slechts 2 Ha.

In 1755 werd het domein in honderd percelen ingedeeld, die in eeuwige ceins werden gegeven op voorwaarde dat ieder cijnsnemer binnen de zes jaren zijn cijnsgrond in landbouwgrond zou omwerken. Nieuwe hofsteden werden gebouwd en

nu bracht het domein van Papinglo veel op. Door de rationele ontginning, die in de XIXe eeuw werd voortgezet, ontstond de bloeiende wijk en parochie Kleit.

Het werkje over Papinglo is een zeer goede studie.

JOS. DE SMET.

J. DESNEUX, *Rigueur de Jean van Eyck. A propos d'un diagnostic médical sur un tableau de 1436*. Brussel, Editions des Artistes, 1951. In 8°, 80 blz., 16 platen, fr. 160.

Reeds in 1950 bezorgde ons Dr. J. Desneux onder de titel *Un Diagnostic dermatologique sur un tableau de Jean van Eyck* (Alumni, Tijdschrift van de Kring der Alumni van de Wetenschappelijke Stichtingen, XIX, 3 - 4, Brussel 1950, p. 377-381) een scherpzinnige ontleding van het gelaat van kanunnik Van der Paele, zoals het door Jan van Eyck op het beroemde altaarstuk van het Brugs museum werd geconterfeit. Medici zijn vaak kunstliefhebbers, aestheten of maece-nassen. Wat eerder als een zeldzaamheid voorkomt, is dat een geneesheer in de beschouwing van een schilderij de « klinische bril » opzet. Zeker, de wonderbare objectiviteit met dewelke Jan van Eyck zijn model nabootste was hie-toe aanleiding. Hoe zou men niet verstomd staan, aldus schrij-ver, voor de niet te geloven realiteit van bv. Van der Paele's slaapaderen, verharde bloedvaten die slechts moeilijk door-sijpelen onder de verkwijnende huid : zulke werkelijkheid konden noch de volmaakste foto naar het leven, noch een dito afgietsel weergeven.

Langs de geneeskunde om en meer bepaald in het domein van de huidziekten, ontdekt Desneux op het aangezicht van de kanunnik meerdere wratten of *naevi*, eelterige of *keratose* vlekken. Zodoende wijst schrijver tenslotte, met behulp van documenten, een wratachtige plek aan, dewelke in 1933-34, tijdens de restauratie van het schilderij, verdween. Teneinde uit deze gegevens tot het besluit te geraken dat de reiniging van het tafereel in 1933-34 té ingrijpend is geweest, was nog slechts één stap verder te gaan. Doch zulkdanige conclusie hield Desneux achterwege met het oog op zijn in 1951 uit te geven en thans verschenen boek : *Rigueur de Jean van Eyck*.

Het realisme van de schilder, zijn objectiviteit, worden hier op vernuftige wijze in verband gebracht met de *Obstinate rigore*, de hardnekkige strengheid, leus die Leonardo eens onder een van zijn tekeningen neerschreef. Scherpzinnig en enigszins doktoraal ontwikkelt zich verder de diagnose van de knielende grijsaard : onderhevig aan aderverkalking : « artérioscléreux évidemment » ; de kanunnik leed niet aan presbiopie ; doch hij was bijziend...

Terloops bestudeert Desneux het door Jan van Eyck getekend portret van Kardinaal Nicolaas Albergati (Prenten-cabinet, Dresden) vergeleken met het geschilderd afbeeldsel uit het Weens museum. Eveneens voor Van der Paele zou van Eyck een voorstudie hebben gemaakt, nl. het busteportret van de Brugse kanunnik dat in Hampton Court te London wordt bewaard. Dit portret hielden C. Justi (1885), J. Weale and Brockwell (1912) voor een oorspronkelijk werk van de meester. Met schrijver, die o. m. aanleunt bij K. Voll, zijn wij het eens dat het stuk eerder een XVIIe eeuwse copie is, naar de verdwenen voorstudie van Jan van Eyck.

Verder wordt de eertijds in de kerk van Watervliet bewaarde copie, van het altaarstuk met de Madonna en Kanunnik van der Paele (thans in het Koninklijk Museum te Antwerpen, nr. 412) besproken. Naast een fotografisch document naar het Brugs origineel, vóór de restauratie van 1933-1934 opgenomen, bewijst ook het onderzoek van de Antwerpse replek, dat, tijdens de reiniging te Brugge, een wrat, op de onderlip van Van der Paele, werd uitgewist. Vermoedelijk gebeurde dit omdat dit « dermatologisch verschijnsel » het voorkomen van een vlek vertoonde.

Schrijver's bewijsvoering lijkt ons steekhoudend : de restaurator, die nochtans, naar geweten is, onder toezicht van een museumcommissie werkte, is hier te ver gegaan. Doch de redenen van dit ingrijpen ontgaan ons. Deze kunnen afdoend zijn geweest om tot deze bewerking over te gaan.

Niettemin blijft het een feit dat men, ook heden ten dage, en ondanks de als hulpwetenschap nuttige tussenkomst van de physico-chemie in de studie van de techniek der zgn. primitieve schilderkunst, juist hierover weinig positiefs afweet. Het reinigen van waardevolle schilderijen, ook al wordt hierdoor de wetenschappelijke studie bevorderd, mag niet zonder ernstige redenen gebeuren. Er zijn roemrijke patiënten die het best zonder heelkundige bewerkingen kunnen stellen. Wij beamen tenvolle de conclusie van Desneux, wanneer

hij de uiterste voorzichtigheid in het herstellen van oude schilderijen, ook thans nog als geboden beschouwt : « on offense cruellement la raison dans les actes — et éventuellement l'œuvre dans sa substance — en procédant aux nettoyages les plus audacieux que seule justifierait la connaissance intégrale de tous les éléments en cause ». En bescheidenheid lijkt ons evenzeer geboden, wanneer we vaststellen hoe een medicus, hier tevens een fijnzinnige aestheet — ons leert, de overbekende Van der Paele-figuur, opnieuw en met meer aandacht te aanschouwen. Schrijver deed het met wetenschappelijke nuchterheid gepaard met ware kunstzin. Van dit gevoel voor het schone getuigden met dokter Desneux, ook de uitgevers en de drukker.

Dr. A. JANSSENS DE BISTHOVEN.

Kroniek

(Afgesloten op 20 September 1951)

In Memoriam.

Op 31 Juli overleed te Leuven onze medewerker, ALPHONSE ROERSCH, professor-emeritus van de Rijksuniversiteit te Gent, waar hij de Griekse en Romeinse Geschiedenis gedoceerd en het ambt van beheerder-opziener uitgeoefend had. Hij werd in 1870 te Luik geboren en heeft zich vooral op de studie van het XVIIe eeuwse humanisme in België toegelegd. Op dat gebied liet hij in onze Handelingen twee bijdragen verschijnen : de ene over Antonius van Scoonhove (dl. LXVII, p. 139-172), de andere over Lud. Carrion (dl. LXX, p. 49-54). Onder zijn talrijke andere werken en studies vermelden wij als belangrijk voor West-Vlaanderen : *Correspondance inédite de Loaeus, abbé d'Eversham* (Gent, 1898).

Te Brugge, waar hij pastoor van de Sint-Annaparochie was, overleed op 16 September E. H. JORIS BUSSCHAERT. Te Kortrijk op 12 Mei 1878 geboren, werd hij in 1904 priester gewijd, studeerde te Leuven, waar hij tot doctor in de wijsbegeerte en tot baccalaureus in de Godgeleerdheid promoveerde. In 1905 werd hij tot onderpastoor te Ledegem benoemd ; hij bleef daar tot 1910, en bewerkte er samen met J. Mussely, geboortig van Ledegem, een *Geschiedenis van Ledeghem*, die in 1912 werd uitgegeven. Het was nochtans de studie van de oudheid, en meer in het bijzonder van de Bijbelse Oudheid, die hem boeide ; hij gaf op dat gebied verschillende werken uit. Nadat hij zich in 1933 als pastoor van S. Anna te Brugge was komen vestigen, heeft hij in de uitgaven van de verdienstelijke « Gidsenbond van Brugge » nog een studie over plaatselijke geschiedenis, en wel een beknopte beschrijving van zijn kerk, onder de titel « Sint-Annakerk » (Brugge, z. j. [1948]) laten verschijnen.

Te Poperinge, waar hij als veearts gevestigd was, overleed op 14 Juni HENDRIK EDUARD ADRIAEN, geboren te Brielen op 19 Augustus 1868. Hij was een hartstochtelijk verzamelaar van oudheden, sprak gaarne en vol begeestering over zijn ontzaglijke verzamelingen, kende zijn streek voortreffelijk, maar liet slechts enkele korte aantekeningen verschijnen, d. o. *Van in en rond Poperinghe* (Poperinge, 1924) en *Hofstede genaamd de Rooballie of La Rouge Barrière 1600* (Poperinge, 1927).

Geschiedenis in West-Vlaanderen.

HISTORISCHE KRING VAN WEST-VLAANDEREN.

Op uitnodiging van E. H. A. Viaene, voorzitter van ons Genootschap, kwam de vroegere Historische Kring van West-Vlaanderen op 18 Juli te Brügge bijeen. In 1903 door Mgr Callewaert gesticht, legde de oorlog van 1914 de steeds groeiende bedrijvigheid van die Kring stil. Door toedoen van Mgr Callewaert kon de Kring in 1928 verrijzen. Op de laatste dag van dit jaar werd de eerste vergadering gehouden. Tot ongeveer 1935 hield de Kring stand. Nu wordt zijn werking heropgenomen en op de eerste bijeenkomst waren een twintigtal aanwezigen. De voorzitter, E. H. A. Viaene, na een hartelijk welkomwoord, handelde over het bewaren van het moderne archief, o. m. van de dag- en weekbladen. Hij wees op de noodzakelijkheid de documenten van onze tijd te bewaren, wil men later ook de geschiedenis van die periode opmaken. Twee mededelingen stonden op de dagorde : Dr J. De Smet had het over het archief van het Leiedepartement en over de nieuwe organisaties die toen werden opgericht en wier documenten ons werden bewaard ; Dom N. Huyghebaert deed daarna het belang uitkomen van de Centrale van Oude Teksten te Parijs. Ten slotte werd besloten jaarlijks twee vergaderingen te houden, een met Pasen en een onder het groot verlof. Op voorstel van de voorzitter werd in overweging genomen volgend jaar te vergaderen te Vleteren in Frans-Vlaanderen, ter gelegenheid van het vierde eeuwfeest van het afsterven (5 Februari 1552) van Vleteren's beroemde inboorling, de Vlaamse geschiedschrijver Jacob de Meyere (Meyerus). Op de eerstkomende vergadering zullen E. H. M. English en de H. A. Schoutheet handelen over het archief van het Bisdom Brugge en van de stad Brugge.

ONZE PAROCHIEBLADEN.

Vele parochies hebben thans hun wekelijks parochieblad, waarin af en toe geschiedkundige nota's verschijnen. De wetenschappelijke waarde van die bijdragen is niet steeds van eerste gehalte ; sommige nochtans munten uit door hun degelijkheid, zoals de uiterst belangwekkende bijdragen in het Parochieblad van Brugge. Sedert jaren wordt daarin door E. H. M. English onder de rubriek « Dagklapper », onderwerpen uit de geschiedenis van de Brugse kerken, met hun schat van schilderijen en beelden, op een volkse, maar wetenschappelijk gegronde wijze behandeld. Al wie met oudheidkunde en geschiedenis begaan is, betreurt het die bijdragen niet in boekvorm te bezitten. Mocht de schrijver er spoedig aan denken de liefhebbers met een dergelijk boek gelukkig te maken !

PRIJSVRAGEN.

Onder de studies, voor dewelke de Kon. Vlaamse Akademie voor Taal- en Letterkunde eventueel in 1952 en 1953 een prijs van 10.000 fr. zal toekennen, komen bijdragen voor over de spelling- en klankleer in de middelnederlandse oorkondataal, over de persoonsnamen in Maritiem Vlaanderen van de XIIIe en XIVE eeuw, over de metaphoriek bij Guido Gezelle, en over de onomastiek van het « Liber Inventarius » van de S. Pietersabdij te Gent.

NEDERLANDSE KLOOSTERGESCHIEDENIS.

De tijdschriften gewijd aan de geschiedenis van de kloosterorden in de Nederlanden nemen in aantal toe. Naast « Franciscana » en « Citeaux in de Nederlanden » is nu ook « Augustiniana » van wal gestoken. Die vermeerdering is niet zonder gevaar voor het wetenschappelijk gehalte van die tijdschriften. De redactie van « Citeaux in de Nederlanden » stelt dan ook voor één enkel tijdschrift tot stand te brengen, waarin de geschiedenis van de kloosterorden in de Nederlanden op degelijke en wetenschappelijke wijze zou behandeld worden. De historici zullen de verwezenlijking van dat voorstel met geestdrift begroeten.

Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis in West-Vlaanderen.

OUDHEIDKUNDIGE ONTDEKKINGEN.

Ruilen. — Te Ruilen op de Kluisberg kwamen in April vier graven uit het bronstijdsperk aan het licht. Zij behoren bij

de grafheuvel, die in December 1949 ontdekt werd en waarin zich een urne bevond.

Gent. — Bij herstellingswerken aan het bekende Gravensteen te Gent werden overblijfselen ontdekt van de vesting, die vermoedelijk van de Karolingische tijd dateert. Wij wachten op het einde van de werken en het verslag om onze lezers nadere bijzonderheden te verstrekken.

Rekkem. — Gedurende de herstellingswerken, die uitgevoerd worden in de St. Nikolaaskerk te Rekkem, werden onder de vloer van de middenbeuk grote rode bakstenen of moeffen aangetroffen; een daarvan heeft een glazuurglans bewaard. Bovendien werden aldaar geraamten van een volwassen persoon en van een kind blootgelegd.

De abdij van Duinen te Koksijde. — Ten gerieve van de bezoekers van de opgegraven puinen van de abdij werd thans een kleine gids uitgegeven, waarin een bondige geschiedenis van de abdij en een beschrijving van de ontdekte merkwaardigheden worden verstrekt. Die gids is opgeluisterd met een grote foto van de abdijgebouwen naar het schilderij van P. Pourbus (1580) en met een grondplan van de abdijgebouwen. De opgravingen werden ook de laatste maanden voortgezet. Thans heeft men reeds delen blootgelegd van de noorderkruisbeuk van de kerk en van de prelatuur. Door specialisten van het Belgisch Natuurhistorisch Museum, onder leiding van prof. Twieleman, werden reeds boven de honderd geraamten uitgedolven, waarvan een 60-tal uit de noordergang van het kloosterpand. Sommige geraamten lagen gedeeltelijk onder de fundering van de zware kerkmuren bedolven; ze dātkenen dus van de 12e of van het begin van de 13e eeuw, aangezien de kerk gebouwd werd tussen 1214 en 1262. Deskundigen menen dan ook dat de kerk gebouwd werd op het *Vetus Cimeterium*, waarvan de kronieken van de abdij gewag maken, en dat dus de abdij, in 1128 door de Duinenabt Fulko gebouwd, dicht bij de nieuwe abdij van de 13e eeuw gevestigd was. Ook op anthropologisch gebied is de ontdekking van de talrijke geraamten belangrijk, daar zij in de vochtige zandlaag, waarin zij begraven waren, nagenoeg ongerept bewaard bleven.

Oostende. — Te Oostende werden in September tijdens de werken aan de Kursaal op enkele meters diepte een drietal grote grafstenen ontdekt. Zij schijnen uit de 13e of de 14e

eeuw te dateren en herkomstig te zijn uit de oude kerk van Oostende, die nagenoeg op die plaats gebouwd was.

Wervik. — In verband met de opgravingen in het Sint-Janshospitaal te Wervik, waarvan wij in de vorige aflevering een korte aantekening gaven (p. 92), vestigen wij de aandacht op het verslag van J. Carpentier in de *Hand. van de Geschiedkundige Kring van Kortrijk* (dl. XXII, 1946-1948, p. 294-295), verscheneen in 1951.

Oedelem. — Te Oedelem werd door pastoor Van Ackere op de zolders van de Pastorij een kazuifel teruggevonden, die uit het jaar 1517 dagtekent. De pastoor maakte van de kermisweek gebruik om het stuk ten toon te stellen. De kazuifel is opgeluisterd met voorstellingen in goudborduursel uit het leven van de H. Lambertus, patroon van de parochie.

Brugge. — De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen heeft in Mei een drietal gebouwen te Brugge als monument geklasseerd. Het zijn het bekende Huis der Genuezen op de Schouwborgplaats, de beroemde loggia van de goudsmid Herman van Oudvelde aan de Vlamingbrug en de Orangerie van het huis de Halleux aan de Dijver. Merken wij te dezer gelegenheid op, dat de voornoemde loggia in een vergevorderde staat van verval is en dringend zou moeten heropgeknapt worden.

De Vlaamse Primitieven op de tentoonstelling « Fiamminghi e Italia » te Brugge.

Aangezien de tentoonstelling « Fiamminghi e Italia », die van 1 Juli tot 19 Augustus te Brugge werd gehouden, een beeld trachtte te geven van de kunstbetrekkingen, die bestaan hebben tussen Vlaanderen en Italië, waren daar niet alleen werken te zien, die getuigen van de wisselwerking tussen de kunst uit het Noorden en die uit het Zuiden, maar ook zulke die alleen door de persoon van de besteller of door het afgebeelde betrekking met de vreemde vertonen.

Van gans onze XVe eeuw kan gezegd worden dat ze zeer weinig Italiaanse invloed heeft ondergaan. Immers, vanaf de Gebroeders van Limburg vinden we in onze schilderkunst een gestadig groeien en zoeken om de gestelde problemen (b.v. het juist uitbeelden van de natuur en de binnenruimte, de organische lichamelijkeheid) met eigen middelen en eigen onder-
vinding op te lossen. Het zou zeer interessant geweest zijn,

hadden wij dit groelproces verder in de XVIIe eeuw kunnen volgen ; de bruske Italiaanse invloed laat ons dit echter moeilijk toe. Zeker leefde de Vlaamse traditie nog verder voort en kan ze ons een gedeelte van de kunst van Bruegel uitleggen.

Een eerste werk dat onze aandacht opeist — en juist niet om een of andere wisselwerking — is de « Kruisiging » (Ca d'Oro, Venetië), die in de Katalogus onder de naam Hubrecht van Eyck is gesteld, alhoewel men er heeft bijgevoegd dat het nooit als een origineel werd beschouwd¹. Het is wel opvallend hoe de figuren van de Gekruisigde, Maria en Johannes, nogal zwak zijn geschilderd, terwijl daarentegen op de achtergrond de figuurtjes en de gebouwen veel minutieuzer zijn afgewerkt. Nu heeft men onlangs als hypothese vooropgezet dat dit een werk zou zijn van P. Christus, evenwel met een sterke herinnering aan een Eyckiaans paneel ; voor het ogenblik blijft dit toch een veronderstelling.

Reeds vroeg waren er schilderijen van Jan van Eyck in Italië te zien. B. Facius, die te Napels aan het hof van koning Alfons verbleef, weet ons te melden dat hij van van Eyck een « H. Hieronymus met boeken » zag. Het is misschien op dit werk dat Colantonio zich inspireerde om zijn « H. Hieronymus » (Pinacotheca Nazionale, Napels) te schilderen ; een paneel dat reeds vermeld werd door P. Summonte. Toch schijnt het ons dat de Vlaamse invloed in dit werk niet mag overschat worden. Alleen in de boekenstillevens zou men iets kunnen vinden van het realisme uit het Noorden ; in de techniek is nog niets Vlaams te bespeuren. Dit laatste valt nog meer op in het schilderij « De H. Franciskus overhandigt de regel » uit hetzelfde museum. Tegen de achtergrond is verguldsel aangebracht dat in relief is opgewerkt en, om het visueel effect nog te verhogen, is het paneeloppervlak gebogen. Alleen in het plooienspel en bijzonderlijk in de gezichten kunnen we van Vlaamse invloed gewagen ; het is dezelfde manier die we ook aantreffen in een schilderij dat de Raadsheeren van Barcelona voorstelt en van de hand is van Luis Dalmau. Het is dan ook duidelijk dat het niet bij Colantonio is dat Antonello da Messina zijn sterke Vlaamse schilderwijze heeft opgedaan, alhoewel P. Summonte beweert dat Antonello een leerling was van Colantonio. Bijgevolg menen wij

(1) Evenals bij verschillende andere werken ontbrak hier de aanduiding van de afmetingen en van de aard van de drager. Ook aan de biografie werd weleens te weinig aandacht geschonken en over de herkomst van de schilderijen vernemen wij eveneens weinig.

dat het veiliger is ons aan het bestaan van zijn reis naar de Nederlanden te houden, waar hij dan de techniek ter plaatse zou hebben geleerd. Een goed voorbeeld van dit aanleunen bij deze techniek en bij het landschapsrealisme geeft de « Kruisiging » (Koninklijk Museum, Antwerpen). Nochtans is het geheel, zowel de figuren als het landschap, nogal geschematiseerd en zodoende min analytisch; ook de verflaag schijnt niet zo dik. Wat de tekst betreft, die op de voorgrond is aangebracht: *1475 Antonelleus Messaneus me oo pinxtt.*, hier is geen bewijs in te vinden voor 't gebruik der olieverf, daar *oo* zowel *ovo* als *oleo* kan betekenen. In het ander werkje van da Messina, het « Mansportret » (Museum, Pavia), zien we een sterke terugslag van de stijl door Memling in zijn portretten gebruikt.

Het groot belang van A. da Messina valt op, als we bedenken dat hij te Venetië invloed uitoefende op G. Bellini, die zelf aan 't begin stond van de Venetiaanse school, dewelke juist zulkdanig belang hechtte aan de kleur. Langs Antonello om kan Vlaanderen dus een groot aandeel opeisen in de oorsprong van een der meest typische kenmerken dezer school.

Alhoewel we weten dat Rogier van der Weyden in 1450 in Italië is geweest, toch valt dit uit zijn scheppingen niet op te maken: zijn techniek, stijl of kleur wijzigden zich niet. Wordt de « Graflegging » (Uffizi, Firenze) op een voor ons ongewone wijze uitgebeeld, zijn figuren komen ons toch overbekend voor; ook zijn schematisch landschap is ons niet vreemd. Daarentegen is aan het landschap in het « Sforzatriptiek » (Koninklijke Musea, Brussel) groter belang toegekend: het voorplan vervloeit geleidelijk in een achterplan terwijl er een poging is ondernomen om de figuren organisch in het landschap op te stellen. In enkele van de heiligen- en stichtersfiguren onderaan, valt er iets van de Memlingstijl te herkennen, evenals rechtsboven bij de St Jan. De Madonna is van een type dat we later bij Memling en Bouts zullen terugvinden.

Een gans ander standpunt tegenover de Italiaanse kunst neemt de Gentenaar Joos van Wassenhove in. In de aan hem toegeschreven « Kruisigingstriptiek » van L. de Maeck (St. Baafs, Gent) schildert hij in de gewone Vlaamse stijl, waarin de invloed van Bouts niet is te miskennen². Eenmaal in

(2) Dit werk wordt ook soms aan de Gentse meester Geeraard van der Meire toegeschreven. Zodoende zou er een uitleg mogelijk zijn voor het verschil tussen het paneel te Gent en het werk van Joost van Wassenhove te Urbino.

Italië echter, ondergaat zijn techniek een grote verandering, zo zelfs dat de techniek van Colantonio in zijn detaillering veel fijner mag genoemd worden. Van het werk te Urbino is enkel « De Kommunie der Apostelen » (Palazzo Ducale, Urbino) zeker van zijn hand. Van de reeks der « Beroemde Mannen » worden figuren zowel aan hem als aan P. Berreguete als aan Melozzo da Forli toegeschreven. En om het geheel nog ingewikkelder te maken bestaat er nog een Venetiaans schetsboek, in de stijl van Bramante, met de afbeelding van diezelfde reeks. Is dit een ontwerp of een kopie ? Wij zullen ons hier dan ook tot het machtige retabel beperken, alhoewel de portretten van « D. Scotus » en « Euclides » er een sterke verwantschap mee vertonen. In zijn techniek missen wij de lasertechniek der Vlaamse Primitieven, zodat aldus de transparantie ontbreekt. Door het gebruik van een dunne verflaag leunt hij meer aan bij de werkwijze van het fresco ; wij zien dan ook het groot belang van de omtreklijnen, het gebruik van stippels om detaillering te bereiken, alsmede het direct aanbrengen van één donkere penseeltrek voor het leggen van de schaduw. Is het onderwerp op een Italiaanse manier weergegeven, toch zijn er daarnaast nog wel herinneringen aan zijn Vlaamse opleiding aanwezig. Alhoewel hij voorzeker de leermeester van Hugo van der Goes was, toch is het niet zeer duidelijk hoe de ene de andere heeft beïnvloed. Zo vinden wij bij beiden een enigszins gelijke opvatting van de ruimte ; bij beiden zien wij de zwevende engeltjes in hun tere wit-blaauwe mantels. Bovendien herinnert het realisme in de apostelkoppen wel levendig aan het tafereel van « De Dood van Maria » (Stedelijk Museum, Brugge). In beide werken doorloopt een hevige innerlijke beroering het geheel, die veruiterlijkt wordt in de gebaren, de houding en de gezichten.

Aan Hugo van der Goes was een klein tafereel « Maagd met het Kind » (Museo Civico, Pavia) toegeschreven. Het werkje is geschilderd op doek, dit in tegenstelling met wat de katalogus ons weet mee te delen ; het type van de O. L. V. figuur doet ons zowel aan Van der Goes als aan Bouts denken. Toch zijn verschillende eigenaardigheden te konstate- ren : zo doet de goudgrond archaisch aan en ook het doek als drager wekt verwondering. Er bestaat, naar ons weten, slechts één schilderij van een Vlaamse Primitief op doek, nl. de « Graflegging » van D. Bouts uit de National Gallery te Londen, en dan nog is het de vraag of dit geen transpositie is van een houten op linnen drager. Verder treft het ontbre-

ken van krakelures alsmede het geringe gebruik van plamuur. Wij stellen dus de vraag of hier geen klemmende redenen voorhanden zijn om in dit werk een moderne kopie te zien ?

Lag bij de voorgaande meesters het accent op het uitbeelden van het innerlijk drama, bij Memling ligt de nadruk meer op het wereldse en het bevallige. Waar hij een dramatisch effect wil bereiken als in zijn « Kruisiging » (Museo Civico, Vicence), daar neemt hij gegevens over van Van der Weyden. Technisch is hij zeer knap en in het suggereren van de materie wordt hij door weinigen overtroffen, maar diepte moet men bij hem niet te veel zoeken. In zijn portretten geeft hij een natuurlijk beeld van de elegante rijke lui. De afstand tot het Renaissanceportret blijkt nog uit vele details, de zijdelingse blik en het ontbreken van één grote synthetische lijn. In de « Madonna met Engelen » (Uffizi, Florence) komt het gebruik voor van de festoenen, opgehouden door naakte putti. Alhoewel dit een Renaissancemotief is, blijkt het toch bijkomstig in het werk van Memling en valt er geen verdere Italiaanse invloed te bespeuren.

Enkele jaren later vinden wij dit motief terug bij G. David in het « Oordeel van Kambuses » en in de « Straf van de omkoopbare Rechter » (Stedelijk Museum, Brugge) ; in het eerste werk treffen wij daarenboven nog twee médaillons aan. Terloops weze opgemerkt dat de toestand van beide werken veel te wensen overlaat : de verflaag is afgesleten en op enkele plaatsen is er erg gerestaureerd geworden. Trefvend door zijn monumentaliteit is de « Kruisiging » uit het Palazzo Bianco te Genua. Hier is alle analytisch detailleren vermeden, dit zowel in de groots opgebouwde figuren als in het samenwerkende landschap. Juist om die klassieke opvatting van de berekende en overzichtelijke kompositie aanziet men dikwijls het werk als de vrucht van een verblijf van G. David in Italië. Wat deze reis betreft, bezit men niet het minste archivalisch gegeven en uit zijn werk kunnen hieromtrent geen afdoende gegevens afgeleid worden. Anderen zien in het werk het eindpunt van de XVe eeuwse stijl en HET voorbeeld van een eigen Vlaamse Renaissance zonder vreemde invloed. Wij geven grif toe dat hier een zeldzame monumentale kracht is bereikt geworden ; doch anderzijds blijven hier de XVe eeuwse geest en wijze voortleven, en van een eindpunt naar een hoogtepunt is een hele sprong die wij maar niet zo durven maken. Wellicht zou die stijl nog veel verder hebben

geëvolueerd, had het Italianisme enkele jaren later onze kunst niet overspoeld.

Die monumentaliteit ontbreekt enigszins in de « Transfiguratie » (O. L. V. Kerk, Brugge) die men op het einde van 's meesters leven stelt. De compositie doet eer gebrekkelijk aan en voor een eventuele verwantschap met de « Verheerlijking van Kristus » (Pinacotheca Nazionale, Napels) van G. Bellini zien wij geen redenen. Gebeurt het niet dikwijls dat eerst een hypothese wordt vooropgesteld — in casu : de Italiaanse reis en de mogelijke gevolgen — en dat pas daarna het « bewijsmateriaal » wordt samengebracht ?

Wij willen er hier nog even op wijzen dat vele van die onbewogen verdroomde vrouwengezichten uit de « Bruiloft van Kana » van de Meester van Brugge van 1499 sterk doen denken aan soortgelijke typen in het werk van Geeraard David o.a. in « Het Huwelijk van S. Katharina » in de Nat. Gallery te Londen. Zou die meester soms niet in de omgeving van G. David te plaatsen zijn ?

Verder in de XVIe eeuw wordt het Italianisme zo sterk dat de Vlaamse schilders er hun eigen wezen bij verliezen. Slechts in het portret en bij een Q. Metsys en een P. Bruegel vinden wij de Vlaamse traditie terug. De stoot die Bruegel gaf werkte dan ook door in het « Landschap » en het « Boerenggenre » bij de volgende schildersgeneraties.

In de XVIIe eeuw is er immer invloed uit Italië, doch Rubens, Van Dijck, Jordaens, wisten die meesterlijk in hun eigen stijl te verwerken. En zelfs het Italiaans Caravaggisme kende in de Nederlanden een korte bloei (van ± 1620 tot ± 1630). Onder de naam van Jacob van Oost stond het schilderij « De Discipelen van Emmaus » uit de O. L. V. Kerk te Brugge, gekatalogeerd, alhoewel het steeds aan Caravaggio zelf wordt toegeschreven. Ons inziens zijn beide toeschrijvingen foutief en mag dit werk aan een onzer eigen Caravaggisten worden gegeven ; sommigen situeren thans dit werk in de omgeving van H. Terbrugghen.

Drs. LUC DEVLIEGHER.

Muziekgeschiedenis.

In het tweemaandelijks tijdschrift voor Orgelbeweging « De Schalmei » (redactie en beheer : Berten De Keyzer, Tweebruggenstraat, 37, Gent), dat vijf jaargangen telt (1946-1950), komen in verband met Westvlaamse orgels en orgelbouwers verschillende gegevens voor, die wij hier bondig ontleden.

ORGELBOUWERS.

- A. DESCHREVEL, *Het geslacht van Belle*, III (1948), blz. 138-140, V (1950), blz. 115. — Het orgelbouwersgeslacht van Belle (1683-1695) is afkomstig van St. Winoksbergen en vestigde zich in Ieper. Vermelde orgelwerken : Brugge, Diksmuide, Ieper, Nieuwpoort, Poperinge, St. Winoksbergen.
- Dr. M. A. VENITE, *De geslachten Buus en van der Keere*, IV (1949), blz. 2-5, 110. — Het geslacht van der Keere (1489-1556) is afkomstig uit Roeselare; het werd verwant aan het geslacht Buus (1482-1532) te Brugge gevestigd. Vernoemde werken : Brugge, Burburg, Diksmuide, Gent, Harelbeke, Hulst, Kaprijke, Kortrijk, Nieuwpoort, Oudenaarde, Oudenburg, St. Omaars, Veurne, Wenduine.
- Dr. M. A. VENITE, *Ysbrandt Claesz. uit Breda*, IV (1949), blz. 122-124. — Ysbrandt Claeszoon was omstreeks 1555 tot 1564 omzeggens de enige vakman-orgelbouwer in Brugge. Werklijst : Bostel, Breda, Brugge, Waterlviet.
- Dr. M. A. VENITE, *Het geslacht van den Eechoute*, I (1946), Nr. 3 blz. 2-5. — De orgelbouwersfamilie van den Eechoute was gevestigd te Gent en te Mechelen; een lid ervan, Jacob II, bouwde van 1529-1532 een nieuw orgel in de Lieve Vrouwekerk te Kortrijk.
- A. DESCHREVEL, *Jacob van Eynde*, IV (1949), blz. 13-15. — Van deze Ieperse orgelbouwer (1706-1729) zijn werken bekend in Brugge, Ieper, St. Omaars, (Stalhille).
- Dr. M. A. VENITE, *Pieter en Louis Isoree*, I (1946), Nr. 6, blz. 12-14. — Het geslacht Isoree, gevestigd in Frans Vlaanderen (St. Omaars en St. Winoksbergen), staat bekend van 1560 tot 1613. De werklijst vermeldt : Arras, Burburg, Diksmuide, Dowai, Duinkerke, Hazebroek, La Bassée, Nieuwpoort, St. Winoksbergen.
- Dr. M. A. VENITE, *Het geslacht Langhedul*, I (1946), Nr. 4, blz. 2-5, 14; Nr. 5, blz. 2-7, met *Aanvullingen* door A. DESCHREVEL, III (1948), blz. 79, en door B. DE KEYZER, IV (1949), blz. 130-131. Het geslacht Langhedul, afkomstig uit Ieper, heeft gedurende een 160 jaar (1480-1635) een belangrijke rol gespeeld, niet alleen in heel Vlaanderen, maar ook in Frankrijk. Werklijst : Anderlecht, Brugge, Brussel, Dendermonde, Diksmuide, Duinkerke, Gistel, 's Hertogenbosch, Hondschote, Ieper,

Kortrijk, Nieuwpoort, Ninove, Parijs, Rijsel, St. Omaars, St. Winoksbergen, Tongeren.

- J. LONCKE, *Geschiedenis van een orgelbouwer*, I (1946), Nr. 3, blz. 19-20, Nr. 4, blz. 21-22, Nr. 5, blz. 23-24. — Het is de geschiedenis van het orgelbouwersgeslacht Loncke, dat vanaf 1843 tot op heden heel wat orgels in West-Vlaanderen heeft gebouwd of hersteld. Ziehier de lijst : Aatrijke, Adinkerke, Avekapelle, Beveren a/IJzer, Bovekerke, Bredene, Dadizele, Diksmuide, Edewalle, Eesen, Eggewaartskapelle, Gijverinkhove, Heist a/zee, Hooglede, Houthulst, Ichtegem, Klerken, Kokzijde a/zee, Krombeke, Kuurne, Lampernisse, Lauwe, Leffinge, Leizele, Leke, Lo, Lombardzijde, Merkem, Noordschote, Nieuwkapelle, Oostduinkerke, Oostende, Oostkerke (Diksmuide), Oostnieuwkerke, Oostveld, Oostvleteren, Oudekapelle, Poelkapelle, Pollinkhove, Poperinge, Steene, Steenkerke, St Denijs (Helkijn), St Jacobskapelle, St Lodewijk (Deerlijk), St Pieterskapelle, Stuivekenskerke, Veldegem, Veurne, Vinkem, Vladslo, Wenduine, Werken, Wielsbeke, Woesten, Wulpen, Wulveringem, Zarren, Zonnebeke.
- A. DESCHREVEL, *Het geslacht Medaert, alias Middaert*, V (1950), blz. 91-93, met *Aanvullingen* door P. FRANCOIS, V (1950), blz. 102. — Dit orgelbouwersgeslacht is vooral werkzaam in midden Westvlaanderen - het Roeselaarse. De werkljst begint in 1614 en eindigt omstreeks 1695. — Worden erin vermeld : Armentiers, Bellem, Diksmuide, Gent, Harelbeke, Kachtem, Kortrijk, Merkem, Meulebeke, Roeselare, Rumbekke, Tielt, Westkapelle (Brugge).
- Dr. M. A. VENTE, *Adriaen Pieterszoon uit Delft*, II (1947), blz. 50-52. — Adriaan Pieterszoon bekwam in 1446 als orgelmaker het burgerrecht in Brugge ; vermoedelijk is hij maar enkele jaren in Brugge gebleven.
- Dr. M. A. VENTE, *Het geslacht Waghers*, IV (1949), blz. 73-75, 110. — De familie Waghers schijnt afkomstig te zijn van Hazebroek ; een lid ervan, Charles, vestigde zich omstreeks 1520 in Brugge. Op zijn werkljst komen voor : Blankenberge, Boekhoude, Brugge, Burburg, Dammme, Hazebroek, Kortrijk, Oostkerke (Brugge), St Omaars, Stalhille, Valenciennes.
- A. DESCHREVEL, *Aanvullingen betreffende Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie*, V (1950), blz. 115. — Hierin

gaat het over de orgelbouwers François en Vincent van Isacker uit Veurne. De eerste bouwde in 1663 het orgel in Haringe; beide komen voor in de kerkrekeningen (1662-1667) van Diksmuide. Ook wordt Monsr. Gaillard, orgelbouwer, werkzaam in Oost-Eeklo (1667), in verband gebracht met Joris Galliaert, die aan het orgel werkt in Diksmuide (1672-1678).

ORGELARCHIVALIA.

Orgel-gegevens van volgende Westvlaamse localiteiten: Beveren a/Leie, IV (1949), blz. 64; Harelbeke, IV (1949), blz. 63; Ieper (Augustijnen), IV (1949), blz. 107; Kortrijk (St Maarten), IV (1949), blz. 49-50; V (1950), blz. 115; Nieuwpoort, IV (1949), blz. 108-110; Watou, V (1950), blz. 108-110.

ORGELBESCHRIJVINGEN.

- R. DERUWE, *Het orgel in de St Jacobskerk te Brugge*, V (1950), blz. 97-102.
- A. DESCHREVEL - A. VAN HAUTE, *Het orgel in de St. Martinuskerk te Haringe*, II (1947), 20-22, 45-48; V (1950), 115.
- A. DESCHREVEL, *Het orgel in de St. Maartenskerk te Ieper*, III (1948), blz. 68-69, 80-81.
- PIETER, *Het orgel in de Kathedraal van Ieper*, II (1947), blz. 116-117.
- A. DESCHREVEL, *Het orgel in de St. Pieterskerk te Ieper*, IV (1949), blz. 13-15.
- SPARAPPEL, *Over het orgel der Parochiale kerk te Loo*, III (1948), blz. 46-47.
- A. DESCHREVEL, *Het orgel van de St. Bertinuskerk te Poperinge*, III (1948), blz. 138-140; V (1950), blz. 115.

MUSICI.

CH. VAN DEN BORREN, *Over Guillelmus Blootacker, Organist aan de St. Donaaskerk te Brugge in de XVIe eeuw*, IV (1949), blz. 76-77.

ORGELS.

In de verschillende artikelen komen terloops namen voor van orgels uit de provincie; zij betreffen:

Blankenberge III, 57 - IV, 75; Brugge III, 57; Abdij ten Eeckhoute III, 54; Dominikanenklooster I, Nr. 4, 5 - IV, 4 en 14; H. Bloedkapel IV, 6 en 75; ten Bogaerde kapel IV,

75 ; St Christoffelkapel IV, 75 ; St Ivokapel IV, 75 ; St Janskapel IV, 4 ; Onze Lieve Vrouwkerk I, Nr. 4, 5 - IV, 4 en 123 ; St Anna III, 27 - IV, 14 en 123 ; St Clara klooster III, 27 en 54 - IV, 123 ; St Donaas II, 51 - III, 27 - IV, 4 en 75 en 122 ; St Gillis IV, 4 en 75 ; St Jacob I, Nr. 6, 10 - III, 27 - IV, 4 en 5 en 110 en 122-123 ; St Salvator I, Nr. 3, 20 en Nr. 6, 7 - IV, 14 en 123 ; St Walburga IV, 74-75 ; Damme IV, 75 ; Dikkebus III, 80 ; Diksmuide I, Nr. 4, 5 en Nr. 6, 13 - IV, 5 - V, 92 en 115 ; Geluwe I, Nr. 6, 23 ; Gistel I, Nr. 4, 5 - II, 110 ; Harelbeke IV, 4 en 55 - V, 92 ; Ieper : St Jacob III, 80 ; St Maarten I, Nr. 4, 5 - V, 110 ; St Pieter V, 110 ; Ingelmunster V, 115 ; Kachtem V, 102 ; Kortrijk : Groeningeabdij V, 102 ; Onze Lieve Vrouwkerk I, Nr. 3, 4 en Nr. 4, 5 - IV, 5 - V, 91-92 en 102 ; Recolettenkerk IV, 50 ; St Maarten IV, 4 en 6 en 75 - V, 91-92 en 102 ; Lichtervelde IV, 14 ; Merkem V, 92 ; Nieuwkapelle III, 139 ; Nieuwpoort I, Nr. 4, 5 en Nr. 6, 13 - IV, 4-5 ; Ooigem III, 24 ; Oostkerke (Brugge) IV, 75 ; Oostvleteren V, 110 ; Poperinge : St Bertinus III, 122 ; St Jan V, 110 ; Rumbekke V, 91-92 ; Stalhille IV, 14 en 74-75 ; Tielt : St Pieter V, 102 ; Veurne : St Denijskerk IV, 3-4 ; St Niklaas IV, 4 ; St Walburga IV, 3-5 ; Vijve-Kapelle V, 97 ; Wervik V, 108 ; Westkapelle (Brugge) V, 92 ; Woumen I, Nr 6, 13 ; Wulveringem V, 110 ; Zuienkerke V, 98.

A. DESCHREVEL.

Boekenschouw

voor de

Geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen.

(1950 — 30 Juni 1951).

Zoals in de voorgaande aflevering (p. 90) werd aangekondigd, wordt hiermede de Boekenschouw hernomen. De weinige plaats die voor deze rubriek beschikbaar kon gesteld worden, heeft er toe aangezet alleen die titels op te nemen die ofwel de geschiedenis van het graafschap in het algemeen of van een deel van West-Vlaanderen in het bijzonder behandelen. Voor wat de plaatselijke geschiedenis aangaat, zijn dus alleen de bijdragen die betrekking hebben op een Westvlaamse gemeente opgenomen. De vermelde titels worden meestal van een toelichtende nota voorzien. Die nota dient alleen om de titel te verduidelijken en bevat slechts uitzonderlijk een kritische beoordeling.

De hierna volgende Boekenschouw loopt van begin 1950 tot ca. einde Juni 1951. In de volgende jaargangen zal de Boekenschouw telkens ongeveer van Juni tot Juni lopen.

De Boekenschouw is vanzelfsprekend de vrucht van een samenwerking.

Aan onderhavige Boekenschouw werkten mede: Z.E.H. J. De Cuyper, E.H. C. Denorme, dr. Jos. De Smet, Dom N. Huyghebaert, O. Mus, Dom A. Pil, A. Schoutet, H. Stalpaert, dr. G. Van Acker, J. Vandamme, Z.E. H. A. Viaene, en dr. Jos. Marechal, aan wie de leiding werd toevertrouwd.

I. HULPWETENSCHAPPEN

1. HANDLEIDING. BOEKENSCHOUW.

1. J. Dhondt & M. A. Arnould, *Bibliographie de l'histoire de Belgique 1947-1949*. — RN. 1950, p. 60-80, 177-192, 247-270.
2. E. Lejour, *Les archives de famille*. — ABMB. XXI (1950), p. 11-27, 163-183.
Met lijst van de familiepapieren die in de Rijksarchiefdepots van België bewaard worden.
3. J. Buntinx, *Inventaris van het archief der familie de Preudhomme d'Hailly en der aanverwante families*. Brussel, Alg. Rijksarch., 1950. In 8°, 100 p.

Familiefonds op het Rijksarch. te Gent. Bevat talrijke documenten betreffende goederen in West-Vlaanderen, o.a. in het Brugse Vrije, te Kanegem en Ruiselede.

4. A. Schouteet & E. I. Strubbe, *Honderd jaar geschied-schrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis « Société d'Emulation » te Brugge*. Brugge, Graphica, 1950. In 8°, 336 p.
5. C. van Renynghe de Voxxrie, *Annales de la Société historique, archéologique et littéraire de la ville d'Ypres et de l'ancienne West-Flandre, Analyse des neuf volumes et table des noms.* — TF. III (1950), p. 152-187.
6. L. Indestege, *De boekband in de Nederlanden vóór 1600.* — WT. XI (1951), kol. 65-79, 118-131.
Overzicht, waarin gegevens omtrent Gentse en Brugse binders.
7. L. Detrez, *Guide illustré et descriptif de l'Exposition rétrospective de la Toison d'Or. Lille, Palais Rihour, 5-20 mai 1951.* Lille, Ed. du Comité des Fastes de Lille, 1951. In 16°, 186 p. ill.

2. OUDSCHRIFTKUNDE, OORKONDENLEER, TIJDREKENKUNDE, WAPENKUNDE.

8. A. Boutemy, *Odbert de Saint-Bertin et la seconde bible de Charles le Chauve.* — Scriptorium IV (1950), p. 101-102.
Abt Odbert (989-1007) heeft zich in het Leven van S. Denijs (Sint-Omaars ms. nr. 342bis) laten leiden door de miniatuuren van de 2e bijbel van Karel de Kale.
9. A. Boutemy, *Encore un manuscrit décoré par Odbert de Saint-Bertin (Leyde B. P. L. 190).* — Scriptorium IV (1950), p. 245-246.
10. G. Coolen, *L'abbé Odbert et le scriptorium de Saint-Bertin.* — SAM. Bull. 1951, p. 436-439.
Werkzaamheid van abt Odbert (989-1007) als vernieuwer van het scriptorium van S. Bertijns.
11. G. I. Lieftinck, *Het oudste schrift uit de abdij Egmond.* — *Tien eeuwen Egmond. Een bundel opstellen ... onder redactie van Dom Ir. A. Beekman, Heemstede, 1950,* p. 110-117.
Nieuwe bijzonderheden over het evangeliarium van Egmond, dat, buiten enkele blz. te Egmond zelf geschreven, ontstond in het gebied van de zgn. franco-saksische verluchtingsschool (S. Vaast bij Atrecht en S. Amand).
12. J. M. De Smet, *Le « Vexilla regis prodeunt » du cod. brux. 9837-40, composé pour l'expédition de Louis le*

Gros contre les meurtriers de Charles le Bon (1127). — RHE. XLVI (1951), p. 165-169.

Zie : A. BOUTEMY, *Un manuscrit de Saint-Amand retrouvé à la Bibliothèque royale.* — BTPHg. XXI (1942), p. 184.

13. E. Joranson, *The problem of the spurious letter of emperor Alexius to the count of Flanders.* — AHR. LV (1950), p. 811-832.
14. E. I. St[rubbe], *Kinderweek te Alveringem.* — B. LI (1950), p. 96.
Week vóór Palmzondag.
15. G. Coolen, *Les armoiries de Saint-Omer.* — SAM. Bull. 1950, p. 393-399.
Het kruis van Lorreinen in het wapen van de stad S-Omaars schijnt reeds uit de 13e eeuw te dagtekenen.

3. AARDRIJKSKUNDE, PLAATSNAAMKUNDE, VOORGESCHIEDENIS, VOLKS- EN TAALKUNDE.

16. P. Feuchère, *La Pévèle du IXe au XIIIe siècle. Etude de géographie historique.* — RN. 1951, p. 44-55.
Overzicht van de territoriale geschiedenis van die streek tot in de 13e eeuw.
17. M. E. Gottschalk - W. S. Unger, *De oudste kaarten der waterwegen tussen Brabant, Vlaanderen en Zeeland.* — Tdschr. v. h. Kon. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap LXVII (1950), p. 146-164.
Over 2 kaarten, één te Brussel en één te Antwerpen, en hun belang voor de grensverhouding.
18. G. P. Baert, *De steenweg Kortrijk-Deinze, 1716-1717.* — B. LI (1950), p. 193-200.
Aanleg van de steenweg.
19. *Het Zwin.* — Natuur- en Stedenschoon. Antwerpen, Afl. April 1951.
Speciaal nr. gewijd aan het Zwin onder al zijn aspecten met bijdragen van A. DE SMET, P. VANDE VYVER, L. LIPPENS en R. VANDEN BERGHE.
20. J. De Ridder, *Het Zwin.* — TCB. LVII (1951), p. 26-28.
21. J. B. Amerijckx, *Over de indijking van enkele polders in het IJzerestuarium.* — Natuurwetenschappelijk Tijdschrift, Gent, 1950, p. 99-103.
Tekniek van de indijkingen gedaan na de grote overstroming van de 10e eeuw. Het gaat vooral over twee grote polders, de Groot Noord Nieuwlandpolder (S. Joris) en de Bambrugpolder (Westende).

22. D. Verstraete, *Aantekeningen over het bouwen op het platteland in vroegere eeuwen*. — Ons Heem VIII (1950), p. 33-35.
Situatie en constructie van oude hoeven, met voorbeelden, nl. het leenhof van het Knesselaarse te Oedelem.
23. *Geïllustreerde geschiedenis der Kon. Maatschappij voor Hofbouw- en Fruitboomkunde, 1651-1951*. Brugge, 1951. In 8o, 32 p. ill.
24. M. Gysseling, *Toponymie van Oudenburg*. — KCTD. Werk. uitg. VI. afd. nr. V, 1950, 280 p. + pl.
Zie de bespreking in *Hand. Em.* LXXXVIII (1951), p. 85-88.
25. A. Chocqueel, *Les civilisations préhistoriques et anciennes de la Flandre Occidentale d'après l'examen d'objets leur ayant appartenu*. Brussel, 1950. In 8o, 120 p.
Beschrijving van voorwerpen door Schr. op het strand voor Mariakerke en Raversijde gevonden. Niet erg wetenschappelijk.
26. E. Peeters, *Le folklore en Belgique I*. Brussel, 1950. In 8o.
Als fotoalbum bedoeld, vangt dit eerste deel aan met de H. Bloedprocessie te Brugge, waarvan geschiedenis, programma en 25 foto's.
27. 't Beertje, *Volkskundige almanak voor West-Vlaanderen 1950*. Brugge, Graphica, 1950. In 12o, 70 p.
Inhoud : *Kalenderprenten uit Zaagmans Comptoir* (A'dam, 1674). E. B[UYSSSE], *Curieuzen muziek in 't voorjaar*. M. C[AFMEYER], *Aen het Vliegende Peirt* (volksleven van een wijk te Oedelem). J. DE SMET, *Meubels en huisraad uit vroeger eeuwen*. M. VAN COPPENOLLE, *Van het mentekruid en de penningkerse* (begrafenisgebruiken). *Het lied van Cyper* (Roeselare).
28. A. Vander Heeren, *Als de ziele kijkt en luistert naar de H. Bloed-processie*. Tielt, Lannoo, 1950. In 12o, 104 p. ill.
Wat door de verschillende groepen wordt voorgesteld met zedelessen.
29. H. Stalpaert, *Toverije in het Brugse Vrije*. Brugge, Gidsenbond, 1950. In 8o, 100 p.
Volksoverleveringen aangaande toveraars en heksen.
30. M. Cafmeyer, *Rond het kasteel van Male. Legende en volksoverlevering*. — B. LI (1950), p. 137-138.
31. A. V[iaene], *Rond het kasteel van Male. De legende van de opgesloten gravin*. — B. LI (1950), p. 187-189.
Betreft de moeder van Margaretha van Male.
32. M. Cafmeyer, *Van de wieg tot het graf*. — B. LI (1950), p. 32-41, 57-61, 109-111, 148-154, 200-203, 240-247.

- In ziek- en zuchtigheid. Berechting. Uitreuwen. Over eerde liggen. Wakers en beders. Rozenkrans in het sterfhuis. — *Cyclus* begonnen in B. 1948, voortgezet in B. 1949 en nog niet voleindigd. Is de beste studie van de volksgebruiken bij de levensloop binnen het gebied Brugge en omliggende, tot nog toe uitgegeven. Alle gegevens zijn door Schr. uit de volksmond opgetekend.
33. G. P. B[aert], *Reeuwgoed*. — B. LI (1950), p. 213-214.
Aanvullingen op vorig nr.
34. C. Malbranck, *Les géants processionnels en Flandre*. — CFF Bull., 1950, p. 38-45.
Geografische verspreiding, historiek en theoriën over de oorsprong.
35. E. Buysse, *Brugge de stad van stoeten en processies*. — De Toerist XXX (1951), p. 246-248.
36. J. Vermeulen, *Hoe heten onze reuzen. Proeve van inventaris*. — OZ. XXV (1950), p. 21-32.
Op p. 26 : West-Vlaanderen. Opgave van plaatsnamen, aantal reuzen, hun naam, bestaan- of ontstaanstijdperk.
37. H. Stalpaert, *Ars Folklorica Belgica. Van reuzen, patacons, marionetten, haarden en schouwen*. — W. 1950, p. 199-209.
Bespreeking en nadere kennismaking met de Westvl. gegevens uit het verzamelwerk *Ars Folklorica Belgica. Monographieën over Vlaamse en Waalse volkskunst* o.l.v. P. DE KEYSER, Antwerpen, De Sikkel, 1949.
38. H. Stalpaert, *Vastenavondliedeken*. — B. LII (1951),
Te Oostkerke bij Diksmuide, omstreeks 1830.
39. J. Van Bergen, *Willems, Snellaert en de « Oude Vlaemsche Liederen »*. — Volkskunde LI (1950), p. 69-79.
Afbakening van het aandeel van Snellaert in samenstelling en afwerking van een aan Willems ten onrechte toegeschreven uitgave.
40. A. Bonneze, *Vertelsels uit het Westland*. — B. LII (1951), p. 40-41.
Opgetekend te Stavele.
41. A. V[iaene], *Inbraak bij een speelman te Snaaskerke. 1621*. — B. LI (1950), p. 118-119.
De misdadiger, Passchier Cooman, werd in 1622 te Nieuwpoort tot de galg veroordeeld.
42. J. D[e] C[uyper], *Ooievaars te Veurne in 1824*. — B. LII (1951), p. 63-64.
Hun nesten op de torens van de S. Walburgakerk.

43. C. D[enorme], *Gulden Mis te Veurne*. — B. LI (1950), p. 254.
Gebruiken op die dag te Veurne einde 1800 - begin 1900.
43. C. D[enorme], *Sinksenbruid*. — B. LII (1951), p. 138-140.
Volksgebruik nog in zwang te Veurne.
45. H. Stalpaert, *Sint Hubertus, legende en verering*. — W. 1950, p. 152-162.
Toevoeging van Westvl. gegevens bij L. HUYGHEBAERT, *Sint Hubertus, patroon van de jagers in woord en beeld*. Antwerpen, De Sikkel, 1949.
46. C. Devyt, *Molenaarscijfers*. — B. LI (1950), p. 65-67.
Te Klemskerke, Ruddervoorde, Oedelem. Met ill.
47. C. Devyt, *Tien jaar kwijnend molenleven in West-Vlaanderen*. — B. LI (1950), p. 255-256.
Overzicht van de in de laatste 10 jaar verdwenen windmolems.
48. G. P. B[aert], *Vinkeniersfeest te Rumbekke*. — B. LI (1950), p. 93-95.
49. G. P. Baert, *Tamboer*. — B. LI (1950), p. 250-254.
Beschrijving van een marktkramer te Brugge.
50. A. M. Lamend, *Kludde en Roeschaard*. — OZ. XXV (1950), p. 61-66.
Bevat o.a. een sage over Roeschaard te Blankenberge.
51. D. Cracco, *Roeselaarse voornamen in 1946*. — B. LI (1950), p. 53-56.
52. D. Cracco, *Roeselaarse voornamen in 1947*. — B. LI (1950), p. 180-183.
53. H. Stalpaert, *Doopnaamstudie in het Brugse*. — W. 1950, p. 324-339.
54. H. Stalpaert, *Doopnamen te Brugge in 1949*. — B. LI (1950), p. 97-102.

4. PENNING-, MUNT- EN ZEGELKUNDE.

55. B. S., *Wat aarde bewaarde... te Werken*. — B. LI (1950), p. 209-211.
Vondst van Romeinse munten (1e en 2e eeuw).
56. L. Fourez, *Les sceaux à l'effigie des évêques de Tournai*. — RBN. XCVI (1950), p. 89-99.
Van Radbod II († 1098) tot Ferry de Cluny († 1488).

5. GESLACHTKUNDE, LEVENSBERICHTEN.

57. L. Vanheule, *De familie Claeys*. Ichtegem, [1951] 90 p.
Sinds de 17e eeuw. Genealogische tabellen.
58. M. Van Maele, *De familie Vanneste*. Langemark, Vonksteen, 1950, 288 p.
Naar de gegevens van Slosse en Lootens, met aanvullingen.
59. C. D[enorme], *De familie Jonckheere*. Langemark, Vonksteen, 1950, 150 p.
60. C. D[enorme], *Hoe het groeide. Beschouwingen bij een familieboom*. — B. LI (1950), p. 139-141.
Betreft de familie Jonckheere. Zie vorig nr.
61. A. Bonaert, *Histoire de la famille Bonaert*. Brugge, 1950. In 8o, 245 p. (Tablettes des Flandres, Recueil I).
Belangrijke bijdrage voor de kennis van het patriciaat te Ieper in de 17e en 18e eeuw.
62. A. Bonaert *Généalogie Immeloot 1405-1800*. — TF. III (1950), p. 9-68.
Ieperse patriciërsfamilie.
63. P. de Lichtervelde, *Les Lichtervelde, haut-baillis d'Ypres. I. Roger de Lichtervelde Diederixzone*. — TF. III (1950), p. 203-237.
Benevens genealogie, politieke geschiedenis van Ieper en Vlaanderen.
64. R. Parqui, *Parqui*. — Overdruk Bijblad Ned. Leeuw, 1950, 10 p.
Genealogie van de familie Parqui, Porqui of Perqui sinds de 16e eeuw.
65. de Jonghe d'Ardoye, *Documents retrouvés*. — TF. III (1950), p. 188-202.
O.a. een oorkonde betreffende de familie van der Gracht, uitgaande van de magistraat van Ieper.
66. C. van Renynghe de Voxvrie, *Acquisitions de charges au 18e siècle*. — TF. III (1950), p. 101-122.
Brieven uit de correspondentie der familie Walwein, o.m. gegevens betreffende « Ferme des domaines et moiens courants en Flandre rétrocedée ».
67. *Annua Nuntia Lovaniensia. Facultatum sacrae theologiae atque juris canonici. VII (1940-1950)*. Leuven-Brugge, 1950.

Bio-bibliografische nota's o.a. over de Westvl. priesters : Jos. De Vos († 11.1.46) ; C. A. Callewaert († 6.8.48) ; J. J. Creupeland († 30.7.35) ; P. E. Allossery († 13.9.43) ; Fl. Butaye († 24.10.43) ; Alph. Van Hove († 18.7.47) ; O. Spruytte († 23.11.40) ; G. Outtier († 25.5.42).

68. *Missiealbum tot vroom en stichtend aandenken aan de overleden priesters-missionarissen, missiebroeders en missiezusters, tot hulde en roem aan de nog levende gezanten in die werelddelen, uit de vier en twintig parochiën der dekenij, in het Heilig Jaar 1950.* Tielt, Lannoo, 1950. Niet gepag.
Volledig overzicht van alle missionarissen uit de dekenij Ieper.
69. C. van den Borren, *Les rapports de Peter Benoit au Ministre de l'Intérieur après l'obtention de son Prix de Rome.* — KBA. Med. Sch. Kunst. 1951, p. 38-74.
Verslagen van P. Benoit over zijn studiereizen in Duitsland (1858).
70. H. L., *In memoriam Prof. J. Bittremieux.* — Onze Alma Mater, V (1951), p. 24.
Met volledige bibliografie.
71. L. de Lichtervelde, *Le vicomte de Conway (1804-1871).* KBA Med. Lett. 1951, p. 104-124.
Rol gespeeld door deze Brugse medewerker van Leopold I.
72. H. Stalpaert, *Karel De Wolf, Leven en werk.* — W. 1950, p. 217-229.
73. A. Viaene, *Pater Donche te Kortrijk (1807-1809).* — Hand Em. LXXXVII (1950), p. 171-181.
Aanvullingen bij A. MARLIER, *L. V. Donche.* Leuven, 1948.
74. N. Huyghebaert, *Le chroniqueur Arnold Goethals.* — Les Cahiers de S.-André VI (1949-50), p. 174-179.
Biografische schets van die monnik te Sint-Andries (16e eeuw).
75. J. Puraye, *Dominique Lampson, Humaniste. 1532-1599.* Brugge. Desclée-de Brouwer, 1950. In 8o, 120 p.
Leven en werk van deze geboren Bruggeling.
76. C. D[enorme], *Herinneringen aan pastoor Leroy.* — B. LI (1950), p. 11-15.
Over de laatste levensjaren (1933-1935) van deze verteller.
77. *Een levensschets van Z. E. H. Kann. Logghe.* — De Volksmacht. Weekblad, nr. van 25 April 1951.
Naar aanleiding van zijn 40-jarige sociale werking te Brugge.
78. L. Elaut, *Jan Palfijn, een toerist om der wetenschaps-wille.* — De Toerist, XXIX (1950), p. 713-719.
79. P. Maes, *Les origines tournaisiennes de Georges Rodenbach.* — Les Lettres Romanes, IV (1950), p. 119-128.
Langs de moederlijke zijde. De novelle « La vie d'un portrait » speelt zich dienvolgens te Doornik af, en niet te Brugge.

80. E. Van Campenhout, *Le docteur Joseph Sebrechts*. — RGB. nr. 54 (April 1950), p. 960-965.
81. E. N. [= A. Viaene], *Een vondelingnaam te Veurne in 1576*. — B. LI (1950), p. 69.
 Betreft Gillis van de Capelle, alias van der Gucht. Zijn zoon werd prior van de abdij van Eversam (Stavele) in 1630.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

1. GESCHIEDENIS VAN VLAANDEREN.

82. A. C. F. Koch, *Le territoire des Ménapiens*. — TRG. 1950, p. 19-35.
 Bestudering van de grenzen van de pagus Mempiscus.
83. J. Lestocquoy, *L'Art et la civilisation dans le Nord de la France pendant le haut Moyen Age*. — SEPC Bull., XLIII (1951), p. 1-11.
84. F. L. Ganshof, *Les origines du concept de souveraineté nationale en Flandre*. — TRG. 1950, p. 135-158.
 Wanneer en hoe ontstond tegenover de notie van het gezag eigen aan de prins, de notie van de macht van de collectiviteit der vrije inwoners door deze laatste aan de prins afgestaan ?
85. J. Dhondt, « *Ordres* » ou « *Puissances* », *L'exemple des Etats de Flandre*. — AESC. 1950, p. 289-305.
 Reaal-politisch overzicht van de geschiedenis van het graafschap Vlaanderen op binnenlands gebied.
86. J. Dhondt, *Les origines des Etats de Flandre*. — Standen en Landen I (1950), 52 p.
87. J. M. De Smet, *Quand Robert II confia-t-il St.-Bertin à Cluny ?* — RHE. XLVI (1951), p. 160-164.
 Weerlegt de beweringen van SPROEMBERG (*Alvisus, Abt von Anchin*, Berlijn, 1935) over de « weerstand van de graaf tegen de ontvreemding van de Vlaamse kloosters ».
88. F. L. Ganshof, *Trois mandements perdus du roi de France Louis VI intéressant la Flandre*. — Hand Em. LXXXVII (1950), p. 117-133.
 Uit het begin van de 12e eeuw.
89. E. I. Strubbe, *Het fragment van een grafelijke rekening van Vlaanderen uit 1140*. — KVAB Meded. Lett. XII, nr. 9 (1950), 28 p.
 Ontleding van het fragment (schutblad van hs. 65 van de Brugse stadsbibliotheek), dat de grafelijke Vodermontrekening uit de kastelenij St. Winoksbergen bevat,

90. E. Brouette, *Le cartulaire de Saint-Augustin-lès-Thérouanne et ses chartes comtales inédites*. — SEPC Bull. XLIII (1950), p. 1-22.
Ontledingen van 17 grafelijke oorkonden tussen 1200-1267, betreffende localiteiten in Frans-Vlaanderen en in West-Vlaanderen.
91. Th. Luykx, *De strijd van Margareta van Konstantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, voor het behoud van haar rijksgebieden*. — OKD. Gedenksch. 1950, p. 1-31.
Terechtwijzing bij DUVIVIER, *La querelle des d'Avesnes et des Dampierre*.
92. Th. Luykx, *Over de geboorte- en sterfdata van gravin Margareta van Constantinopel en van hare kinderen, de Avesnes en de Dampierres*. — BGN. V (1950-51), p. 77-83.
Chronologie van het grafelijk geslacht in de 13e - begin 14e eeuw.
93. J. De Smet, *De gezindheid van de Vlaamse ridders in 1302*. — B. LI (1950), p. 145-147.
De rijke Brugse poorters waren meestendeels grafelijk gezind.
94. L. Delfos, *Wat betekent « Schild ende Vriend » ?* — WT. X (1950), kol. 177-189.
De kreet zou een beroep zijn op God als helper.
95. H. Van Werveke, *Les charges financières issues du traité d'Athis (1305)*. — RN. 1950, p. 81-93.
Uit deze studie blijkt, dat Vlaanderen zesmaal meer te betalen had (1306) dan bij de aanvaarding van het verdrag (1305) voorgesteld werd.
96. J. F. Verbruggen, *De Gentse Minderbroeder der Annales Gandenses en de krijgskunst in de periode 1302-1304*. — GOG. Hand. IV (1949-50), p. 3-18.
97. J. F. Verbruggen, *De organisatie van de milizie te Brugge in de XIVe eeuw*. — Hand. Em. LXXXVII (1950), p. 163-170.
Met de contingenten van de onderscheidene ambachten.
98. J. F. Verbruggen, *Note sur le sens des mots castrum, castellum et quelques autres expressions qui désignent des fortifications*. — BTPHG. XXVIII (1950), p. 147-155.
99. J. F. Verbruggen, *Een krijgsvloot uitgerust door de stad Brugge in 1316*. — Het Leger - De Natie V (1950), nr 11.
100. P. De Mont, *Het buitenlandse beleid van Artevelde*. — De Toerist XXIX (1950), p. 297-302.

101. P. Rogghé, *Jakob van Artevelde, demokraat en flamingant*. — De Toerist XXIX (1950), p. 302-305.
102. H. Van Werveke, *De zwarte dood in de Zuidelijke Nederlanden*. — KVA. Meded. Lett. XII (1950), 28 p.
De pest van 1349 bleef in Vlaanderen beperkt tot Doornik en Ieper.
103. M. R. Thielemans, *Une lettre missive inédite de Philippe le Bon concernant le siège de Calais*. — KCG. Hand. CXV (1950), p. 285-296.
Waarschijnlijk gericht tot de Richemont, begin Aug. 1436, om hulptroepen te vragen na de afvalligheid van de Vlamingen.
104. G. H. Dumont, *La colonisation des îles Açores par les sujets de Philippe le Bon*. — RGB. nr. 57 (Juli 1950), p. 435-442.
Nl. door de Bruggeling Joost de Hurtere, Jacob van Brugge en Willem vander Haegen.
105. J. Craeybeckx, *De staten van Vlaanderen en de gewestelijke financiën in de XVIe eeuw. Het verzet tegen Alva's tiende penning*. — GOG. Verhand. IV (1949-50), p. 78-119.
Ontstaan van eigen financieewezen uit de beden in de 16e eeuw.
106. J. Dhondt, *Nieuw geluid over 1830*. — VG. XXXV (1951), p. 181-186, 235-254.
Kritiek op A. SMITS, *De scheuring van het Verenigd Koninkrijk en de houding van het Vlaamse land in 1830*. Brugge, 1950.
107. F. Lentacker, *Les frontaliers belges travaillant en France: caractères et fluctuations d'un courant de main-d'œuvre*. — RN. 1950, p. 130-144.
Studie van de vele gevolgen van deze toestand, zowel in België, vooral West-Vlaanderen, als in Noord-Frankrijk, op sociaal, economisch en financieel gebied.
108. R. Van Overstraeten, *La conférence d'Ypres en mai 1940*. — RGB. nr. 65 (Maart 1951), p. 764-773.
- 108b. J. Blontrock, *Zeven magere jaren of de historiek der Belgische bevoorrading gedurende en na de oorlog 1940-1945*. Brugge, Die Keure, 1950.

2. PLAATSSELIJKE GESCHIEDENIS.

109. C. Wyffels, *De oudste rekening der stad Aardenburg (1309-1310) en de opstand van 1311*. — AZGW. 1949-50, p. 10-52.
Uitgave en bespreking van deze stadsrekening.
110. P. Bertin, *Les francs-sergents du bailliage d'Aire*. — RN. 1951, p. 66-67.

111. J. De Smet & H. Stalpaert, *Assebroek. Heemkundige schets*. Brugge, Gidsenbond, 1950. In 8°, 88 p. ill.
112. C. Denorme, *Het onderwijs te Beveren bij Roeselare, 1600-1800*. — B. LII (1951), p. 25-28.
Over de koster-schoolmeesters van ca. 1605 tot 1792.
113. J. Raes, *Beverhoutsveld*. — B. LII (1951), p. 61-62.
Verband met de familie van Beveren en over de oppervlakte.
114. M. Mollat, *Les hôtes (hospites) de l'abbaye de Bourbourg*. — *Mélanges d'histoire du moyen âge Louis Halphen*. Parijs, 1951, p. 513-521.
Heruitgave van nr. CCXX uit het *Cartulaire* van DE COUS-SEMAKER met bijzonderheden omtrent de bewoners van de Vlaamse kuststreek (13e eeuw).
115. *Nieuwe geïllustreerde Gids en Toeristenkaart voor Brugge*. Met een voorwoord van Prof. Dr. E. Strubbe en een historische inleiding van Dr. J. De Smet. Brugge, L. De Reyghere, 1951. In 16°, 104 p. ill.
116. M. English, *Uit Brugse gedingen en processen. Roe of wisse*. — B. LII (1951), p. 73-80.
De roede in de kerken ; proces tussen kapittel van S. Donaas en S. Walburga te Brugge in 1669.
117. A. V[iaene], *Schuilplaatsen van het H. Bloed te Brugge*. — B. LI (1950), p. 17-18.
118. M. E[nglish], *Schuilplaatsen van het H. Bloed te Brugge*. — B. LI (1950), p. 41-42.
Terechtwijzing van vorig nr.
119. J. Opedrinck, *Sint-Janshospitaal te Damme. Geschiedkundige aantekeningen*. Tielt, Lanoo, 1951. In 8°, 124 p.
Met voorwoord van Prof. E. I. STRUBBE over *Pastoor Opedrinck*.
120. A. V[iaene], *In Patrixhol*. — B. LI (1950), p. 42-44.
Patrixhol is geen plaats te Damme, zoals DE FLOU meende, maar bedevaartsoord in Ierland.
121. V., *De laatste IJslandvaarder van De Panne*. — B. LI (1950), p. 190-191.
122. G. Koch & F. D. De Meyer, *Douai à la fin du XIe siècle*. — RN. 1951, p. 56-60.
Betreft de jaren 1065-1071.
123. G. Deghilage, *Les doyens du chapitre de Saint-Amé à Douai*. — SEPC Bull. 1950, p. 32-41.
Lijst van de dekens van 1076/1080 tot 1791.
124. M. English, *De Sint-Leenaardbeevaart te Dudzele*. Dudzele, 1950. In 12°, 32 p.

125. M. English, *Sinte Godelieve en haar beevaart te Gistel*. Gistel, 1951. In 12°, 108 p.
126. J. Lestocquoy, *Les origines d'Hesdin-le-Vieux*. — RN. 1950, p. 94-104.
Oorsprong en geschiedenis tot in de 14e eeuw.
127. A. Fruytier, *Uit het rijke verleden van Hontenisse, haar hof te Zande en omliggende plaatsen*. Bornem -Hontenisse, 1950. In 8°, 191 p. ill.
128. L. Vanheule, *De geschiedenis van Ichtegem's klokken*. Ichtegem, [1951]. In 16°, 52 p.
Chronologische studie 1580-1943.
129. J. Cornillie, *Ieper door de eeuwen heen*. Langemark, Vonksteen, 1951. In 8°, 377 p., 28 pl.
Geen doorlopende geschiedenis, maar compilatie van gegevens.
130. J. De Smet, *Uit het Iepers stadsleven rond 1300*. — B. LII (1951), p. 81-85.
Het poorterschap en het huwelijk.
131. O. Mus, *De leprozerij, genaamd het Godshuis der Hoge Zieken te Ieper. Oorkonden, I, 1176-1300*. Ieper, 1950. In 8°, 127 p. (Bijdragen tot de geschiedenis van de liefdadigheidsinstellingen te Ieper, vol. II).
132. Pater Godfried, *De Ongeschoeide Karmelieten te Ieper, 1649-1949*. Z. p., z. j., In 8° 73 p.
Geschiedenis van dit klooster.
133. M. Cocle, *De Sint Maartenskerk te Ieper vanaf 1794 tot 1815*. — B. LI (1950), p. 49-53, 86-89.
Schets van het leven der kerk, de inkomsten, de herstellingen.
134. *De Paters Capucijnen vijftig jaar te Izegem. Gouden Jubelboek*. Izegem, 1950, 81 p.
135. A. & H. Marken, *De dijken van Knokke en de Oostkust*. — De Toerist XXIX (1950), p. 746-749.
136. K. Loppens, *De geschiedenis van Koksijde en van de abdij van ter Duinen*. Woumen, 2^e uitg., 1950. 82 p. ill.
137. A. Viaene, *Het einde van de Duinenabdij te Koksijde*. — B. LII (1951), p. 7-16.
Met de wederwaardigheden van het puin tot in 1949.
138. J. De Cuyper, *Hoever staat het met de opdelvingen te Koksijde*. — B. LII (1951), p. 17-19.
139. R. D. G., *Duinen*. — Mededelingen over het Cisterciënser leven in de Nederlanden (pro manuscripto), 1950, p. 33-34.
Verslag van een voordracht door prof. R. LEMAIRE.

140. R. Hoedt, *Onze Lieve Vrouw ter Duinen*. — Cîteaux in de Nederlanden, II (1951), p. 69-76.
De Duinenabdij te Koksijde met gegevens uit de bouwgeschiedenis en beschrijving van de ruïnen.
141. G. P. Baert, *De posterij te Kortrijk, 1746*. — B. LI (1950), p. 227-232.
Oprichting en uitbating van postdienst in de kastelrij Kortrijk.
142. H. Ceulemans, *Wij bevelen aan... te Kortrijk, een bezoek aan de Sint-Maartenskerk*. — De Toerist XXIX (1950), p. 585-588.
143. E. I. Strubbe, *De Clarissenabdij te Langemark (1255-1259)*. — Hand. Em. LXXXVII (1950), p. 182-188.
144. G. De Smet & D. Verstraete, *De Proosdij van Papinglo te Maldegem-Kleit*. Maldegem, 1951. In 8°, 64 p. ill.
Zie bespreking in *Hand Em. LXXXVIII* (1951), p. 153-154.
145. M. Cafmeyer, *Het grafelijk domein van Male*. — Hand. Em. LXXXVII (1950), p. 134-154.
Beschrijving van het domein.
146. M. Cafmeyer, *Male. Geschiedkundige sprokkelingen*. Sint-Kruis, 1950. In 12°, 24 p. ill.
147. R. Vansteenkiste, *Geschiedenis van Meenen, volgens de « Histoire de Menin » van Dr. Rembry-Barth*. Meenen, J. Deleu, 1950. In 8°, 223 p.
148. C. Cusse, *Het ongekende Nieuwpoort*. — De Toerist XXIX (1950), p. 426-429.
149. V. Arickx, *Het volksonderwijs te Pittem vóór 1800*. — B. LI (1950), p. 25-31.
Algemeen overzicht van 1561 af.
150. V. Arickx, *Het ware geboortehuis van Verbiest te Pittem*. — B. LI (1950), p. 61-64.
151. V. Arickx, *De armendis te Pittem tussen 1486 en 1498*. — B. LI (1950), p. 168-179.
Behandelt ook de sociale toestanden.
152. P. Feuchère, *La naissance de Lille et de sa châtellenie*. — SEPC. Bull. XLIII, 2 (1950), p. 1-14.
Begon in de 9e eeuw, na het uiteenvallen der Frankische gouwen.
153. J. J. Pollet, *Scholen en schoolmeesters in de dekenij Roeselare. 1749-1792*. — B. LII (1951), p. 111-114.
Met namenlijst.
154. J. J. Pollet, *Lering, Eerste Communie en Vormsel in de dekenij Roeselare. 1748-1792*. — B. LII (1951), p. 58-60.
Statistische gegevens.

155. J. D[e] S[met], *Lagere scholen in de Beloken Tijd.* — B. LI (1950), p. 135-136.
Verslag van de inspecties in 1799 en 1800 te Dikkebus, Ruiselede en Veurne.
156. A. Mortier, *Gedenkboek bij het honderdjarig bestaan van het Rijksopvoedingsgesticht te Ruiselede.* In 4°, 114 p. ill.
Historisch overzicht. Behandelt ook het ontstaan van de Hervormingsschool te Beernem en de Matrozenschool te Wingene.
157. M. Maes, *Beknopte bijdrage tot de geschiedenis van Slipe.* — Pro manuscripto, 65 p.
Bundeling van bijdragen, verschenen in het Parochieblad van Slipe, 1949-1950.
158. P. Feuchère, *Les agents de l'administration locale en Ternois du VIIe au IXe siècle.* — SAM. Bull. 1950, p. 331-339.
Overzicht van de administratieve organisatie van het Fransch graafschap Terwaan.
159. S. d'Ydewalle, *Geschiedenis van de parochie Sint-Andries.* Brugge, Walley, 1951. In 8°, 302 p. ill.
Zie bespreking in *Hand Em.* LXXXVIII (1951), p. 153.
160. N. Huyghebaert, *L'école abbatiale [de St.-André] durant la guerre.* — Zevenkerke. Le Trait-d'Union, n° 31 (Jan. 1948) p. 13-15; n° 34 (Dec. 1948) p. 119-124; n° 37 (Sept. 1949) p. 90-93; n° 38 (Febr. 1950) p. 23-24; n° 40 (Sept. 1950) p. 79-84; n° 42 (Mei 1951) p. 48-53.
Vonden aldaar een onderdak, in 1940 verscheidene veldhospitelen en in 1941-44 de diensten van de « Organisation Todt ».
161. A. Verbouwe, *Iconografie van het arrondissement Veurne.* Brussel, 1950. In 8°, 154 p. ill.
Repertorium van topografische voorstellingen, per gemeente gerangschikt. Telt in 't geheel 814 nrs.
162. B., *Handel en nijverheid in Veurne-Ambacht. 1783.* — B. LI (1950), p. 257.
Naar de reisbeschrijving van VANDRIVAL.
163. L. De Vliegheer & M. Van Coppenolle, *Een verloren gemeente in het centrum van West-Vlaanderen: Werken.* — De Toerist XXIX (1950), p. 649-651.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

1. RECHT EN INSTELLINGEN.

164. E. M. Meyers, *Le droit ménapien.* — TRG. 1950, p. 5-18.
- 164b. J. F. Lemarignier, *Les actes de droit privé de Saint-Bertin au haut moyen-âge. Survivance et déclin du*

- droit romain dans la pratique franque.* — Revue internat. des droits de l'Antiquité III (1950) (Mélanges Fern. De Visscher), p. 35-72.
165. E. I. Strubbe, *Maatschappelijke inrichting in de XIe eeuw.* — Bijdr. tot de gesch. van de stad Deinze XVII (1950), p. 41-48.
Bondig beeld van de alom in Vlaanderen heersende usurpatie van rechten.
166. L. Verriest, *Le servage en Flandre, particulièrement au pays d'Alost.* — RHDFE. 1950, p. 35-66.
Betreft de betekenis van de oorkonde van April 1252, door gravin Margaretha uitgevaardigd.
167. L. Verriest, *Le polyptyque illustré dit « Veil Rentier » de Messire Jehan de Paemele - Audenarde (Vers 1275).* Brussel, chez l'auteur, 1950. In 4°, CXII p. + 188 f. + 2 p.
Geeft de volledige tekst alsook de illustraties van dit hs. (Kon. Bibl. Brussel). Bevat vermeldingen over Brugge, Handzame, Keiem, Kortemark, Lichtervelde en Zuienkerke.
168. J. De Smet, *Le plus ancien livre des fiefs du Bourg de Bruges vers 1325.* — TF. III (1950), p. 69-87.
Optekening van de lenen en een tafel van de familienamen die in het leenboek voorkomen.
169. L. Voet, *Bodium-Redecima.* — ALMA. XX (1950), p. 207-244.
Verklaring van twee termen, die in Vlaamse teksten van de 11e en de 12e eeuw dikwijls voorkomen.
170. C. Wyffels, *Les corporations flamandes et l'origine des communautés de métiers.* — RN. 1950, p. 193-205.
171. C. Wyffels, *Twee oude Vlaamse ambachtskeuren: de vleeshouwers van Brugge (2 Dec. 1302) en de smeden van Damme (1e helft 1303).* — Hand. Em. LXXXVII (1950), p. 93-109.
172. P. J. A. Clavareau, *Les sources du droit maritime du moyen âge. Essai de bibliographie raisonnée.* — TRG. 1950, p. 385-412.
Kritische bibliografie met o.m. de uitgaven van rechtsbronnen voor Vlaanderen (Damme, Antwerpen, Westkapelle).
173. J. Dhondt, *Locale standenvertegenwoordiging in het graafschap Vlaanderen.* — GOG. Verhand. VI (1950), 64 p.
Een goede honderd jaar geleden werd door de provinciale archivaris van West-Vlaanderen, F. PRIEM, een tractaat uit de 18e eeuw over de inrichting en de werkwijze van de plaatselijke standenvertegenwoordigingen uitgegeven naar een handschrift

berustend op het Rijksarchief te Brugge (*Documents extraits du dépôt des archives de la Flandre Occidentale à Bruges*. 2e série. Tome VI, p. 1-138. Brugge 1848-49). Deze officiële uitgave moet zeer onopgemerkt gebleven zijn. Hetzelfde tractaat wordt hier door Prof. J. Dhondt uitgegeven naar een handschrift berustend op het Rijksarchief te Gent. De tekst stemt, op enkele zelffouten na, geheel overeen met de Brugse uitgave van 1848. Een leerrijke inleiding wijst op de zeer grote waarde van dit tractaat en dateert de redactie ervan op 1774-1775. A.V.

174. J. Yver, *Egalité entre héritiers et faculté d'avantager dans les coutumes du Nord*. — RN. 1951, p. 64-65.

Wijst op de belangrijke afwijking van het gewoonterecht van het kustgebied in Noord-Frankrijk t.o. dit van het binnenland: in het kustgebied is het verboden het ene kind boven het andere te begunstigen bij erfenis, in het binnenland staat dit daarentegen de vader vrij.

175. M. Decroix, *Transformations de la coutume de Lille au XVIe siècle*. — RN. 1951, p. 72-73.

176. B. H. D. Hermesdorf, *Lijntrekkers en consorten*. — TRG. 1950, p. 210-238.

Taak, stand en werkwijze van de lijntrekkers (erfscheiders, cerquemeneurs) in gans de Nederlanden en in Noord-Frankrijk.

177. E. I. Strubbe & A. Schouteet, *Het zoending te Brugge na 1542*. — Hand. Em. LXXXVII (1950), p. 5-92.

Tekst van 35 rechterlijke verzoeningakten (1542-1579) uit het Brugse stadsarchief, met inleiding.

178. R. Warlomont, *Le principe de la représentation nationale et l'éligibilité des évêques de Tournai et d'Ypres à l'Assemblée Constituante*. — RN. 1951, p. 70-71.

2. ECONOMISCHE EN SOCIALE GESCHIEDENIS.

179. J. M. Lacarra, *Un arancel de aduanas del siglo XI*. — Actas del Primer Congreso Internacional de Pireneistas [te San Sebastian], 1950, 20 p.

Tarief van de tol te Jaca en Pamplona geheven in de 11e eeuw. Bevat o.a. een rubriek « De trapo brugeso » of « Van het Brugs laken ».

180. J. De Smet, *Rond een Brugs poortersgeslacht van de XIIIe eeuw. De Van der Beursee's*. — B. LI (1950), p. 1-11.

Sluit aan bij J. MARECHAL, *Geschiedenis van de Brugse Beurs*. Brugge, 1949.

181. A. De Smet, *De klacht van de « Ghemeente » van Dame in 1280. Enkele gegevens over politieke en sociale toestanden in een kleine Vlaamse stad gedurende de tweede helft der XIIIe eeuw*. — KCG. Hand. CXV (1950), p. 1-15.

- Met lijst van schepenen te Damme van 1246-1301. Is te vergelijken met de gelijktijdige klacht van de Brugse « ghemeeente ». Zie L. GILLIODTS - VAN SEVEREN, *Coutume de la ville de Bruges*, I. p. 196-197.
182. J. H. A. Beuken, *De Hanze in Vlaanderen*, Maastricht, E. van Aelst, 1950. In 8°, 205 p.
Zie bespreking in *Hand Em.* LXXXVII (1950), p. 111-113.
183. R. Doehaerd, *A propos du mot « hanse »*. — R.N. 1951, p. 18-28.
Evolutie en verschillende betekenissen van dit woord.
184. J. A. Van Houtte, *Makelaars en Waarden te Brugge van de 13^e tot de 16^e eeuw*. — BGN. V (1950), p. 1-30, 177-197.
185. F. Graus, *Cesky obchod se sukneš ve 14. a počatkem 15. století*. Melantrich, 1950. In 8°, 132 p.
De Tsjechische handel in laken in de 14e en begin 15e eeuw. Vlaams laken, o.a. van Ieper en Poperinge, werd geregeld langs Brugge naar Bohemen uitgevoerd.
186. J. Godard & Ph. Wolff, *Un courant commercial à travers la France au début du XVe siècle : de Toulouse au Pays-Bas*. — R.N. XXXII (1950), p. 29-47.
187. J. Marechal, *Bruges, centre du commerce de l'argent aux derniers siècles du moyen âge*. — La Revue de la Banque XIV (1950), p. 389-404, ill.
188. Y. Renouard, *Le commerce de l'argent au moyen âge d'après deux livres récents*. — R.H. 1950, p. 41-52.
Beschouwingen nopens twee werken van R. DE ROOVER.
189. M. Martens, *Les maisons des Médiçi et de Bourgogne au XVe siècle*. — MA. 1950, p. 115-129.
Over het minder bekend financieel aspect van het West-Europese politiek leven in de tweede helft der 15e eeuw.
190. E. Coornaert, *Draperies rurales, draperies urbaines. L'évolution de l'industrie flamande au moyen âge et au XVIe siècle*. — BTPHG. XXVIII (1950), p. 59-96.
191. J. Demey, *Een proeve tot raming der bevolking en der weefgetouwen te Ieper van de XIIIe tot de XVIe eeuw*. — Hand. XIXe VI. Filologencongres te Gent, p. 58-60.
192. J. Demey, *De « mislukte » aanpassingen van de nieuwe draperie, de saainijverheid en de lichte draperie te Ieper (Van de XVIe eeuw tot de Franse Revolutie)*. — TG. 1950, p. 222-235.
193. A. Bonneze, *Het hoepelsnijden. Een verdwenen ambacht uit het Westland*. — B. LII (1952), p. 97-103.
Met illustratie betreffende het gereedschap.

194. A. Noterman, *Het vervoerwezen te Gent in de eerste helft der XIXe eeuw.* — OZ. XXV (1950), p. 9-20, 38-47.

De barge Brugge-Gent ; de diligences in de richting van West-Vlaanderen ; de spoorwegen.

3. GESCHIEDENIS DER WETENSCHAPPEN, LETTEREN EN VLAAMSE BEWEGING.

195. P. Holt, *Ueber den Quellenwert des Reynardus Vulpes vom Jahre 1279.* — JKJG. 1950, p. 128-144.

Balduinus, vertaler van de Vlaamse Reinaard in het Latijn moet een zekere Boudewijn de Jonge (Juvenis) geweest zijn, uit de omgeving van Johannes, proost van St. Donaas te Brugge. Zijn omzetting zou voor doel gehad hebben de Frans sprekende kringen aan het hof van de graaf van Vlaanderen met het Reinaard-gedicht bekend te maken.

196. H. Bruch, *Grafschrift en sterfjaar van Jacob van Maerlant.* — BGN. V (1951), p. 231-237.

Naar de tekst uit het *Chronicon Hollandiae* (1467) in een 18e eeuwse copij.

197. H. J. J. Scholtens, *De litteraire nalatenschap van de Kartuizers in de Nederlanden.* — OGE. XXV (1951), p. 9-43.

Enkele Westvlamingen worden hier vermeld : David de Bode van Brugge († 1411) ; Herman Steeken van Schuttorp, vicaris te S. Andries bij Brugge ; Hendrik de Vroede, prior van Genadedal († 1484) ; Hendrik Vaghers van Brugge († 1498) ; Willem Bibau van Tielt († 1535) ; Cornelius Jansonius van Schoonhove, vicaris te Brugge († 1623) ; Petrus Mallants († 1676), en Petronella de Gruutere, schrijfster van de 17e eeuwse kroniek van S. Anna-in-de-Woestijn.

198. L. Bakelants, *Un poète inédit du XVIe siècle : Ghislain Buldeel d'Ypres.* — Latomus IX (1950), p. 195-210.

Biographische studie.

199. M. Luwel, *Rhetorica rediviva. De Brugse rederijkerskamer « De Drie Santinnen » heringericht ten jare 1836.* — B. LI (1950), p. 78-86, 103-109.

Herinrichting, karakter en ondergang (1846).

200. M. E. Kronenberg, *Documenten betreffende de Brugse drukkers uit de XVIe eeuw.* — HB. XXX (1950), p. 89-90.

Aantekeningen op de bijdragen van A. SCHOUTEET onder dezelfde titel in *Hand Em.* 1940/6-1949.

201. C. van de Vorst, *Instructions pédagogiques de 1625 et 1647 pour les collèges de la province flandro-belge.* — AHSJ. 1950, p. 181-236.

Onderrichtingen betreffende de toepassing, in de Jezuietencolleges in Vlaams België, van de « Ratio Studiorum » in 1599 opgesteld.

202. E. Bockstaele, *Uit de geschiedenis van de wis- en natuurkunde*. — WT. X (1950), kol. 9-18.
Behandelt o.m. Simon Stevin.
203. A. Viaene, *Gezelle en het Engels college*. — B. LI (1950), p. 121-134.
Hoe Gezelle in het Engelse milieu zijn weg wilde maken (1860).
204. H. Stalpaert, *Gezelle en het Vlaamse volksvertelset*. — B. LI (1950), p. 155-160.
205. *Maurits Sabbe herdacht te Brugge*. — VG. XXXIV (1950), p. 577-583.
Verslag van de hulde gebracht op 30 Juli 1950.
206. A. Corbet, *Brieven van Peter Benoit*. — NVT. V (1951), p. 528-543.
O.a. aan Julius Sabbe, naar aanleiding van de Breidel en De Coninckfeesten van 1878 te Brugge.
207. G. Van Compennolle, *Geschiedenis van het Kon. Atheneum te Brugge, 1850-1950*. Brugge, SABIP. 1951. In 8o, 89 p. ill.
208. [F. Ramon], *Honderd Jaar Rijksmiddelbare Jongenschool te Brugge, 1850-1950*. Brugge, SABIP. 1951. In 8o, 88 p. ill.

4. KUNSTGESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE.

Het tijdschrift voor orgelbeweging *De Schalmei* werd geëxcerpeerd in de *Kroniek* (Muziekleven) op blz. 167-171.

209. G. Faider-Feytmans, *Sépultures du IVe siècle à Tournai*. — Latomus X (1951), p. 29-52.
Onderzoek van de opgravingen op twee begraafplaatsen.
210. H. Roosens, *Oudheidkundige opgravingen*. — WT. XI (1951), kol. 11-14.
O.a. te Ronse, Gent, Koksijde en Zelzate.
211. H. Roosens, *Quelques fouilles récentes et leurs rapports avec d'autres disciplines*. — ABMB. XXI (1950), p. 225-235.
Opgravingen te Ronse, Koksijde (Duinenabdij) en Mulzen.
212. E. Renders, *Jean van Eyck et le Polyptyque. Deux problèmes résolus*. Brussel, 1950, 2 dln. in 4o. I. Tekst, 120 p. II. Platen, 36 + 5 pl.
213. T. van de Walle de Ghelcke, *Le présumé portrait de Jacques Cnoop le jeune, orfèvre brugeois*. — Hand. Em. LXXXVII (1950), p. 155-162.
Schoonvader van de schilder Gerard David, † ca. 1524.

214. N. Huyghebaert, *Une œuvre perdue de l'école brugeoise du XVIe siècle : le retable de l'abbaye de Saint-André*. — Arts. Journal des beaux-arts, nr 291 (29 Dec. 1950).
Madonna tussen S. Andries en S. Jan Baptist, geschilderd in 1525-33.
215. D. Roggen & E. Dhanens, *De zeventiende eeuwse schilderijen van het Jezuwitencollege te Ieper*. — GBKG. XII (1949-50), p. 129-196.
Volledige catalogus met toelichtingen.
216. R. Buckinx, *Kunstschilder Louis Delbeke*. — KBA. Verhand. Kunst VI, 3 (1950), 83 p. + XIX pl.
Leven en werk van deze Ieperse schilder (1821-1891).
217. *Stedelijk Museum - Brugge. Edelsmeedkunst in het Brugse. 1 Juli - 3 September 1950*. Brussel, Ed. de la Connaissance, 1950. In 8°, 48 p. + XXXI pl.
Catalogus van de tentoonstelling, met Inleiding van M. ENGLISH, Verscheen ook in het Frans.
218. C. Denorme, *Tentoonstelling « Edelsmeedkunst in het Brugse »*. *Exposition d'orfèvrerie de la région de Bruges*. — Technica 1950, p. 409-415.
Verscheen ook in het Portugees en het Italiaans.
219. C. D[enorme], *Brugse Edelsmeedkunst. Nabeschouwingen bij de tentoonstelling*. — B. LI (1950), p. 248-249.
220. J. Blontrock, *Tentoonstelling van goud- en zilversmeedwerk te Brugge*. — TCB. LVI (1950), p. 168-169.

5. KERKGESCHIEDENIS.

221. P. Van Aalst, *Godsdienstig en cultureel leven in het land aan Leie en Schelde in de XIe eeuw*. — Bijdr. tot de gesch. van de stad Deinze, XVII (1950), p. 29-39.
222. B. De Bruyne, *De gelukzalige Adelwive en Titrekin, ouders van Sint Poppo*. — Bijdr. tot de gesch. van de stad Deinze XVII (1950), p. 73-82.
223. W. Legrand, *De heilige Poppo*. — Bijdr. tot de gesch. van de stad Deinze, XVII (1950), p. 87-105.
Levensbeschrijving.
224. J. Winnepeninckx, *Everelm, abt van St. Pieters te Gent (1058-1069) en schrijver van de « Vita Sancti Popponis »*. — Bijdr. tot de gesch. van de stad Deinze XVII (1950), p. 106-130.

225. L. Defraeye & L. Simoens, *Onze heiligen in kerk en kapel*, I. Bisdom Brugge. Antwerpen, 1950. In 8°, 72 p.
Geeft de heiligen die in de Westvlaamse kerken vereerd worden, met de plaats van de verering, de feestdatum en de kwalen tegen dewelke ze aangeroepen worden.
226. J. B. De Glas, *De plaats van herkomst der eerste monniken van Egmond*. — Tien eeuwen Egmond. Een bundel opstellen... onder redactie van dom Ir. A. Beekman. Heemstede, 1950, p. 110-117.
Waarschijnlijk afkomstig uit Sint-Pietersabdij te Gent.
227. P. A. Wimet, *Enguerrand de Lillers et ses prétendues sépultures à l'abbaye d'Ham*. — SAM. Bull. 1950, p. 345-350.
Betwist de echtheid van Enguerrand's grafsteen († 1093).
228. Ch. Lefebvre, *La collection de décrétales dite de Bruges. 1191-1198*. — SEPC. Bull. XLIII (1951), p. 12-19.
229. P. Declerck, *Gauthier de Marvis, évêque de Tournai (1219-1252) et les frères prêcheurs*. — AFP. XX (1950), p. 330-348.
Aanvulling en terechtwijzing van G. MEERSSEMAN, *Jeanne de Constantinople et les Frères Prêcheurs*. — AFP. XIX (1949), p. 122-168.
230. G. Van Steen, *Een Noorse heilige die in Vlaanderen werd begraven*. — Uit het land van St. Olav XXIV (1950), p. 40-44.
Naar aanleiding van de ontdekking van het gebeente van St. Thorphinus, bisschop van Hamar († 1285), in de begraafplaats van de abten van Ter Duinen.
231. B. [= A. Viaene], *Westvlaamse eigenkerken in het parochiedomein van de Gentse St. Pietersabdij*. — B. LI (1950), p. 233-236.
Naar aanleiding van L. REYNTENS, *Het parochiedomein der Gentse St.-Pietersabdij tot de 14e eeuw*. — Cultureel Jaarboek voor Oost-Vlaanderen, III (1949), p. 55-86.
232. A. Ampe, *De karmeliet Franciscus Amelry als schrijver van « Wat de liefde Gods can bedryven »*. — OGE. XXIV (1950), p. 51-69.
Prior te Ieper in 1549, schrijver van verscheidene geestelijke brieven.
233. A. Ampe, *Franciscus Amelry als schrijver van de Brieven*. — OGE. XXIV (1950), p. 286-304.
234. A. L. E. Verheyden, *Le Martyrologe Courtraisien et le Martyrologe Bruxellois*. Vilvoorde, 1950. In 8°, 123 p.
De Kortrijkse lijst bevat 41 namen van 1536 tot 1586. De documentatie kon vollediger zijn. Het vonnis van n. 15 (De Cru-

denaere) is uitgegeven in *Hand Em. LXXIII* (1930), p. 139-143. N. 36 (Luyckens) is volledig uitgegeven in *Westvlaamsch Archief I* (1939), p. 16-17. Van n. 40 (Schaets en niet Sebaets te lezen) is het uitvoerig vonnis te vinden in het Register van Criminele Sententien 1570-91, f. 177-179 (Stadsarchief, Kortrijk); een ontleding en weergave ervan verscheen in *Biekorf* 1933, p. 257-262. Voor n. 41 dient verwezen naar *Handelingen van GOKring Kortrijk* 1934, p. 286 ss, waar het Register van Criminele Sententien 1570-91 verder ontleed is.

De nummers 33 tot 41 moeten niet op een martelaarslijst gesteld worden, de delicten zijn niet van religieuze aard; zij vallen dan ook niet onder de proceduur van de plakkaten van heresie maar wel van de plakkaten op rebellie, desertie en vrijbuitelij. Ook n. 22 verdient geen plaats op een martelaarslijst.

A. V.

235. A. L. E. Verheyden, *Le protestantisme à Nieuport au XVIe siècle*. — KCG. Hand. CXVI (1951), p. 1-60.
Lijst der protestantse martelaren met bijlagen.
236. M. A. van Iterson, *Un sermon de Charles de Visch pour la fête de Saint Bernard*. — Collectanea Ordinis Cisterciensis Reformati XII (1951), p. 8-17.
Tekst van het sermoen, voorafgegaan van een schets van leven en werk van De Visch († 1666).
237. L. Devynck, *Wie beïnvloedde Karel Lodewijk Grimminck's Vroomheidsbeeld*. — OGE. XXV (1951), p. 44-58.
De spiritualiteit van Grimminck (Ieper 1676 - Watou 1728) met uitgebreide bronnen-opgave en bondige levensschets.
238. E. Boissard, *Jansénius étudiant*. — RHEF. 1950, p. 25-55.
De invloeden die Jansenius te Leuven heeft ondergaan, naar onuitgegeven documenten.
239. S. Dirne, *Een geschil tussen de abdijen Hemelsdale en Duinen*. — OGE. XXIV (1950), p. 309-312.
Hoe ca. 1767, het geestelijk vaderschap over Hemelsdale van de abt van Ter Duinen op deze van Cambron overging.
240. L. Mahieu, *Les pensions des Jésuites après la suppression de la Compagnie, dans le Nord, surtout en Flandre flamande et à Lille*. — SEPC. Bull. XLIII (1951), p. 20-34.
241. R. Warlomont, *L'élection des évêques de Tournai et d'Ypres à l'Assemblée nationale et la genèse du mandat représentatif de droit public*. — TRG. 1950, p. 413-439.
242. M. Van Coppenolle, *Mariale bedevaartsoorden in het Brugs ommeland*. — Missiealmanak der Paters Capucijnen, XXIX (1951), p. 38-42.
Assebroek, St. Andries, Meetkerke, Viven, Lissewege.

INDEX OP DE AFKORTINGEN

- ABMB. = *Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique*.
Brussel.
- AESC. = *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations*. Parijs.
- AFP. = *Archivum Fratrum Praedicatorum*. Rome.
- AHR. = *American historical Review*. Washington.
- AHSJ. = *Archivum historicum Societatis Jesu*. Rome.
- ALMA. = *Archivum latinitatis medii aevi. Bulletin Du Cange*.
Parijs - Brussel.
- AZGW. = *Archief. Uitgegeven door het Zeeuwsch Genoot-
schap der Wetenschappen*. Middelburg.
- B. = *Biekorf*. Brugge.
- BGN. = *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*.
's Gravenhage - Antwerpen.
- BTPHG. = *Belgisch Tijdschrift voor Philologie en Geschie-
denis*. Brussel.
- CFF. Bull. = *Bulletin du Comité flamand de France*. Rijsel.
- GBKG. = *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*. Gent.
- GOG. Hand. (of Verhand.) = *Handelingen (of Verhandelin-
gen) der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheid-
kunde te Gent*.
- Hand. Em. = *Handelingen van het Genootschap voor Ge-
schiedenis « Société d'Emulation » te Brugge*.
- HB. = *Het Boek*. 's Gravenhage.
- JKG. = *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*. Keulen.
- KBA. Med. Lett. = *Koninklijke Belgische Academie. Mede-
delingen van de Klasse der Letteren*. Brussel.
- KBA. Med. (of Verhand.) Sch. Kunst. = *Koninklijke Belgi-
sche Academie. Mededelingen (of Verhandelingen) van
de Klasse der Schone Kunsten*. Brussel.
- KCG. Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Commissie
voor Geschiedenis*. Brussel.
- KCTD. Werk. uitg. VI. Afd. = *Koninklijke Commissie voor
Toponymie en Dialectologie. Werken uitgegeven door de
Vlaamse Afdeling*. Brussel.
- KVAB. Med. Lett. = *Koninklijke Vlaamse Academie van
België. Mededelingen van de Klasse der Letteren*. Brussel.
- MA. = *Le Moyen Age*. Brussel.
- NVT. = *Nieuw Vlaams Tijdschrift*. Antwerpen.
- OGÉ. = *Ons Geestelijk Erf*. Tielt.
- OKD. Gedenksch. = *Gedenkschriften van de Oudheidkundige
Kring van het Land van Dendermonde*.

- OZ. = *Oostvlaamse Zanten*. Gent.
- RBN. = *Revue belge de Numismatique et de Sigillographie*.
Brussel.
- RGB. = *Revue générale belge*. Brussel.
- RH. = *Revue historique*. Parijs.
- RHDFE. = *Revue historique de droit français et étranger*.
Parijs.
- RHE. = *Revue d'Histoire ecclésiastique*. Leuven.
- RHEF. = *Revue d'Histoire de l'Eglise de France*. Parijs.
- RN. = *Revue du Nord*. Rijsel.
- SAM. Bull. = *Bulletin trimestriel de la Société Académique
des Antiquaires de la Morinie*. Saint-Omer.
- SEPC. Bull. = *Bulletin de la Société d'Etudes pour la Pro-
vince de Cambrai*. Rijsel.
- TCB. = *Bulletin du Touring Club de Belgique*. Brussel.
- TF. = *Tablettes généalogiques, historiques, héraldiques des
Flandres*. Brugge.
- TG. = *Tijdschrift voor Geschiedenis*. Groningen.
- TRG. = *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*. Haarlem.
- VG. = *De Vlaamse Gids*. Brussel.
- W. = *De Weg*. Roeselare.
- WT. = *Wetenschappelijke Tijdingen*. Gent.

ALPHABETISCHE INDEX OP DE SCHRIJVERSNUMEN ¹

<p>Amerijckx J. B., 21.
 Ampe A., 216, 217.
 Arickx V., 149, 150, 151.
 Arnould M. A., 1.
 Baert G. P., 18, 33, 48, 49, 141.
 Bakelants L., 198.
 Bertin P., 110.
 Beuken J. H. A., 182.
 Blontrock J., 108bis, 220.
 Bockstaele E., 202.
 Boissard E., 238.
 Bonaert A., 61, 62.
 Bonne A., 40, 193.
 Boutemy A., 8, 9, 12.
 Brouette E., 90.
 Bruch H., 196.
 Buckinx R., 216.
 Buntinx J., 3.
 Buyse E., 27, 35.
 Cafmeyer M., 27, 30, 32, 145, 146.
 Ceulemans H., 142.
 Chocqueel A., 25.
 Clavareau P. J. A., 172.
 Cocle M., 133.
 Coolen G., 10, 15.
 Coornaert E., 190.
 Corbet A., 206.
 Cornillie J., 129.
 Cracco D., 51, 52.
 Craeybeckx J., 105.
 Cusse C., 148.
 De Bruyne B., 222.
 Declerck P., 229.
 De Coussemaker, 114.
 Decroix M., 175.
 De Cuyper J., 42, 138.
 De Flou K., 120.
 Defraeye L., 225.
 Deghilage G., 123.
 De Glas J. B., 226.
 de Jonghe d'Ardoye, 65.
 De Keyser P., 37.
 Delfos L., 94.
 de Lichtervelde P., 63, 71.
 Demey J., 191, 192.
 De Meyer F. D., 122.
 De Mont P., 100.</p> | <p>Denorme C., 43, 44, 59, 60, 76,
 112, 218, 219.
 De Ridder J., 20.
 De Roover R., 188.
 De Smet A., 19, 181.
 De Smet G., 144.
 De Smet J., 27, 93, 111, 115, 130,
 155, 168, 180.
 De Smet J. M. 12, 87.
 Detrez L., 7.
 De Vliegheer L., 163.
 Devynck L., 237.
 Devyt C., 46, 47.
 Dhanens E., 215.
 Dhondt J., 1, 85, 86, 106, 173.
 Dirne S., 239.
 Doehaerd R., 183.
 Dumont G. H., 104.
 d'Ydewalle St., 159.
 Elaut L., 78.
 English M., 116, 118, 124, 125,
 217.
 Faider-Feytmans G., 209.
 Feuchère P., 16, 152, 158.
 Fourez L., 56.
 Fruytier A., 127.
 Ganshof F. L., 84, 88.
 Gilliodts-van Severen L., 181.
 Godard J., 186.
 Godfried (pater), 132.
 Gottschalk M. E., 17.
 Graus F., 185.
 Gysseling M., 24.
 Hermesdorf B. H. D., 176.
 Hoedt R., 140.
 Holt P., 195.
 Huyghebaert L., 45.
 Huyghebaert N., 74, 160, 214.
 Indestege L., 6.
 Joranson E., 13.
 Koch A. C. F., 82, 122.
 Kronenberg M. E., 200.
 Lacarra J. M., 179.
 Lamend A. M., 50.
 Lefebvre Ch., 228.
 Legrand W., 223.
 Lejour E., 2.</p> |
|---|---|

(1) De cijfers verwijzen naar de volgnummers. De voorzetsels de, du, des, van, von, enz., worden bij de rangschikking in acht genomen.

- Lemaire R., 139.
 Lemarignier J. F., 164bis.
 Lentacker F., 107.
 Lestocquoy J., 83, 126.
 Lieftinck G. I., 11.
 Lippens L., 19.
 Loppens K., 136.
 Luwel M., 199.
 Luykx Th., 91, 92.
 Maes M., 157.
 Maes P., 79.
 Mahieu L., 240.
 Malbranck C., 34.
 Marechal J., 180, 187.
 Marken A. H., 135.
 Marlier A., 73.
 Martens M., 189.
 Meersseman G., 229.
 Meyers E. M., 164.
 Mollat M., 114.
 Mortier A., 156.
 Mus O., 131.
 Noterman A., 194.
 Opedrinck J., 119.
 Parqui R., 64.
 Peeters E., 26.
 Pollet J. J., 153, 154.
 Puraye J., 75.
 Raes J., 113.
 Ramon F., 208.
 Renders E., 212.
 Renouard Y., 188.
 Reyntens L., 231.
 Roggen D., 215.
 Rogghé P., 101.
 Roosens H., 210, 211.
 Scholtens H. J. J., 197.
 Schouteet A., 4, 177, 200.
 Simoens L., 225.
 Smits A., 106.
 Sproemberg H., 87.
 Stalpaert H., 29, 37, 38, 45, 53,
 54, 72, 111, 204.
 Strubbe E. I., 4, 14, 89, 115, 119,
 143, 165, 177.
 Thielemans M. R., 103.
 Unger W. S., 17.
 Van Aalst P., 221.
 Van Bergen J., 39.
 Van Campenhout E., 80.
 Van Compennolle G., 207.
 Van Coppennolle M., 27, 163, 242.
 Vanden Berghe R., 19.
 Van den Borren C., 69.
 Vander Heeren A., 28.
 van de Vorst C., 201.
 Vande Vyver P., 19.
 van de Walle de Ghelcke T., 213.
 Vanheule L., 57, 128.
 Van Houtte J. A., 184.
 van Iterson M. A., 236.
 Van Maele M., 58.
 Van Overstraeten R., 108.
 van Remynghe de Voxvrie C., 5,
 66.
 Van Steen G., 230.
 Vansteenkiste R., 147.
 Van Werveke H., 96, 102.
 Verbouwe A., 161.
 Verbruggen J., 96, 97, 98, 99.
 Verheyden A. L. E., 234, 235.
 Vermeulen J., 36.
 Verriest L., 166, 167.
 Verstraete D., 22, 144.
 Viaene A., 31, 41, 73, 117, 120,
 137, 203, 231.
 Voet L., 169.
 Warlomont R., 178, 241.
 Wimet P. A., 227.
 Winnepenninckx J., 224.
 Wolff Ph., 186.
 Wyffels C., 109, 170, 171.
 Yver J., 174.

ALGEMENE INHOUD.

I. BIJDRAGEN.

J. De Cuyper, De abdij van de Duinen en Engeland gedurende de XIIe, XIIIe en XIVe eeuw	97-115
R. Degryse, De Vlaamse Haringvisserij in de XVe eeuw	116-133
J. Maréchal, Le départ de Bruges des marchands étrangers	26-74
J. Noterdaeme, Jacob van Maerlant, klerk van de heren van Roden	5-25

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

M. English, Het hospitaal te Damme. Addenda et Corrigenenda	134-142
Th. Luykx, De lijst der Brugse baljuws gedurende de dertiende eeuw	142-149
A. Schouteet, De zestiende eeuwse schilder Arnoud de Keystere	81-84
A. Viaene, Flansburg. Een conjectuur uit 1558 van Jacob de Meyere	75-81

III. BOEKBESPREKINGEN.

G. DE SMET & D. VERSTRAETE, <i>De Proosdij van Papinglo</i> (J. De Smet)	153-154
J. DESNEUX, <i>Rigueur de Jean van Eyck</i> (A. Janssens de Bisthoven)	155-157
ST. D'YDEWALLE, <i>Geschiedenis van de Parochie Sint-Andries</i> (Dom N. Huyghebaert)	153
M. GYSSELING, <i>Toponymie van Oudenburg</i> (J. De Smet)	85-88
M. GYSSELING & A. C. F. KOCH, <i>Diplomata Belgica ante annum millesimum centesimum scripta</i> (E. I. Strubbe)	150-153

IV. KRONIEK.

IN MEMORIAM : O. Fiers. — F. Van Isacker. — G. Van Steene. — A. Roersch. — E.H. J. Busschaert. — H. E. Adriaen	158-159
IN ONS GENOOTSCHAP : Bestuurscomité	90
FEESTALBUM MICH. ENGLISH	90
GESCHIEDENIS IN WEST-VLAANDEREN	91, 159-160
OUDEHEIDKUNDE EN KUNSTGESCHIEDENIS IN WEST-VLAANDEREN	91-96, 160-162
DE VLAAMSE PRIMITIEVEN OP DE TENTOONSTELLING « FIAMMINGHI E ITALIA » TE BRUGGE (L. Devliegher)	162-167
MUZIEKGESCHIEDENIS (A. Deschrevel)	167-171

V. BOEKENSCHOUW.	172-198
-------------------------	---------

" Société d'Emulation " te Brugge

LEDENLIJST

Aanvulling op de lijst verschenen in de
« Handelingen » LXXXVII (1950), blz. 194-199.

BESTUURRAAD

DE CUYPERE Jan, pastoor te Pervijze.
MARECHAL Joseph, doctor in wijsbegeerte en letteren,
archivaris-paleograaf bij het Rijksarchief te Brugge,
Academiestraat 14, Brugge.

BESCHERMLID

De BANK VAN ROESELARE, Noordstraat 38, Roeselare.

LEDEN

BAERT Gaston P., Beenhouwersstraat 95, Brugge.
CLAEYS Julien, Schouwvagersstraat 28, Brugge.
DE BRUYCKIER Alfons, Kerkstraat 18, Damme.
DECLERCK P. pr., leraar aan het Klein Seminarie, Roeselare.
DECLERCQ Pieter, pr., onderpastoor, Baliestraat 5, Brugge.
DE LAERE Luc, Boomkwekerstraat, Sint-Kruis.
DHANENS Elisabeth, doctor in de oudheidkunde en de
kunstgeschiedenis, Boelare 99, Eeklo.
GELDOF Leon, beambte, Maagdendal 8, Brugge.
GYSELEN Gabriël, beambte, Gentpoortvest 24, Brugge.
HOUVENAGHEL Dries, pr., onderpastoor, Harelbeke.
JANSSENS DE BISTHOVEN Baudouin, pr., hoogleraar aan
het Groot-Seminarie, Brugge.
KERCKHOVE Maurits, leraar, Valkeniersstraat 21, Gent.
MATTHYS Luc, advocaat, Moliërelaan 127, Vorst.
POLLET Jules, pr., leraar aan het Klein Seminarie, Roeselare.
RO TSAERT Jan, Ezelstraat 26, Brugge.
SINTOBIN C., Markt 40, Lichtervelde.
De STADSBIJLIOTHEEK VAN KORTRIJK.
VAN DEN BAVIERE Marcel H., dentiste, Grand'rue 103,
Mouscron.
VAN HEULE Louis, pr., onderpastoor, Ichtegem.
VAN HOUTRYVE Marcel, atheneumleraar, Peperstraat 57,
Brugge.

Enkele uitgaven nog in voorraad :

- Annales de la Soc. d'Emulation*, vanaf 1839 (ten grote dele uitgeput) per deel 125 fr.
- L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Essais d'archéologie brugeoise. II. Les ménestrels de Bruges*. Brugge, 1912, in 8°, 163 blz. 60 fr.
- L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Essais d'archéologie brugeoise. III. Mémoires de Bruges*. Brugge, 1913-1920, 2 dln. in 8°, 457 + 327 blz. 250 fr.
- ST. VAN OUTRYVE D'YDEWALLE, *Geschiedenis van het « Veld » of Zuid-Westelijk gedeelte van de gemeente Sint-Andries*. Brugge, 1921, in 8°, 233 blz. 70 fr.
- L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire diplomatique des archives de l'ancienne école Bogarde à Bruges*. Brugge, 1899, 3 dln. in 8°, 463 + 1290 blz. 400 fr.
- H. DUSSART, S. J., *Fragments inédits de Rombout de Doppere. Chronique brugeoise de 1491 à 1498*. Brugge, 1892, in 4°, XIV + 137 blz. 60 fr.
- J. BETHUNE, *Mémoires des familles brugeoises*. Brugge, 1890, 2 dln. in 4°, XXXV + 512 blz. ... 400 fr.
- A. HEYSSE, O. F. M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796)*. Brugge, 1910, in 4°, XXV + 169 blz. ... 100 fr.
- A. C. DE SCHREVEL, *Etablissement et débuts des Carmes Déchaussés à Bruges*. Brugge, 1910, in 8°, 136 blz. 40 fr.
- CH. PIOT, *Cartulaire de l'abbaye d'Eename*. Brugge, 1881, in 4°, 432 blz. 200 fr.
- A. SCHOUTEET en E. I. STRUBBE, *Honderd Jaar Geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis « Société d'Emulation » te Brugge*. Brugge, 1950, in 8°, 335 blz. 200 fr.

Te bestellen :

Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis,
Komvest, 22, Brugge.

Het Genootschap voor Geschiedenis « Société d'Emulation », in 1839 gesticht, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

De « Handelingen » vormen ieder jaar een boekdeel van minstens 200 bladzijden, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (Adres : Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis, Komvest 22, Brugge) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (150.— fr.) en geeft recht op de toezending van de « Handelingen » en van de afzonderlijke uitgaven. Bovendien wordt aan de leden een korting van 20 % verleend op de prijs van de « Handelingen » of de afzonderlijke uitgaven, die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen.